

**Starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma – IEA ICCS
2022 sekundārās analīzes pētījuma
ziņojums**

Rīga, 2025

Atsauce uz ziņojumu:

Ireta Čekse, Reinis Alksnis (2025.). Starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma – IEA ICCS 2022 sekundārās analīzes pētījuma ziņojums. Rīga: Izglītības pētniecības institūts.

Projektā piedalījās: Dr.sc.admin. Ireta Čekse (visi projekta posmi, zinātniskās darbības atspoguļojums: <https://orcid.org/0000-0002-0679-6535>), Reinis Alksnis (visi projekta posmi, zinātniskās darbības atspoguļojums: <https://orcid.org/0000-0002-5512-5463>), Aiga Radziņa (fokusgrupu pētījums, digitālu materiālu kopas izstrāde), Aija Nīlendere (digitālu materiālu kopas izstrāde), Ph.D. Ēvalds Urtāns (RTU, pieaicināts kā viespētnieks, digitālu materiālu kopas izstrāde, zinātniskās darbības atspoguļojums: <https://www.semanticscholar.org/author/Ē.-Urtāns/51261275>), Dr.paed. Daiga Kalniņa (konsultācijas digitālu materiālu kopas izstrādē, zinātniskās darbības atspoguļojums <https://orcid.org/0000-0003-0938-201X>), Kaspars Kiris (digitālu materiālu kopas izstrāde, zinātniskās darbības atspoguļojums: <https://orcid.org/0000-0002-5642-5900>).

Sagatavots projekta Nr. 4.2.2.5/1/23/I/001 “Dalība starptautiskos izglītības pētījumos izglītības kvalitātes monitoringa sistēmas attīstībai un nodrošināšanai”, ko līdzfinansē Eiropas Sociālais fonds Plus (ESF+), ietvaros.

Visas autortiesības uz ziņojumu “Starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma – IEA ICCS 2022 sekundārās analīzes pētījuma ziņojums”© tiek aizsargātas atbilstoši autortiesību aizsardzību regulējošām starptautiskām tiesību normām un Latvijas Republikas Autortiesību likumam.

© Ireta Čekse, Reinis Alksnis, 2025

© Izglītības pētniecības institūts

Saturs

1. Ievads.....	5
2. Latvijas skolēnu pilsoniskās piederības izjūtas padziļināta izpēte IEA ICCS un OECD PISA 2022 rezultātos	6
2.1. Piederības jēdziens un skolēnu piederība izjūtas raksturlielumi.....	6
2.2. Materiāli un metodes.....	7
2.3. Korelāciju analīze starp ICCS un PISA skalām	9
2.4. Skolēnu pilsoniskās piederības portreti: IEA ICCS 2022 un OECD PISA 2022 dati ...	11
Trīs piederības izjūtas profilu raksturojums	12
3. Skolēnu pilsoniskās identitātes izpēte Eiropas/Eiropas Savienības kontekstā	16
3.1. Identitātes un pilsoniskās identitātes jēdziena skaidrojums	16
3.2. Pētījuma rezultāti skolēnu pilsoniskās identitātes izpētes Eiropas/Eiropas Savienības kontekstā.....	17
3.2.1. Materiāli un metodes.....	17
3.2.2. Aprakstošās statistikas rezultāti	19
3.2.3. Skolas atrašanās pilsētā ietekme uz skolēnu Eiropas identitāti	25
3.2.4. Atvērtā klases klimata ietekme uz Eiropas identitātes izjūtu.....	28
3.2.5. Ārpusskolas aktivitāšu ietekme uz Eiropas identitātes izjūtu	31
4. Pētījums par skolēnu pašpārvaldi kā vienu no (agrīnām) pilsoniskās līdzdalības formām un vispārējās vidējās izglītības starpdisciplinārā kursa "Projekta darbs" (70 stundas) ietvaros skolēnu iesaiste pilsoniskās līdzdalības aktivitātēs skolā un vietējā kopienā	36
4.1. Latvijas konteksts un ārvalstu pieredzes piemēri pilsoniskās līdzdalības veicināšanā ..	36
4.2. Pētījuma metodoloģija.....	38
4.2.1. Respondentu raksturojums un atlase, datu vākšana.....	38
4.2.2. Pētījuma ētika.....	40
4.3. ICCS 2022 skolēnu aktivitāšu datu analīze, to cēloņi un izrietošie ieteikumi agrīnās pilsoniskās līdzdalības veicināšanai	41
Ieteikumi pilsoniskās līdzdalības stiprināšanai, ņemot vērā veikto ICCS 2022 datu analīzi	47
4.4. Interviju rezultātu analīze un ieteikumi pilsoniskās līdzdalības stiprināšanai	47
Skolēnu pašpārvalde	47

Respondentu izpratne par pilsoniskās līdzdalības jēdzienu	48
Ieteikumi pilsoniskās līdzdalības izpratnes stiprināšanai skolotājiem un mācību saturā.	48
Skolēnu pašpārvaldes raksturojums	48
Ieteikumi agrīnai pilsoniskās līdzdalības stiprināšanai skolas vidē.....	51
Skolēnu pašpārvalde kā pilsoniskās līdzdalības forma un tās integrācijas iespējas mācību saturā.....	51
Ieteikumi Skolēnu pašpārvaldei kā agrīnai pilsoniskās līdzdalības formas stiprināšanai.	53
4.5. Vidējās izglītības starpdisciplinārā kurss "Projekta darbs" (70 stundas)	54
Viedoklis par vispārējās vidējās izglītības starpdisciplinārā kursu "Projekta darbs" (70 stundas).....	54
Ieteikumi starpdisciplinārā priekšmeta Projektu darbs veida - Sabiedriskais darbs kā pilsoniskās līdzdalības stiprināšanai.	55
4.6. Citi aspekti un skolas aktivitātes, kas palīdz stiprināt pilsonisko līdzdalību	56
Citi ieteikumi agrīnās pilsoniskās līdzdalības veicināšanai skolā.	57
5. Ieteikumi un rekomendācijas	58
6. Pielikums 1	61

1.Ievads

Eiropas Sociālā fonda Plus projekta Nr. 4.2.2.5/1/23/I/001 "Dalība starptautiskos izglītības pētījumos izglītības kvalitātes monitoringa sistēmas attīstībai un nodrošināšanai" Ziņojuma mērķis ir sniegt pārskatu par projekta laikā iegūtajiem saturiskajiem rezultātiem:

- analīzi par skolēnu pašpārvaldi kā vienu no (agrīnām) pilsoniskās līdzdalības formām, tās lomu un iespējām pilsoniskās līdzdalības prasmi stiprināšanai mācību saturā;
- ieteikumiem skolām un skolotājiem, kā veicināt skolēnu izvēli vispārējās vidējās izglītības starpdisciplinārā kursa "Projekta darbs" (70 stundas) ietvaros iesaistīties pilsoniskās līdzdalības aktivitātēs skolā un vietējā kopienā;
- pilsoniskās piederības padziļinātu izpēti, izmantojot arī OECD PISA 2022 datu rezultātus;
- skolēnu pilsoniskās identitātes padziļinātu izpēti piederības Eiropas/ES kontekstā, t.sk., salīdzinot to ar citu ES dalībvalstu skolēnu datiem;
- pētījumos un pierādījumos balstītas mācīšanas un mācīšanās stratēģijām un tehnikām skolēnu un skolotāju pilsoniskās izglītības kompetences (apvienojot zināšanas, prasmes, attieksmi) attīstībai un stiprināšanai, izveidojot digitālu materiālu kopu kā atbalsta resursu skolotājiem (izveidota kā atsevišķs materiāls un nav ietverts ziņojumā).

Projekts īstenots laikā no 2024.gada 1.marta līdz 2025.gada 28.februārim.

Projektā piedalījās: Dr.sc.admin. Ireta Čekse (visi projekta posmi, zinātniskās darbības atspoguļojums: <https://orcid.org/0000-0002-0679-6535>), Reinis Alksnis (visi projekta posmi, zinātniskās darbības atspoguļojums: <https://orcid.org/0000-0002-5512-5463>), Aiga Radziņa (fokusgrupu pētījums, digitālu materiālu kopas izstrāde), Aija Nīlendere (digitālu materiālu kopas izstrāde), Ph.D. Ēvalds Urtāns (RTU, pieaicināts kā viespētnieks, digitālu materiālu kopas izstrāde, zinātniskās darbības atspoguļojums: <https://www.semanticscholar.org/author/Ē.-Urtāns/51261275>), Dr.paed. Daiga Kalniņa (konsultācijas digitālu materiālu kopas izstrādē, zinātniskās darbības atspoguļojums <https://orcid.org/0000-0003-0938-201X>), Kaspars Kiris (digitālu materiālu kopas izstrāde, zinātniskās darbības atspoguļojums: <https://orcid.org/0000-0002-5642-5900>).

Ziņojumu veidoja: Ireta Čekse un Reinis Alksnis.

2. Latvijas skolēnu pilsoniskās piederības izjūtas padziļināta izpēte IEA ICCS un OECD PISA 2022 rezultātos

2.1. Piederības jēdziens un skolēnu piederība izjūtas raksturlielumi

Piederība, pēc Maslova vajadzību hierarhijas¹, ir galvenā psiholoģiskā vajadzība, kas jāapmierina pirms cilvēks var sasniegt pašrealizāciju. Tāpat piederību definē kā cilvēkiem iedzimtu tieksmi veidot un uzturēt nozīmīgas sociālās attiecības, kas ietekmē labklājību un motivāciju². Savukārt Ekoloģisko sistēmu teorija³ norāda, ka piederības izjūtu veido vairākas vides, skolēna gadījumā tie var būt vienaudži (mikrosistēma), skolas un ģimenes attiecības (mezosistēma) un izglītības politika (makrosistēma). Līdzīgi tiek norādīts arī Sociālās identitātes teorijā⁴, kurā skaidro, ka grupas identitāte ietekmē indivīda motivāciju un iesaistīšanos kopienā. Aplūkotās teorijas liek izvirzīt pieņēmumu, ka iekļaujošas skolas vides, spēcīgu vienaudžu attiecību un atbalstošas skolotāju un skolēnu mijiedarbības veicināšana sekmē skolēnu piederības izjūtu.

Piederības izjūta skolā ir psiholoģisks konstrukts, kas atspoguļo skolēna izpratni par to, ka skolēns ir pieņemts, novērtēts un iekļaujas skolas kopienā⁵, izjūt emocionālo labklājību, akadēmisko iesaisti un noturību⁶. K.F. Ostermans⁷ apraksta piederību kā skolēnu pamatvajadzību, kas veicina motivāciju, līdzdalību un pašvērtējumu izglītības vidē. Sociāli kognitīvajā sistēmā piederība skolai tiek uzskatīta par iekšēju motivatoru, kas ietekmē mācību rezultātus. Skolas, kas sekmē sadarbību veicinošu mācību vidi un atbalstošas vienaudžu attiecības, uzlabo skolēnu iesaistīšanos un sekmes, norāda K.F. Ostermans. Tāpat arī piederība var būt kā vairāku savstarpēji mijiedarbīgu vides faktoru, tostarp, vienaudžu attiecību, skolotāju atbalsta un skolas kultūras,

---

¹ Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>

² Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The Need to belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>

³ Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Harvard University Press

⁴ Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–37). Monterey, CA: Brooks/Cole.

⁵ St-Amand, J., Girard, S., & Smith, J. (2017). Sense of Belonging at School: Defining Attributes, Determinants, and Sustaining Strategies. *IAFOR Journal of Education*, 5(2).

<https://bibliotecadigital.mineduc.cl/bitstream/handle/20.500.12365/17389/EJ1156289.pdf>

⁶ Moore, M. Z. (2022). Fostering a Sense of Belonging Using a Multicontext Approach. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 24(3), 703–720. <https://doi.org/10.1177/1521025120944828>

⁷ Osterman, K. F. (2000). Students' Need for Belonging in the School Community. *Review of Educational Research*, 70(3), 323–367. <https://doi.org/10.3102/00346543070003323>

rezultāts, norādīts Bronfenbrennera Bio-ekoloģiskās sistēmas teorijā, skaidrojot skolēnu piederību skolai⁸.

Skolēnu piederība skolai pozitīvi tiek saistīta arī ar pilsonisko līdzdalību skolā un tā ietekmē arī skolēnu pilsonisko uzvedību skolas vidē, kas, pastiprinot skolas klimata (vides) lomu, veicina skolēnu pilsonisko aktivitāti skolas vidē⁹. Piederības izjūta skolā ir izšķirošs faktors, kas ietekmē skolēnu labklājību, akadēmiskos sasniegumus un apziņu par pilsoniskās piederības un līdzdalības nozīmi ilgtermiņā. Skolas, kuru prioritāte ir pozitīvas skolotāju un skolēnu attiecības, iekļaujošs skolas klimats (vide) un skolēnu līdzdalība, veicina augstāku pilsoniskās piederības izjūtas līmeni. Veidojot skolēnu piederības izjūtu, jāveido konstruktīva pieeja pozitīvas skolas vides radīšanai¹⁰, jāveicina komūnas sajūtas veidošana un skolas biedru atbalsts kā izolētības sajūtas mazinātājs¹¹. Pētījumos IEA ICCS¹² tiek norādīts, ka pilsoniskajai līdzdalībai, demokrātiskam skolas klimatam un skolēnu viedokļa uzklaušanai ir nozīme piederības veicināšanā, savukārt OECD PISA¹³ uzsver, ka skolēni, kuriem skolā ir spēcīga piederības izjūta, parasti ir vairāk iesaistīti un uzrāda labākus mācību rezultātus.

2.2. Materiāli un metodes

Pētījumam tika atlasītas Latvijas 27 skolas, kuras 2022.gadā piedalījās gan IEA ICCS 2022 gan OECD PISA 2022 pētījumā, abos pētījumos dati tika savākti 2022.gadā. Padziļinātai skolēnu piederības analīzei no katra pētījuma tika izmantota skolēnu aptauja, kas ietver no atsevišķiem Likerta skalas jautājumiem veidotas kopējas skalas, piemēram, S_STUTREL, kas skaitliski izsaka skolēna domas par skolēnu – skolotāju savstarpējām attiecībām skolā, vai S_ELECPART, kas raksturo skolēnu sagaidāmo līdzdalību nākotnē elektorālajā sistēmā (skat. 2.2.1 tabula). Jāpiemin, ka, lai gan kopējais izlases apjoms abos pētījumos bija N = 2876 (ICCS) un N = 6521 (PISA), analīzei tika izmantotas apakškopas apjomā N = 2488 (ICCS) un N = 928 (PISA), jo no ICCS datubāzes tika izmantoti tikai ieraksti bez trūkstošajām vērtībām interesējošajos mainīgajos, bet no PISA datubāzes tika izmantoti tikai ieraksti atbilstoši kādai no 27 skolām, kas piedalījās abos pētījumos. Kā atbilstošākās datu analīzei tika izraudzītas korelāciju analīze un Latento profilu

⁸ El Zaatari, W., & Maalouf, I. (2022). How the Bronfenbrenner Bio-ecological System Theory Explains the Development of Students' Sense of Belonging to School? *Sage Open*, 12(4). <https://doi.org/10.1177/21582440221134089>

⁹ Encina, Y., & Berger, C. (2021). Civic Behavior and Sense of Belonging at School: The Moderating Role of School Climate. *Child Indicators Research*, 14(4), 1453–1477. <https://doi.org/10.1007/s12187-021-09809-0>

¹⁰ Walker, S. M. (2019). A constructivist grounded theory of the influences and practices that are thought to promote a sense of belonging in a primary school context. *University of Essex*. https://repository.essex.ac.uk/25240/1/Sinead%20Walker_Thesis%202019.pdf

¹¹ Vaccaro, A., & Newman, B. (2023). Theoretical Foundations for Sense of Belonging in College. *Routledge EBooks*, 3–20. <https://doi.org/10.4324/9781003447870-2>

¹² Wolfram Schulz, Ainley, J. G., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Friedman, T., & International Association For The Evaluation Of Educational Achievement. (2018). *Becoming citizens in a changing world : IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 International Report*. Springer Open ; Amsterdam, The Netherlands.

¹³ OECD. (2019). PISA 2018 results (Volume III): What school life means for students' lives. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>

analīze (*Latent profile analysis*). Šīs izpētes kontekstā tika meklēti skolēnu piederības izjūtu raksturojošie profili.

No OECD PISA2022 datiem tika izraudzīta skala *BELONG*, kas raksturo skolēnu piederības izjūtu skolai. Veicot padziļinātu analīzi, tika izmantotas visas IEA ICCS 2022 pieejamās skalas. 2.2.1. tabulā dots skalas nosaukums, apraksts un Latvijas vieta starp ICCS dalībvalstīm, kā arī norādīta tā valsts, kuras skolēni konkrētajā skalā uzrāda augstākos rezultātus.

2.2.1. tabula. ICCS 2022 skolēnu aptaujas skalas, skalas apraksts, Latvijas vietā starp ICCS dalībvalstīm un valsts, kuras skolas ir pirmajā vietā.

Skala	Skalas apraksts	Latvijas vieta starp 24 valstīm (rezultāts)	Valsts 1. vietā (rezultāts)
ATTENV	<i>Skolēnu pozitīvā attieksme pret vides aizsardzību</i>	22 (47.1)	Taivāna (53.3)
CITCON	<i>Skolēnu pārliecība par tradicionālo pilsonisko aktivitāšu nozīmi</i>	20 (46.6)	Taivāna (54.1)
CITEFF	<i>Skolēnu pilsoniskā pašefektivitāte</i>	21 (48.8)	Brazīlija (55.1)
CITSOC	<i>Skolēnu pārliecība par to, cik nozīmīgas ir ar sociālo kustību saistītās pilsoniskās aktivitātes</i>	17 (46.2)	Kolumbija (51.6)
CIVLRN	<i>Skolēnu ziņojumi par pilsonisko mācīšanos skolā</i>	21 (44.8)	Taivāna (58.6)
COMPART	<i>Skolēnu dalība plašākās kopienas grupās vai organizācijās</i>	14 (49.8)	Bulgārija (55.1)
DEMTHT	<i>Skolēnu uzskati par draudiem demokrātijai</i>	22 (47.1)	Taivāna (57.2)
ELECPART	<i>Skolēnu sagaidāmā līdzdalība vēlēšanās</i>	23 (44.5)	Francija (53.3)
ENGDM	<i>Skolēnu iesaistīšanās politisku vai sociālu jautājumu risināšanā, izmantojot digitālos plašsaziņas līdzekļus</i>	19 (49.4)	Brazīlija (55.0)
ENREST	<i>Skolēnu atbalsts ierobežojumiem valsts mēroga ārkārtas situācijā</i>	20 (48.2)	Taivāna (54.3)
ENVACT	<i>Paredzamā skolēnu līdzdalība vides aizsardzības pasākumos</i>	22 (46.4)	Rumānija (54.3)
ENVCON	<i>Skolēnu bažas par globālās vides apdraudējumu</i>	11 (50.1)	Francija (52.9)
GENEQL	<i>Skolēnu atbalsts dzimumu līdztiesībai</i>	22 (48.3)	Taivāna (57.6)
GLOBCIT	<i>Skolēnu pārliecība par globāli orientētu pilsonisko aktivitāšu nozīmi</i>	20 (47.2)	Itālija (53.2)
ILLACT	<i>Sagaidāmā skolēnu dalība nelegālās protesta akcijās</i>	17 (48.3)	Kolumbija (55.1)
IMMPOS	<i>Skolēnu pozitīvā attieksme pret imigrantiem</i>	22 (46.4)	Taivāna (56.5)
INFDEC	<i>Skolēnu pārliecība par viņu ietekmi uz lēmumu pieņemšanu skolā</i>	17 (49.1)	Kolumbija (56.5)

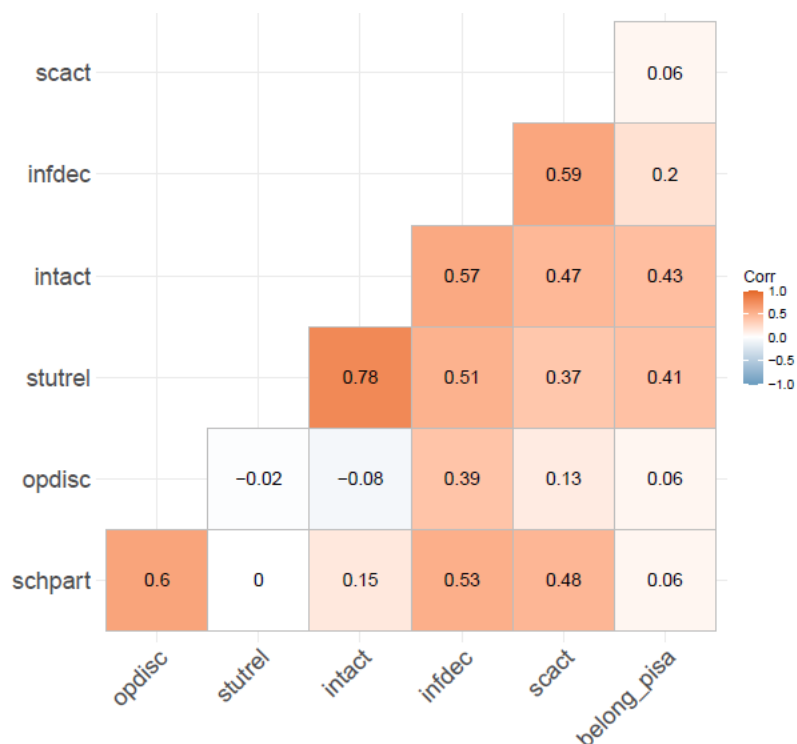
Skala	Skalas apraksts	Latvijas vieta starp 24 valstīm (rezultāts)	Valsts 1. vietā (rezultāts)
INTACT	<i>Skolēnu priekšstatu par skolēnu mijiedarbību skolā</i>	17 (46.2)	Taivāna (55.5)
INTRUST	<i>Skolēnu uzticēšanās pilsoniskajām institūcijām</i>	16 (47.8)	Norvēģija (55.1)
LEGACT	<i>Sagaidāmā skolēnu līdzdalība legālās darbībās</i>	23 (45.6)	Kolumbija (52.9)
OPDISC	<i>Skolēnu priekšstatu par atvērtību klases diskusijās</i>	24 (45.7)	Itālija (54.7)
POLDISC	<i>Skolēnu diskusijas par politiskiem vai sociāliem jautājumiem ārpus skolas</i>	9 (54.5)	Ziemeļreina-Vestfālene (Vācija) (57.7)
POLPART	<i>Skolēnu paredzamā politiskā līdzdalība</i>	17 (48.8)	Brazīlija (53.4)
SCACT	<i>Skolēnu vēlme piedalīties skolas aktivitātēs</i>	21 (46.0)	Taivāna (54.0)
SCHPART	<i>Skolēnu līdzdalība pilsoniskajās aktivitātēs skolā</i>	22 (45.8)	Spānija (54.2)
STUTREL	<i>Skolēnu priekšstatu par skolēnu un skolotāju attiecībām skolā</i>	24 (45.6)	Taivāna (56.3)
SYSCRT	<i>Skolēnu kritiskais skatījums uz politisko sistēmu</i>	13 (50.3)	Rumānija (54.5)
SYSSAT	<i>Skolēnu apmierinātība ar politisko sistēmu</i>	19 (47.8)	Norvēģija (56.6)

Visa analīze tika veikta, izmantojot statistikas programmēšanas valodu R.

Ņemot vērā mazo izlases apjomu (tikai 27 skolas) un to, ka skolēnu izlases ir dažādas (8.klase ICCS pētījumā un 9.klase OECD PISA pētījumā), nevar analizēt interesējošos efektus skolēnu līmenī. Toties var vispārīgi analizēt skolēnu pilsonisko piederību izraisošos efektus skolas kopējā līmenī. Tāpat arī jāņem vērā, ka dažādās izlases ierobežo pielietojamo statistisko metožu klāstu, tāpēc regresijas analīze un hierarhisko jeb vairāku līmeņu modeļi, kas klasiski būtu piemērota metode, pētot efektus gan skolas, gan skolēna līmenī, šajā pētījumā nevar tikt pielietotas.

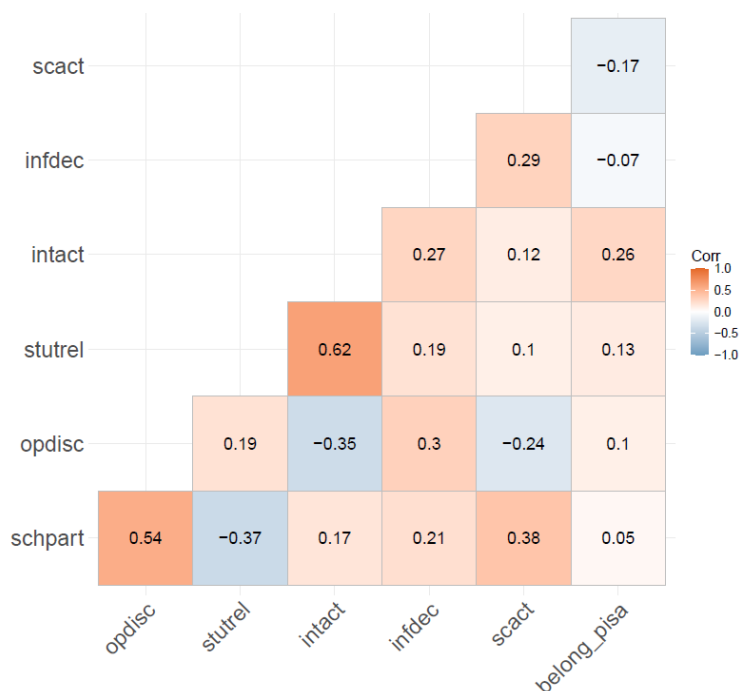
2.3. Korelāciju analīze starp ICCS un PISA skalām

Vispirms tika veikta skalu savstarpējo korelāciju analīze (N=27 skolas) starp skolas piederības mainīgo no PISA pētījuma BELONG un skalām, kas raksturo skolēnu pārliecību par savstarpējām attiecībām skolā, kā arī par iesaistīšanos skolas aktivitātēs un lēmumu pieņemšanā : INFDEC, INTACT, STUTREL, OPDISC, SCHPART.

2.3.1.attēls. Korelācijas starp skalām.

Veiktās korelāciju analīzes rezultāti (skat. 2.3.1.attēlu) norāda, ka lielākās sakarības ir starp to, kādi ir skolēnu priekšstati par skolēnu un skolotāju attiecībām skolā un skolēnu priekšstatiem par skolēnu mijiedarbību skolā ($r=0,78$). OECD PISA skala *BELONG- Piederības izjūta skolai* visciešāk korelē ar ICCS skalām, kurās tiek atspoguļotas savstarpējās attiecības, proti, *INTACT - Skolēnu pārliecība par viņu ietekmi uz lēmumu pieņemšanu skolā* ($r=0,43$) un *STUTREL - Skolēnu priekšstati par skolēnu un skolotāju attiecībām skolā* ($r=0,41$). Vismazākā korelācija *BELONG* skalai ir ar ICCS skalu *INFDEC - Skolēnu pārliecība par viņu ietekmi uz lēmumu pieņemšanu skolā* ($r=0,2$). Lai iegūtu no pārējām skalām neatkarīgu korelāciju novērtējumu, tika veikta parciālo korelāciju (*Partial Correlation*) analīze, kas attēlota 2.3.2.attēlā.

2.3.2.attēls. Parciālā korelācijas starp skalām.

Aplūkojot iegūtos rezultātus, redzams, ka parciālās korelācijas, kas raksturo tiešo piederības korelāciju ar ICCS skalām, izslēdzot pārējo skalu ietekmi, ir zemas un statistiski nenozīmīgas (p-vērtības visos gadījumos bija virs 0.3).

2.4. Skolēnu pilsoniskās piederības portreti: IEA ICCS 2022 un OECD PISA 2022 dati

Latento profilu analīze ir statistiska metode, ko izmanto, lai identificētu apakšgrupas populācijā, pamatojoties uz indivīdu atbildēm par nepārtrauktiem mainīgajiem. Tā pieņem, ka populācijā eksistē atšķirīgas grupas (profili), no kurām katru raksturo savs parametru vērtību kopums.

Latento profilu analīzē tiek pieņemts, ka katrs skolēns pārstāv daļu no Latvijas skolēniem un pieder kādam konkrētam kopējam pilsonisko attieksmju, pilsoniskās līdzdalības un citu ICCS iekļauto skalu veidojošajam profilam. Katra profila ietvaros šie skolēni ir vairāk vai mazāk līdzīgi šajos aspektos. Latento profilu analīze palīdz šos profilus noteikt, atrast, identificēt īpašības, kas ir izteiktas katram no definētajiem profiliem. Katram skolēnam tiek noteiktas varbūtības, ar kādām tas pieder katram no profiliem, un rezultātā tiek piemērots profils ar augstāko piederības varbūtību.

Analīzei tika izraudzītas OECD PISA skala BELONG un visas ICCS pētījuma skalas, arī mainīgais S_NISB, kas raksturo skolēna sociāli ekonomisko līmeni, lai veiksmīgāk varētu izveidot

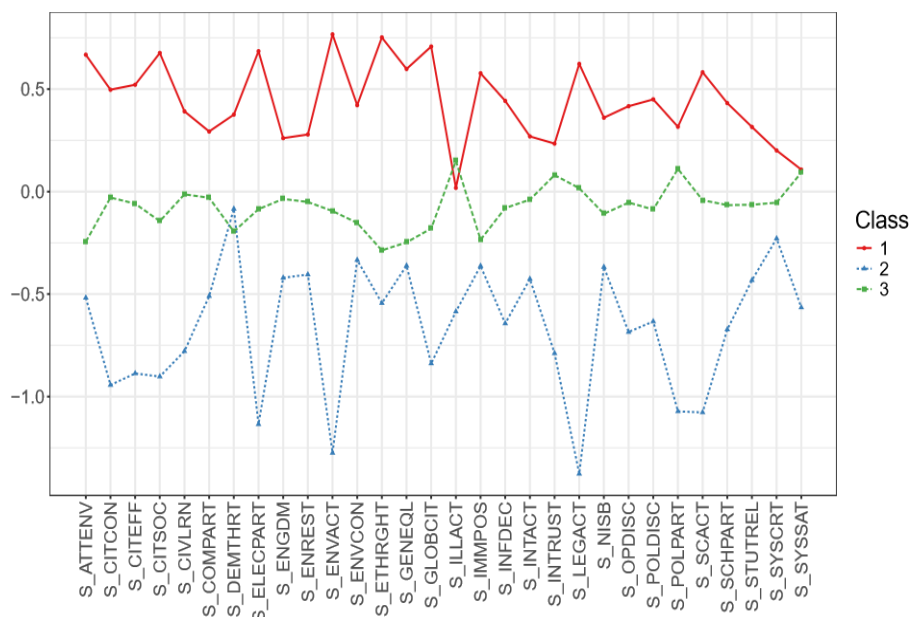
skolēna portretējums. Pēc tam, kad noteikts katram skolēnam visatbilstošākais profils, var tikt noteikts, kāda ir katra profila proporcionālā pārstāvniecība katrā no izvēlētajām 27 skolām, kas piedalījās arī PISA 2022 pētījumā. Šādi varam analizēt sakarības starp šīm proporcijām un piederības izjūtu skolai, ko raksturo BELONG mainīgais. Lai noteiktu optimālo profilu skaitu, parasti tiek analizēti dažādi informācijas kritēriji, piemēram BIC vai AIC, kas šajā gadījumā ieteica izvēlēties profilu skaitu virs 5. Tomēr ierobežotā skolu izlases apjoma un lielā profilu skaita dēļ, atsevišķi profili daļā skolu netiktu pārstāvēti, tāpēc izvēlējamies apskatīt tikai 3 profilus. Turpmākajos pētījumos noderīgi varētu būt apskatīt lielāku profilu skaitu, kas varētu dot niansētāku Latvijas skolēnu portretējumu.

Trīs piederības izjūtas profilu raksturojums

Vispirms tika veikts trīs profilu sadalījums, kurā tika iegūti šādi skolēnu piederības izjūtas profili (skat. 2.4.1.attēls):

1. profils – Aktīvie un uzņēmīgie darītāji (attēlā *Class* apzīmējums: 1, sarkanā līnija)
2. profils – Neapmierinātie kritizētāji no malas (attēlā *Class* apzīmējums: 2, zilā līnija)
3. profils – Līdzsvara meklētāji (attēlā *Class* apzīmējums: 3, zaļā līnija)

Profilu attēlojumā uz horizontālās ass ir visi izmantotie ICCS mainīgie. Grafikā redzami attiecīgie punkti, kas norāda, cik augstā vai zemā līmenī konkrētajā profilā ir šis mainīgais. Ja vērtība ir 0, tad konkrētajā rādītājā šī profila skolēni uzrāda vidējus rezultātus (Latvijas kontekstā), attiecīgi- virs vai zem 0, tad šie rādītāji ir virs vai zem Latvijas vidējā. Viegļākai profila uztverei katra profila punkti ir savienoti ar vienādas krāsas un tipa līniju.

2.4.1.attēls. Trīs piederības izjūtas profilu raksturojumu attēlojums.

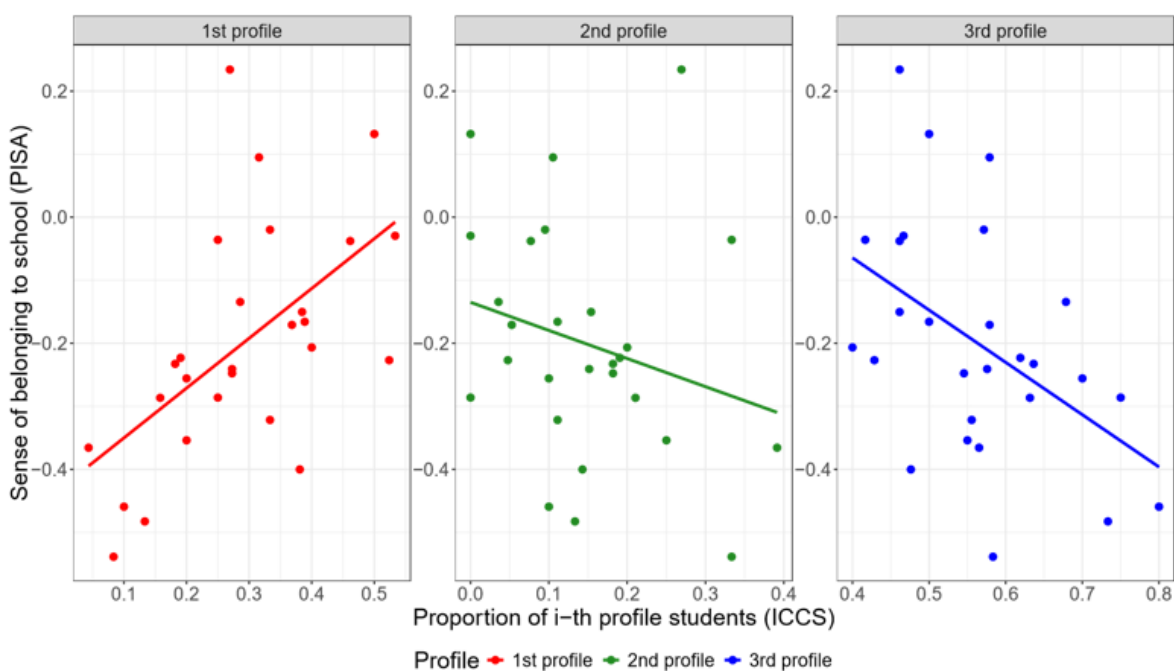
Nemot vērā mainīgos, kuriem ir lielas vērtības un kuriem tās ir mazas, veidojas *paterni*, kurus varētu interpretēt sekojošā veidā. Pirmais profils *Aktīvie un uzņēmīgie darītāji*, kurus var

raksturot ar frāzi: "Ja mēs ieguldīsim pūles, mēs varēsim atrisināt problēmas". Šo profilu prezentē sarkanā līkne. Tie ir skolēni, kas vienmēr līdzdarbojas un iesaistās dažādās aktivitātēs, vienmēr ir motivēti, bet parasti izvēlas legālas pilsoniskās iesaistes formas. Gandrīz visās skalās šī profila vērtības ir ievērojami virs vidējā. Divas skalas (ILLACT un SYSSAT) ir tuvāk vidējam rādītājam, bet joprojām nedaudz virs vidējā. SES (sociālekonomiskais statuss) ir ievērojami virs vidējā. Šie skolēni bieži vien nāk no labi nodrošinātām ģimenēm, viņiem ir papildus atbalsts mācībās, viņi mēdz būt ļoti aktīvi gan skolas, gan kopienas dzīvē. Pirmā profila skolēni parasti ir iesaistīti skolēnu padomēs, brīvprātīgi līdzdarbojas dažādos projektos vai citās pilsoniskajās aktivitātēs un politiskajās aktivitātēs (šajās skalās ir augsts formālās/politiskās līdzdalības rādītājs). Šiem skolēniem ir uzskats, ka sistēma kopumā ir taisnīga vai funkcionējoša (apmierinātība ir nedaudz virs vidējā līmeņa) un viņi nejūt nepieciešamību ķerties pie riskantas vai nelikumīgas aktivitātes, lai panāktu savu viedokli (viņu ILLACT vērtējums ir tuvu vidējam, nevis augsts). Reālajā dzīvē šī profila skolēni ir motivēti ne tikai pilsoniskajai līdzdalībai, bet gatavi paši aktīvi darboties, izmantojot tradicionālās pilsoniskās skolas un ārpuskolas iespējas, lai ietekmētu savas apkārtējās sabiedrības dzīvi. Viņu lielākais resurss ir ģimene, kas var dot viņiem lielāku pārliecību vai iespējas, piemēram, ceļojumus, ārpuskolas pasākumus.

Otro profilu, ko varam interpretēt kā *Neapmierinātie kritizētāji no malas*, vizualizē zilā līkne. Redzams, ka visu skalu punkti šajā gadījumā atrodas zem nulles atzīmes. Īpaši zemas vērtības šim profilam ir S ELECPART, ENVACT, LEGACT skalās, kas norāda uz ārkārtīgi zemo iesaistes līmeni. Salīdzinoši nedaudz augstāk atrodas skalas DEMTHRT un S SYSCRT, kas norāda uz bažām, ka demokrātija ir apdraudēta un kritiskāku attieksmi pret sistēmu (tomēr arī šie rādītāji ir zem vidējā). Šiem skolēniem SES ir ievērojami zem vidējās atzīmes, salīdzinot ar pārējiem diviem profiliem. Šī profila skolēnus var raksturot kā vīlušos un mēreni kritiskos malā stāvētājus, kuri neuzskata, ka dienas kārtībā esošie jautājumi ir aktuāli. Skolēni ir diezgan neitrāli noskaņoti pret sistēmu, bet savu viedokli nepārvērš aktīvā rīcībā, mainot situāciju, piemēram, balsojot skolas līmeņa vēlēšanās, iesaistoties brīvprātīgajā darbā vai pilsoniskos protestos vai akcijās. Tāpat šī profila skolēnus neinteresē dzimumu līdztiesība, viņi nākotnē neplāno piedalīties vēlēšanās. Viņi ir tendēti palikt malā, jo uzskata, ka "tik un tā nekas nemainīsies", tāpēc viņi neiegulda daudz enerģijas skolas aktivitātēs vai aktivitātēs ārpus skolas. Iespējams, otrā profila skolēniem ir spēcīga netaisnības izjūta, trūkst uzticības, resursu vai cerību, ka tradicionālā pilsoniskā līdzdalība var darboties viņu un demokrātijas vērtību interesēs. Var pieņemt, ka reālajā dzīvē šie skolēni ir nepietiekami pārstāvēti skolēnu pašpārvaldes amatos un neiesaistās ārpuskolas pasākumos. Viņiem ir zema pilsoniskā līdzdalība skolas un ārpuskolas līmenī un vienlīdz spēcīga pārliecība, ka "sistēma darbojas pret mani", kas atspoguļo sava veida kritisko distanci - viņi apzinās problēmas, bet nevēlas aktīvi piedalīties.

Trešais skolēnu profils var tikt definēts kā *Līdzsvara meklētāji*, kas nav konsekventi un reizēm mēdz būt pilsoniski līdzdalīgi. Viņus varētu raksturot kā vidējo, pelēko masu, kuriem nav izteikts savs viedoklis. Skalas punkti ILLACT, INTRUST, POLPART un SYSSAT ir aptuveni vai nedaudz virs vidējā līmeņa. Šiem skolēniem SES ir nedaudz zemāks par vidējo, bet ne tik zems kā

2. profila skolēniem. Trešā profila skolēni nav īpaši aktīvi visos pilsoniskās līdzdalības veidos, taču viņi izrāda mērenu vēlmi piedalīties politiskajās aktivitātēs (POLPART) un nedaudz piesardzīgi demonstrē uzticēšanos pilsoniskām institūcijām, kā piemēramam, pašvaldībai, Saeimai, policijai u.tml. (INTRUST). Šie skolēni jūtas daļēji apmierināti ar pastāvošo politisko sistēmu (SYSSAT), taču viņiem ir arī salīdzinoši lielāka tieksme uz "asākām" līdzdalības formām (ILLACT) nekā tas ir 1. profila skolēniem, kuriem nav intereses piedalīties nelegālās pilsoniskās aktivitātes. Reālajā dzīvē 3. profila skolēni varētu būt tie, kas izvērtē un izvēlas paši, saskatot zināmu vērtību izveidotajās struktūrās, un vajadzības gadījumā ir gatavi būt pilsoniski aktīvi dažādos protestos. Šie skolēni atrodas pa vidu, pilnībā nepieņemot formālos ceļus, bet arī pilnībā neatsakoties no nelegālām aktivitātēm kā risinājuma.

2.4.2.attēls. Trīs skolēnu piederības profilu korelācijas ar skolēnu piederības izjūtas skalu (BELONG) no OECD PISA 2022.

Visbeidzot, kad katrs no skolēniem ir iekļauts kādā no trim profiliem, varam analizēt katra profila pārstāvniecību 27 izvēlētajās skolās un to, kā šis profilu sadalījums skolā ietekmē skolēnu piederības sajūtu skolai. Attēlā 2.4.2. sniegti izkliedes grafiki ar attiecīgajām regresijas līknēm. Katrs punkts šajos grafikos reprezentē vienu no 27 skolām, kur uz horizontālās ass attēlota attiecīgā profila proporcionālā pārstāvniecība šajā skolā, bet uz vertikālās ass attēlota skolēnu piederības sajūta šai skolai (vidējais attiecīgās skolas PISA pētījumā iekļauto 9. klases skolēnu rādītājs).

Kopsavilkums.

Skolēnu profilu raksturojumu varam apkopot sekojošā veidā, kur ar r (BELONG) apzīmēta konkrētā profila pārstāvniecības un skolēnu piederības sajūtas Spīrmena korelācija:

- 1. profils – *Aktīvie un uzņēmīgie darītāji raksturojums*: labi nodrošināti ar resursiem, lielākajā daļā skalu stipri virs vidējā līmeņa, dod priekšroku tradicionālai pilsoniskai/politiskai rīcībai. Lielāks šādu skolēnu īpatsvars skolā saistās ar augstāku skolēnu piederības sajūtu skolai (r (BELONG) = 0,61).
- 2. profils – *Neapmierinātie kritizētāji no malas*: sociālekonomiski visnelabvēlīgākā situācijā esošie, viņu iesaistīšanās ir zemāka par vidējo, viņi ir ļoti neuzticīgi, bet savu kritiku nevirza uz rīcību un līdzdalību. Šādu skolēnu lielāks īpatsvars skolā negatīvi saistāms ar skolēnu piederības sajūtu šai skolai (r (BELONG) = - 0,31).
- 3. profils – *Līdzsvara meklētāji*: kopumā rādītāji ir nedaudz zem vidējā līmeņa, ar mērenu uzticību un zināmu gatavību gan tradicionāliem, gan mazāk tradicionāliem līdzdalības veidiem. Šādu skolēnu īpatsvars skolā negatīvi korelē ar skolēnu piederības sajūtu skolai, vēl lielākā mērā nekā tas ir 2. profila skolēniem (r (BELONG) = - 0,47).

3. Skolēnu pilsoniskās identitātes izpēte Eiropas/Eiropas Savienības kontekstā

3.1. Identitātes un pilsoniskās identitātes jēdziena skaidrojums

Identitāte ir daudzdimensionāla konstrukcija, kas var mainīties cilvēka dzīves laikā. Tā tiek definēta kā process, kurā indivīds novērtē un izprot sevi, kā arī to, kā viņu uztver citi. Sociālajās zinātnēs identitāti mēra vairākās dimensijās, tostarp personisko identitāti, sociālo identitāti, kolektīvo identitāti, kultūras identitāti un dzimuma identitāti¹⁴. A. Gidenss¹⁵ norādīja, ka "cilvēka identitāte nav atrodama uzvedībā vai - lai arī tas ir svarīgi - citu reakcijās, bet gan spējā uzturēt noteiktu naratīvu". Identitātes veidošanās, īpaši Eiropas Savienības (ES) kontekstā, ir sarežģīts un mainīgs process, ko veido sociālā, politiskā un izglītības vide¹⁶. E.H. Eriksona¹⁷ psihosociālā identitātes teorija norāda, ka identitāte veidojas nepārtrauktā mijiedarbībā starp indivīdu un viņa sociālo kontekstu. Izglītības kontekstā sociālās identitātes teorija¹⁸ uzsver, ka skolēnu pašapziņas izjūta izriet no viņu piederības kādai grupai, piemēram, piederības skolai, nācijai vai ES. M. Bruter¹⁹ vēl vairāk nošķir Eiropas identitātes pilsonisko un kultūras komponentu, uzsverot politiskās socializācijas un pilsoniskās izglītības nozīmi.

ES ir 27 dalībvalstu politiska un ekonomiska alianse, kuras mērķis ir veicināt sadarbību un vienotību starp dažādām valstīm. Lai veidotu saliedētu un ilgtspējīgu Eiropas kopienу, ir svarīgi izprast faktorus, kas veido skolēnu eiropeiskās identitātes apziņu. Pilsoniskajām zināšanām, kas ietver izpratni par politiskajām un sociālajām institūcijām, ir izšķiroša nozīme jauno pilsoņu attieksmes un identitātes veidošanā. Tā kā skolēni ir topošie līderi un aktīvi sabiedrības dalībnieki, viņu izpratne par pilsoniskiem jēdzieniem var būtiski ietekmēt viņu identitātes apziņu un viņu iesaistīšanos Eiropas veidošanā²⁰.

ICCS pētījumi sniedz svarīgus pierādījumus par to, kā pilsoniskās zināšanas, SES un skolas vide ietekmē skolēnu eiropeiskās identitātes attīstību²¹. ES skolēniem ar augstāku SES un atbalstošu skolas vidi ir labākas pilsoniskās zināšanas un spēcīgāka eiropeiskā identitāte.

¹⁴ Stets, J. E.; Burke, P. J. Identity Theory and Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly* **2000**, 63 (3), 224–237. <https://doi.org/10.2307/2695870>.

¹⁵ Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity : Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press.

¹⁶ Smith, A. D. (2008). *The cultural foundations of nations : hierarchy, covenant, and republic*. Blackwell.

¹⁷ Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. W.W. Norton & Company.

¹⁸ Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-37). Monterey, CA: Brooks/Cole.

¹⁹ M. Bruter. (2005). *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*. Springer.

²⁰ Hoskins, B., & Jan Germen Janmaat. (2019). *Education, Democracy and Inequality*. Springer.

²¹ Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., & Friedman, T. (2024). IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022 Assessment Framework. Cham: Springer Nature.

Šī ziņojuma ietvaros analizēta skolēnu piederības sajūta ES to valstu kontekstā, kuras piedalījās ICCS 2022 pētījumā. Vispirms tiks aprakstīti pētījumā izmantotie lielumi un pēc tam izklāstīts analītiskais process, kas tika veikts, lai iegūtu rezultātus.

3.2. Pētījuma rezultāti skolēnu pilsoniskās identitātes izpētes Eiropas/Eiropas Savienības kontekstā

3.2.1. Materiāli un metodes

Pētījumam tika atlasītas 17 ICCS 2022 pētījuma dalībvalstis, kuras ir ES dalībvalstis.

Kā galvenie faktori tikai izvēlēti mainīgie lielumi, kas atrodami ICCS 2022 datubāzē un sniedz skolēnu viedokļa atspoguļojumu (Skolēnu aptaujas). Skalas sastāv no jautājumiem, kas pēc Likerta skalas principa ranžētas no 1 līdz 4, kurās skolēni atzīmēja sev visatbilstošāko atbildi.

Vispirms tika izvēlēts skolas līmeņa mainīgais C_URBAN, lai izpētītu skolas urbanizācijas un apkārtējās vides ietekmi uz skolēnu uzskatiem. Visas skolas tiek klasificētas divās grupās - pilsētu skolas, ja tās atrodas pilsētā, kurā ir vismaz 100 000 iedzīvotāju, un nepilsētu skolas. Šis pilsētu un nepilsētu sadalījums ir izvēlēts, balstoties uz skolu aptaujā uzdoto jautājumu par skolas atrašanās vietu. Uzreiz gan jāpiezīmē, ka Latvijas kontekstā par pilsētas skolām tiek klasificētas tikai Rīgas skolas.

Mainīgais S_OPDISC tika izvēlēts kā klases līmeņa mainīgais. Tā ir skala, kas veidota no šādiem jautājumiem: "*Skolotāji iedrošina skolēnus veidot pašiem savus uzskatus*", "*Skolēni paši stundā uzsāk diskusiju par kādu aktuālu politisko notikumu*", "*Skolēni izsaka savu viedokli pat tad, ja viņu viedoklis atšķiras no pārējo domām*", "*Skolotāji mudina skolēnus apspriest jautājumus ar cilvēkiem, kuriem ir atšķirīgi viedokļi*", "*Skolotāji iepazīstina ar problēmām un izskaidro tās no dažādiem aspektiem*" un "*Skolotāji iedrošina skolēnus izteikt savu viedokli*".

Kombinētā skala norāda skolēnu uztveri par atvērtību diskusijām klasē, kur augstākas vērtības norāda uz lielāku atvērtību. Kā skolēnu līmeņa mainīgie lielumi tika izvēlētas divas skalas- S_POLDISC un S_COMPART. Skala S_POLDISC tika veidota ar jautājumiem par sarunām, kuras skar politiskos un sociālos jautājumus: "*Runā ar vecākiem par politiskām un sociālām tēmām*", "*Runā ar vecākiem par to, kas notiek citās valstīs*", "*Runā ar draugiem par politiskām un sociālām tēmām*" un "*Runā ar draugiem par to, kas notiek citās valstīs*". Šī skala raksturo skolēnu iesaistīšanās biežumu diskusijās ar vecākiem un draugiem par politiskiem un sociāliem jautājumiem, kur lielākas vērtības norāda uz biežāku skolēnu iesaistīšanos.

Kā otrs skolēnu līmeņa mainīgais tika izvēlēta skala S_COMPART, kas atspoguļo skolēnu pilsonisko līdzdalību ārpus skolas: "*Jauniešu organizācijā, kas saistīta ar kādu politisku partiju vai apvienību*", "*Brīvprātīgo grupā, kas dara kaut ko vietējās sabiedrības labā*", "*Grupā vai organizācijā, kas rīko kampaņu kādam noteiktam mērķim (piemēram, vides aizsardzībai, cilvēktiesībām vai dzīvnieku tiesībām)*", "*Globāla mēroga kampaņā par noteiktu jautājumu*".

(*piemēram, par rīcību klimata pārmaiņu jautājumā*)", "*Jauniešu sabiedriskajās grupās (piemēram, skauti/gaidas, jaunsargi)*". Kombinētā skala raksturo skolēnu līdzdalību plašākās kopienas grupās vai organizācijās. Lielākas vērtības skalā norāda uz biežāku līdzdalību.

Kā atbildes mainīgie tika izmantotas skalas no ICCS 2022 skolēnu Eiropas aptaujas. Pirmā skala E_EUIDENT raksturo skolēna Eiropas identitātes izjūtu un ir veidota no šādām pozīcijām: "*Es sevi uzskatu par eiropieti*", "*Jūtos lepns, ka dzīvoju Eiropā*", "*Es jūtu, ka esmu daļa no Eiropas*", "*Pirmām kārtām es sevi uzskatu par Eiropas pilsoni un tad par pasaules pilsoni*". Otrā skala E_INDFUT apraksta skolēnu gaidas par savu nākotni individuālā līmenī. Minēto skalu veido šādas atbildes: "*Es atradīšu pastāvīgu darbu*", "*Mans finansiālais stāvoklis būs labāks nekā maniem vecākiem*", "*Es atradīšu darbu, kas man patiks*", "*Man būs iespēja doties atpūtas ceļojumos ārpus valsts*", "*Es pelnīšu pietiekami daudz naudas, lai izveidotu ģimeni*". Trešo skalu E_FREEMOVE veido apgalvojumi, kas noskaidro skolēnu viedokli par pārvietošanos Eiropā: "*Ļaujot Eiropas valstu pilsoņiem strādāt jebkurā Eiropas valstī, uzlabojas Eiropas ekonomika*", "*Eiropas valstu pilsoņiem būtu jāļauj strādāt jebkurā Eiropas vietā*", "*Ļaujot Eiropas valstu pilsoņiem strādāt jebkurā Eiropas vietā, samazināsies bezdarbs*".

Kā kontroles mainīgie analīzē tika izmantoti skolēnu pilsonisko zināšanu līmenis, sociālekonomiskā izcelsme, imigrācijas statuss un valoda, kurā skolēns runā mājās, kā arī skolēna dzimums un skolas lielums, kurā skolēns mācās.

Pirmajā analīzes posmā tika veikta aprakstošā statistika, lai iegūtu ieskatu par izvēlētajiem mainīgajiem lielumiem un salīdzinātu tos starp izvēlētajām valstīm. Veicot analīzi, tika ņemts vērā kompleksais pētījuma dizains, iekļaujot analīzē studentu svarus un atkārtotās Džeknaifa replikācijas (*JRR*), kas tika izmantotas, lai aprēķinātu atbilstošās standartkļūdas.

Nākamais solis bija izpētīt skolēnu līmeņa efektu uz Eiropas skalām. Šim nolūkam tika izmantots Beijesa adaptīvo regresijas koku (BART) algoritms. Tika ieviesti īpaši apzīmējumi. Ar z apzīmēja tā saucamo *treatment* mainīgo, kura efektu bija nepieciešams izpētīt. Šīs analīzes ietvaros z lomā tika izmantoti tikai bināri mainīgie, kas var pieņemt tikai divas vērtības. Ar Y_i apzīmē atbildes mainīgo i -tajam studentam, bet ar Y_{1i} i -tā studenta iznākumu, ja attiecīgi $z = 1$, un Y_{0i} - iznākumu, ja $z = 0$. Lai novērtētu cēloņsakarīgo ietekmi, ideālā gadījumā būtu jāaprēķina visu atšķirību vidējā vērtība $Y_{1i} - Y_{0i}$. Tomēr parasti katram skolēnam var būt zināma tikai viena no vērtībām Y_{1i} un Y_{0i} . Piemēram, pieņemsim, z izsaka skolas urbanizācijas līmeni un $z = 1$, ja tā ir Rīgas skola, bet $z = 0$, ja tā nav Rīgas skola. Praktiski nav iespējams iegūt informāciju par katra skolēna attieksmi, piemēram, pret ES, situācijā, ja šis skolēns mācās Rīgas skolā un situācijā, ja šis pats skolēns mācās kādā reģiona skolā. Līdz ar to nepieciešama piemērota statistiskās modelēšanas pieeja, kā šo problēmu apiet. Šim nolūkam tika izmantots BART algoritms, kas ir elastīga neparametriskās regresijas pieeja un var modelēt nelineārus un mijiedarbības efektus, kā arī nodrošina automatisku mainīgo atlasīšanu. Visa analīze tika veikta, izmantojot statistikas programmēšanas valodu R.

3.2.2. Aprakstošās statistikas rezultāti

3.2.2.1. tabulā dilstošā secībā parādīta katras valsts vidējā Eiropas identitātes apziņa, vidējais pilsonisko zināšanu līmenis, 8.klašu skolēnu pilsonisko zināšanu līmeņa rangs un valsts iestāšanās gads ES.

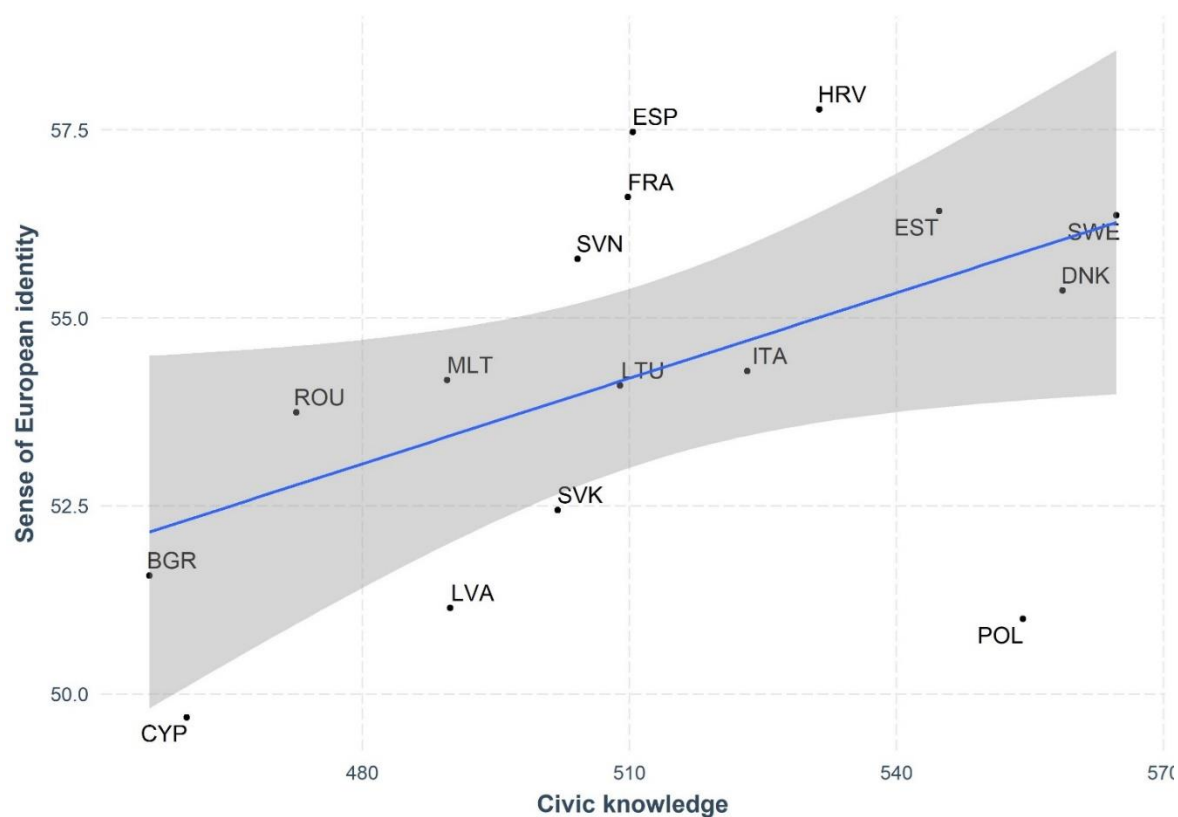
3.2.2.1. tabula. ES valsts, kas piedalījās ICCS pētījumā, vidējā Eiropas identitātes apziņa, vidējais pilsonisko zināšanu līmenis, 8.klašu skolēnu pilsonisko zināšanu līmeņa rangs un valsts iestāšanās gads ES.

Valsts	E_EUIDENT, vid. (SE)	Pilsoniskās zināšanas, vid. (SE)	Pilsonisko zināšanu rangs	Pievienojās ES
Zviedrija	56.36 (0.25)	564.73 (3.71)	1	1995
Dānija	55.36 (0.30)	558.68 (3.61)	2	1973
Polija	51.00 (0.21)	554.22 (2.52)	3	2004
Igaunija	56.42 (0.29)	544.83 (5.14)	4	2004
Horvātija	57.77 (0.25)	531.35 (2.63)	5	2013
Itālija	54.29 (0.25)	523.23 (3.67)	6	1958 (dibinātājs)
Spānija	57.47 (0.28)	510.40 (3.34)	7	1986
Francija	56.60 (0.32)	509.84 (3.66)	8	1958 (dibinātājs)
Lietuva	54.10 (0.26)	508.94 (3.99)	9	2004
Nīderlande	52.95 (1.19)	508.29 (4.06)	10	1958 (dibinātājs)
Slovēnija	55.78 (0.20)	504.17 (2.34)	11	2004
Slovākija	52.44 (0.24)	501.93 (3.46)	12	2004
Latvija	51.14 (0.30)	489.85 (2.93)	13	2004
Malta	54.17 (0.28)	489.55 (7.39)	14	2004
Rumānija	53.74 (0.31)	472.58 (8.90)	15	2007
Kipra	49.69 (0.24)	460.29 (2.47)	16	2004
Bulgārija	51.57 (0.30)	456.06 (4.70)	17	2007

Kopumā valstīs, kurās skolēniem ir augstāks vidējais pilsonisko zināšanu līmenis, viņiem ir arī augstāka Eiropas identitātes apziņa. Ir pozitīva un nozīmīga korelācija ($r = 0,51$, $p = 0,04$). Pielietojot vienkāršu lineārās regresijas modeli, atbilstošais koeficients ir $b = 0,0379$ ($SE = 0,0171$), kas nozīmē, ka vidēji valstīs, kurās vidējais pilsonisko zināšanu līmenis ir par 10 punktiem augstāks, vidējais Eiropas identitātes izjūtas līmenis E_EUIDENT skalā ir par 0,38 punktiem augstāks.

Tomēr, kā redzams 3.2.2.1. attēlā, salīdzinoši augsta pilsonisko zināšanu līmeņa gadījumā Polijā, Eiropas identitātes izjūta, pamatojoties uz šo modeli, ir zemāka nekā gaidīts. Horvātijas, Spānijas un Francijas skolēni uzrāda augstāku identitātes izjūtu, nekā tiktu prognozēts. Tāpat var novērot, ka valstis, kas pievienojās ES pirms 2004. gada, ir tās, kas E_EUIDENT skalā ir pirmajā

astotniekā. Tādējādi varam secināt, ka skolēnu Eiropas identitātes izjūta ir saistīta gan ar valsts dalības laiku ES, gan arī ar vidējo pilsonisko zināšanu līmeni. Izņēmums ir Horvātija, kura visvēlāk pievienojās ES saimei,- tās skolēni uzrāda visaugstāko eiropēiskās identitātes izjūtu. Polijas gadījums liecina, ka Eiropas identitātes izjūtas noteikšanā vēl būtiskāki var būt citi faktori, ne tikai pilsoniskās zināšanas.

3.2.2.1.attēls. Skolēnu pilsonisko zināšanu saistība ar Eiropas identitātes izjūtu.

3.2.2.1. tabulā ir attēloti rezultāti par procentuālo sadalījumu starp skolēniem, kuri mācās pilsētu skolās un nepilsētu skolās, kā arī tabulā norādīts valsts pilsētu skaits, kurās ir vismaz 100 000 iedzīvotāju, šo pilsētu iedzīvotāju īpatsvars no valsts kopējā iedzīvotāju skaita un E_EUIDENT skalas rādītāji (2022. gada dati).

3.2.2.1.tabula.Skolēnu sadalījums pēc skolas atrašanās vietas un urbanizācijas dati.

Valsts	To skolēnu procentuālais īpatsvars, kuri mācās pilsētu skolās	Skolēnu, kuri mācās ne pilsētu skolās, īpatsvars procentos	Standarta kļūda	Pilsētu skaits valstī ar vairāk nekā 100 000 iedzīvotājiem	Pilsētā dzīvojošo iedzīvotāju īpatsvars (100 000 +)	E_EUIDENT T rangs
Bulgārija	48	52	0.03	8	40	14
Lietuva	42	58	0.02	4	44	10
Igaunija	36	64	0.04	2	46	4
Spānija	36	64	0.04	65	41	2
Latvija	30	70	0.02	1	33	15
Zviedrija	29	71	0.04	9	33	5
Kipra	25	75	< 0.01	2	31	17
Rumānija	25	75	0.03	18	26	11
Polija	25	75	0.03	37	28	16
Horvātija	24	76	0.02	3	25	1
Itālija	18	82	0.03	44	22	8
Dānija	14	86	0.02	7	30	7
Francija	13	87	0.03	40	15	3
Slovākija	13	87	0.03	2	13	13
Nīderlande	12	88	0.03	32	39	12
Slovēnija	11	89	0.03	2	19	6
Malta	0	100	0	0	0	9

Maltā visi skolēni (100%) mācās ne pilsētu skolās, kas skaidrojams ar to, ka valstī nav nevienas pilsētas ar vairāk nekā 100 000 iedzīvotājiem. Nīderlande izceļas ar augstu skolēnu īpatsvaru pilsētu skolās (88%), kas atbilst lielumam pilsētu skaitam (32) un ievērojamam iedzīvotāju procentam (39%), kuri dzīvo šajās lielajās pilsētās. Bulgārijā skolēnu sadalījums ir līdzsvarots-48% skolēnu mācās pilsētu skolās un 52% ne pilsētu skolās, un šī valsts E_EUIDENT skalas rangā ir 14, kas norāda uz zemu skolēnu Eiropas identitāti. Lai gan Lietuvā un Latvijā ir salīdzinoši maz pilsētu ar vairāk nekā 100 000 iedzīvotāju, lielākā daļa skolēnu (attiecīgi 58% un 70%) mācās ne pilsētu skolās. Latvijas un Lietuvas skolēniem ir viena no zemākajām Eiropas identitātēm starp pētītajām 17 valstīm. Savukārt, Spānijā, kura ir viena no skaitliski lielākajām ES valstīm un kurā ir daudz pilsētu ar vairāk nekā 100 000 iedzīvotājiem (65), 64% skolēnu mācās pilsētu skolās. Šajā valstī vērojama augsta Eiropas identitātes apziņa, uz ko norāda 2. vieta E_EUIDENT rangā. Arī Dānija un Francija uzrāda augstu skolēnu īpatsvaru pilsētu skolās (86% un 87%).

Skolēnu Eiropas identitātes izjūtas un pilsoniskās zināšanas caur skolas pilsētvides dimensiju analīzes rezultāti sniegti 3.2.2.2.tabulā.

3.2.2.2.tabula. Skolēnu Eiropas identitātes izjūtas un pilsoniskās zināšanas urbanizācijas kontekstā.

Valsts	E_EUIDENT pilsētu skolās	E_EUIDENT ne pilsētu skolās	E_EUIDENT atšķirība
Horvātija	58.13	57.66	0.47 (p = 0.43)
Spānija	57.64	57.43	0.20 (p = 0.74)
Francija	56.32	56.61	-0.28 (p = 0.74)
Igaunija	56.07	56.60	-0.53 (p = 0.60)
Zviedrija	56.08	56.48	-0.39 (p = 0.58)
Slovēnija	55.19	55.86	-0.67 (p = 0.44)
Dānija	54.68	55.52	-0.84 (p = 0.37)
Itālija	54.12	54.33	-0.21 (p = 0.79)
Lietuva	54.99	53.44	1.55 (p = 0.006)
Rumānija	54.61	53.45	1.16 (p = 0.08)
Slovākija	53.30	52.32	0.98 (p = 0.11)
Bulgārija	52.40	50.61	1.79 (p = 0.002)
Latvija	50.74	51.28	-0.54 (p = 0.41)
Polija	50.91	51.03	-0.12 (p = 0.74)
Kipra	<u>50.45</u>	<u>49.44</u>	<u>1.01 (p = 0.03)</u>

No visām šajā pētījumā aplūkotajām valstīm tikai Bulgārija un Kipra uzrāda statistiski nozīmīgas (ar 5 % nozīmīguma līmeni) atšķirības Eiropas identitātes izjūtā starp skolēniem no pilsētu un ne pilsētu skolām. Gan Bulgārijā, gan Kiprā pilsētu skolu skolēniem vidēji ir augstāka eiropeskās identitātes apziņa.

3.2.2.3. tabulā ir parādīts procentuālais skolēnu skaits, kuru testa un mājas sarunvaloda atšķiras.

3.2.2.3. tabula. Skolēnu mājas valodas lietojums.

Valsts	Testa valoda	Cita valoda	SE	E_EUIDENT rangs
Polija	98.83	1.17	0.17	16
Horvātija	98.19	1.81	0.31	1
Igaunija	95.09	4.91	0.61	4
Rumānija	95.00	5.00	1.01	11
Lietuva	94.90	5.10	0.68	10
Dānija	92.87	7.13	0.80	7
Nīderlande	92.81	7.19	1.17	12
Slovēnija	90.14	9.86	0.82	6
Slovākija	89.33	10.67	1.25	13
Bulgārija	88.41	11.59	1.52	14
Latvija	83.85	16.15	1.85	15
Francija	83.77	16.23	1.44	3
Zviedrija	79.21	20.79	1.83	5
Spānija	75.55	24.45	2.05	2
Itālija	75.46	24.54	1.41	8
Kipra	74.89	25.11	0.85	17
Malta	49.47	50.53	4.85	9

Polijā, kura ir valsts valodas ziņā vishomogēnākā²², Eiropas identitātes izjūta skolēniem ir viena no zemākajām, vēl zemāka ir Kipras skolēniem, kuriem valstī ir izteikti multilinguāla vide.

3.2.2.4. tabulā ir norādīti procentuālie rādītāji par katras valsts skolēnu imigrācijas statusu.

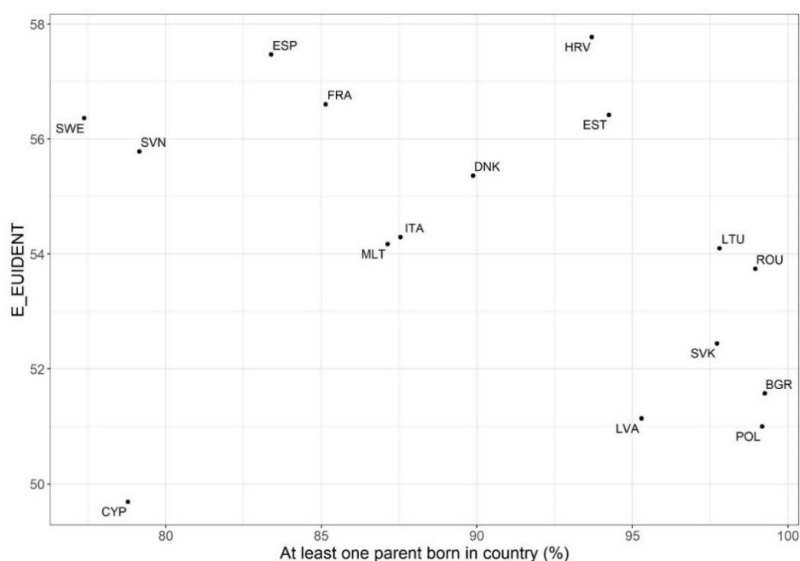
3.2.2.4. tabula. Skolēnu imigrācijas statuss.

Valsts	Vismaz viens no vecākiem dzimis valstī	Valstī dzimuši skolēni, bet vecāki dzimuši ārzemēs	Skolēni un vecāki dzimuši ārzemēs	E_EUIDENT rangs	Imigranti uz 1000 iedzīvotājiem (vieta)
Bulgārija	99.26	0.29	0.45	14	6.1 (15)
Polija	99.17	0.28	0.55	16	7.4 (12)
Rumānija	98.96	0.51	0.54	11	15.4 (9)
Lietuva	97.80	1.50	0.70	10	30.9 (4)
Slovākija	97.72	1.34	0.93	13	1.0 (16)
Latvija	95.29	3.16	1.55	15	20.6 (5)

²² Pēc 2011.gadā Polijā veiktajiem tautas skaitīšanas datiem 98% iedzīvotāju norādīja, ka mājās runā poļu valodā. Pieejams: Główny Urząd Statystyczny. (2011). Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011

Valsts	Vismaz viens no vecākiem dzimis valstī	Valstī dzimuši skolēni, bet vecāki dzimuši ārzemēs	Skolēni un vecāki dzimuši ārzemēs	E_EUIDENT rangs	Imigranti uz 1000 iedzīvotājiem (vieta)
Igaunija	94.25	4.59	1.16	4	36.6 (2)
Horvātija	93.69	5.65	0.65	1	15.0 (10)
Dānija	89.88	5.92	4.19	7	20.5 (6)
Nīderlande	89.65	6.35	4.00	12	18.5 (7)
Itālija	87.55	8.97	3.48	8	7.0 (13)
Malta	87.13	3.68	9.19	9	65.8 (1)
Francija	85.14	10.39	4.47	3	6.3 (14)
Spānija	83.39	10.76	5.85	2	26.4 (4)
Slovēnija	79.16	16.44	4.40	6	16.9 (8)
Kipra	78.79	9.00	12.22	17	34.0 (3)
Zviedrija	77.38	12.10	10.52	5	9.8 (11)

3.2.2.1. attēlā apkopotie rezultāti rāda, ka valstis, kurās ir augstāks to skolēnu īpatsvars, kuriem vismaz viens no vecākiem ir dzimis tajā pašā valstī, kur skolēns, vidējais Eiropas identitātes izjūtas līmenis ir zemāks. Citiem vārdiem sakot, vidējā Eiropas identitātes izjūta ir augstāka valstīs, kurās dzīvo vairāk imigrantu. No iegūtajiem rezultātiem tāpat izkristalizējas, ka Lietuva, Rumānija, Slovākija, Bulgārijā, Latvija un Polija ir valstu grupa, kurā ir mazāk imigrantu un arī zemāka Eiropas identitātes izjūta. Šīs valstis kopā ar Igauniju atšķiras no pārējām ar to, ka migrācija tajās ir negatīva²³. Var novērot, ka Kipra ir izņēmums ar daudz zemāku eiropēiskās identitātes izjūtu salīdzinājumā ar citām valstīm, kurās ir līdzīgs imigrantu skolēnu īpatsvars.

²³ Tverdstup, M. (2024). Shifting Patterns of Migration in Europe: New Source Countries, Old Challenges. The Vienna Institute for International Economic Studies. Pieejams: <https://wiiw.ac.at/shifting-patterns-of-migration-in-europe-new-source-countries-old-challenges-dlp-6915.pdf>

3.2.2.1. attēls. Vidējais Eiropas identitātes izjūtas līmeņa un vecāka dzimšanas vietas saistība.

Kopsavilkums. Izmantojot aprakstošo statistiku, tika pārbaudīta saikne starp pilsoniskajām zināšanām un Eiropas identitātes apziņu dažādu valstu skolēnu vidū. Rezultāti liecina par nozīmīgu pozitīvu korelāciju ($r = 0,51$, $p = 0,04$), kas norāda, ka augstāks vidējais pilsonisko zināšanu līmenis ir saistīts ar lielāku eiropiskās identitātes izjūtu. Lineārās regresijas analīzes rezultātā iegūts koeficients ($b = 0,0379$, $SE = 0,0171$), kas liecina, ka pilsonisko zināšanu līmeņa pieaugums par 10 punktiem ir saistīts ar E_EUIDENT skalas līmeņa pieaugumu vidēji par 0,38 punktiem. Zīmīgi, ka, neraugoties uz pilsonisko zināšanu līmeni, Polijā ir zemāka Eiropas identitāte, bet Horvātijā, Spānijā un Francijā tā ir augstāka, nekā varētu prognozēt.

Analīze liecina, ka dalības ES ilgums ietekmē skolēnu identitāti, taču tas nav noteicošais faktors, kā to apliecina tas, ka Horvātijai, jaunākajai ES dalībvalstij, ir visaugstākais identitātes rādītājs. Turklāt tikai Bulgārijā un Kiprā ir vērojamas būtiskas atšķirības Eiropas identitātes izjūtā no citu valstu skolēniem, un abos gadījumos pilsētu skolēni ieguvuši augstākus vērtējumus.

Vērojama tendence, ka valstīs, kurās ir lielāks vietējo skolēnu īpatsvars, ir zemāka vidējā Eiropas identitātes izjūta, kas liecina par to, ka valstīs ar lielāku imigrantu īpatsvaru eiropiskā identitāte parasti ir spēcīgāka. Vairākas valstis (Lietuva, Rumānija, Slovākija, Bulgārija, Latvija un Polija) ar negatīvo neto migrāciju, uzrāda zemāku identitātes līmeni paralēli zemākajam imigrantu demogrāfiskajam līmenim, bet Kipra izceļas kā izņēmums ar ievērojami zemāku Eiropas identitātes izjūtu, ņemot vērā tās imigrantu sastāvu.

3.2.3. Skolas atrašanās pilsētā ietekme uz skolēnu Eiropas identitāti

3.2.3.1. tabulā parādīts skolas pilsētvides ietekmes lielums uz skolēnu Eiropas identitātes izjūtu un pozitīvās ietekmes varbūtību. Valstis tabulā sakārtotas pēc ietekmes lieluma, sākot no augstākās vērtības, kas norāda uz pilsētas vides kā faktora augstāko pozitīvo ietekmi uz Eiropas identitātes sajūtu.

3.2.3.1. tabula. Skolas pilsētvides ietekmes uz skolēnu Eiropas identitātes izjūtu un pozitīvās ietekmes varbūtību.

Rangs	Valsts	Efekta lielums	Pozitīvas ietekmes varbūtība
1	Rumānija	0.48	0.84
2	Francija	0.47	0.62
3	Slovākija	0.47	0.70
4	Bulgārija	0.26	0.64
5	Kipra	0.21	0.59
6	Slovēnija	-0.05	0.45
7	Horvātija	-0.08	0.49
8	Polija	-0.10	0.46

Rangs	Valsts	Efekta lielums	Pozitīvas ietekmes varbūtība
9	Spānija	-0.17	0.53
10	Itālija	-0.48	0.42
11	Lietuva	-0.85	0.00
12	Igaunija	-0.90	0.16
13	Zviedrija	-0.94	0.14
14	Dānija	-1.03	0.13
15	Latvija	-1.49	0.07
16	Malta	-	-

Rumānijai ir vislielākā urbanizācijas pozitīvā ietekme uz skolēnu Eiropas identitātes izjūtu. Iegūtie rezultāti jāinterpretē šādi: Rumānijā efekta lielums ir 0,48 kas norāda uz to, ja skolēni no pilsētu skolām mācītos skolās, kuras atrodas apdzīvotās vietās ar mazāk nekā 100 000 iedzīvotājiem (atcerēsimies ICCS 2022 pētījumā pilsētas ir tās, kas ir lielākas par 100 000 iedzīvotājiem), viņu Eiropas identitātes izjūta būtu vidēji par 0,48 vienībām zemāka (mērot pēc E_EUIDENT skalas). Turpretī efekta lielums -1,49 Latvijai norāda, ka šo pilsētu skolēnu eiropeskās identitātes izjūta būtu vidēji par 1,49 vienībām augstāka, ja viņiem būtu jāmacās skolās, kuru iedzīvotāju skaits skolas atrašanās vietā būtu mazāks par 100 000. Latvijas gadījumā skolas atrašanās pilsētā (Latvijā tikai Rīga pārsniedz 100 000 iedzīvotāju atzīmi²⁴) pazemina skolēnu Eiropas identitāti. Ceturtajā tabulas kolonā parādītas varbūtības tam, ka mācības pilsētas skolās, nevis nepilsētu, kurās ir mazāk par 100 000 iedzīvotājiem, pozitīvi ietekmē skolēnu Eiropas identitātes izjūtu. Redzams, ka ranga apakšā ir visas Ziemeļeiropas valstis, kas liecina par iespējamu ģeogrāfisku atšķirību attiecībā uz to, kā pilsētnieciskums ietekmē skolēnu eiropisko identitāti. Citiem vārdiem sakot, iezīmējas sakarība, ka urbanizācijai ir negatīvs efekts uz Eiropas identitātes sajūtu Ziemeļeiropas valstīs, kamēr Dienvideiropas valstīs efekts ir drīzāk pozitīvs.

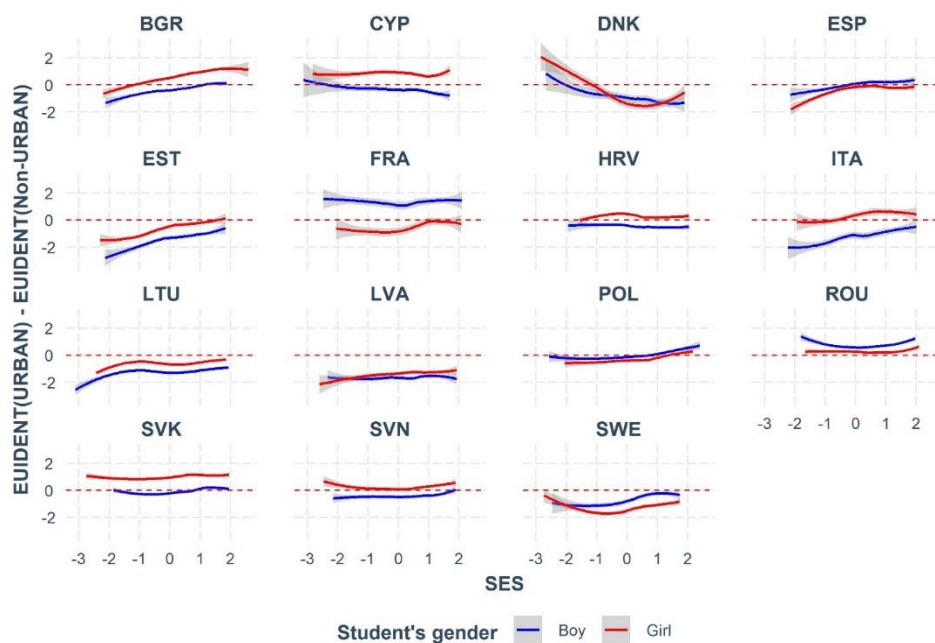
3.2.3.2. tabula. Skolu pilsētvides ietekmes rangs uz ICCS 2022 pētījuma Eiropas aptaujas skalām.

Valsts	Ietekme uz FREEMOVE	Ietekme uz gaidām par nākotni	Ietekme uz pozitīvu attieksmi	Ietekme uz negatīvo attieksmi
Bulgārija	4 (+)	6 (-)	4 (+)	4 (+)
Kipra	11 (-)	9 (-)	14 (-)	15 (-)
Dānija	5 (-)	8 (-)	12 (-)	13 (-)
Spānija	14 (-)	4 (+)	8 (-)	9 (-)
Igaunija	6 (-)	5 (+)	5 (+)	1 (+)
Francija	9 (-)	1 (+)	10 (-)	10 (-)

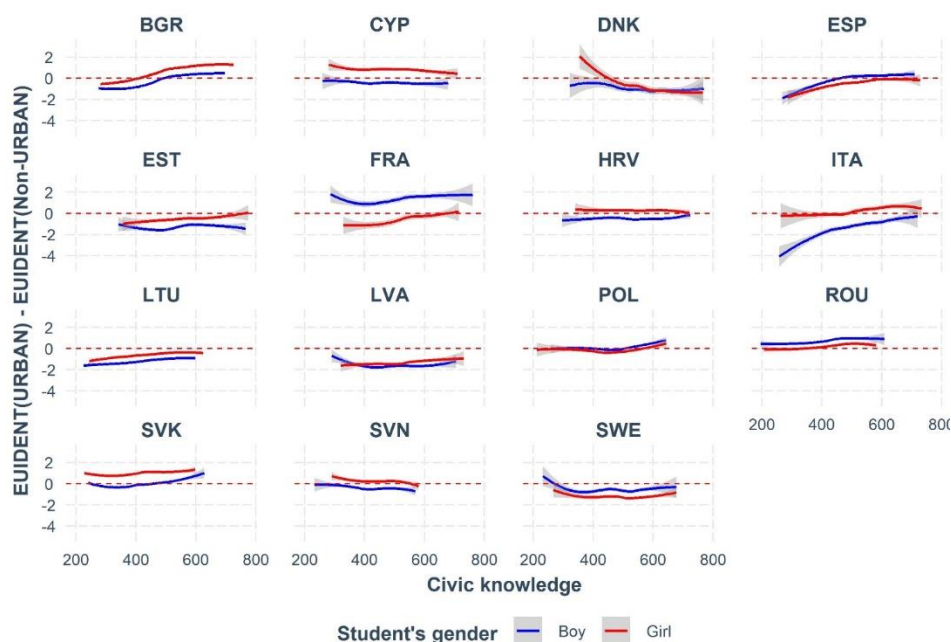
²⁴ Centrālā statistikas pārvalde. (2022). *Iedzīvotāju skaita izmaiņas 2022. gadā*. <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaita/preses-relizes/8686-iedzivotaju-skaita-izmainas>

Valsts	Ietekme uz FREEMOVE	Ietekme uz gaidām par nākotni	Ietekme uz pozitīvu attieksmi	Ietekme uz negatīvo attieksmi
Horvātija	12 (-)	2 (+)	9 (-)	7 (0)
Itālija	1 (+)	7 (-)	11 (-)	11 (-)
Lietuva	7 (-)	15 (-)	13 (-)	14 (-)
Latvija	15 (-)	11 (-)	15 (-)	12 (-)
Malta	-	-	-	-
Polija	10 (-)	10 (-)	7 (-)	8 (0)
Rumānija	13 (-)	14 (-)	2 (+)	6 (+)
Slovākija	2 (+)	12 (-)	1 (+)	5 (+)
Slovēnija	3 (+)	13 (-)	6 (+)	2 (+)
Zviedrija	8 (-)	3 (+)	3 (+)	3 (+)

3.2.3.2. tabulā ir sniegts skolu pilsētvides ietekmes rangs uz pārējām ICCS 2022 pētījumā aplūkotajām Eiropas aptaujas skalām. Iekavās blakus rangam ir norādīts, vai ietekme ir pozitīva (+), negatīva (-) vai neviena no tām (0).

3.2.2.2. attēls. Skolēnu urbanizācijas, SES un dzimuma sakarība ES dalībvalstīs ICCS 2022 pētījumā (N=17)

3.2.2.3. attēls. Skolēnu urbanizācijas, pilsonisko zināšanu un dzimuma sakarība ES dalībvalstīs ICCS 2022 pētījumā (N=17)

3.2.2.2. un 2.2.2.3. attēlos redzams, ka skolas atrašanās pilsētā ietekmē skolēnu Eiropas identitātes izjūtu atkarībā no skolēna SES pirmajā attēlā un pilsonisko zināšanu līmeņa otrajā attēlā. Abi attēli ilustrē šo saistību atsevišķi katram dzimumam, tādējādi ļaujot identificēt iespējamās dzimumu atšķirības Eiropas identitāti veicinošajos faktoros.

3.2.4. Atvērtā klases klimata ietekme uz Eiropas identitātes izjūtu

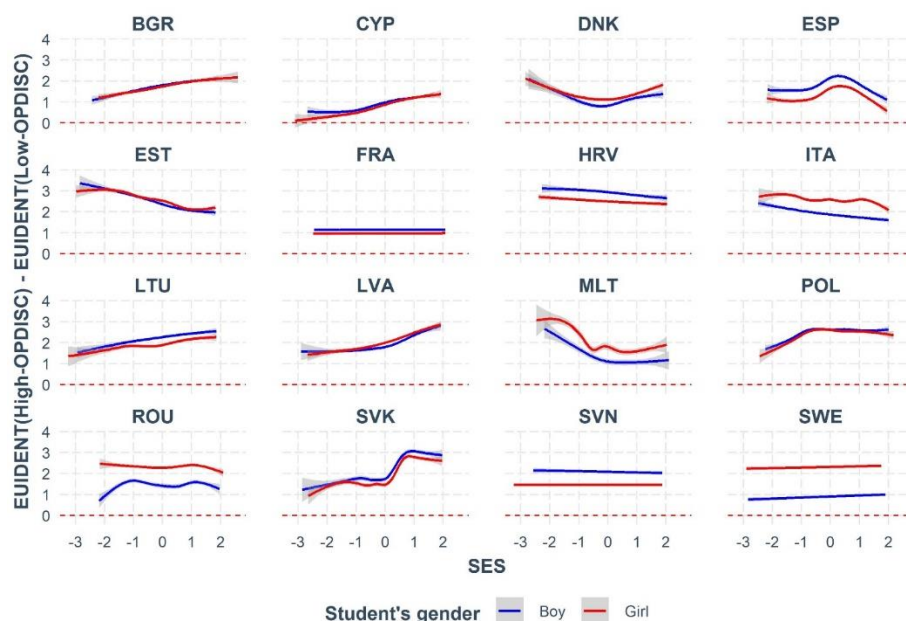
Lai izpētītu klases klimata ietekmi uz skolēnu attieksmi pret dažādiem Eiropas vērtību aspektiem, tika izmantots mainīgais lielums S_OPDISC, kas analīzes vajadzībām tika dihotomizēts kā augstāks vai zemāks par vidējo rādītāju valstī. 3.2.4.1.tabulā atspoguļoti rezultāti, kas tika iegūti, analizējot atvērtā klases klimata kauzālo efektu uz skolēnu Eiropas identitātes izjūtu.

3.2.4.1.tabula. Atvērtā klases klimata ietekme uz Eiropas identitātes izjūtu ES dalībvalstīs ICCS 2022 pētījumā (N=17).

Rangs	Valsts	Efekta lielums	Pozitīvas ietekmes varbūtība
1	Horvātija	2.66	1.00
2	Polija	2.49	1.00
3	Igaunija	2.41	1.00
4	Itālija	2.28	1.00
5	Slovākija	2.12	0.99
6	Lietuva	2.10	1.00

Rangs	Valsts	Efekta lielums	Pozitīvas ietekmes varbūtība
7	Latvija	2.03	1.00
8	Rumānija	2.00	0.99
9	Bulgārija	1.77	0.97
10	Slovēnija	1.72	1.00
11	Zviedrija	1.67	1.00
12	Malta	1.65	0.91
13	Spānija	1.55	0.99
14	Dānija	1.20	0.98
15	Francija	1.04	0.89
16	Kipra	0.91	0.96

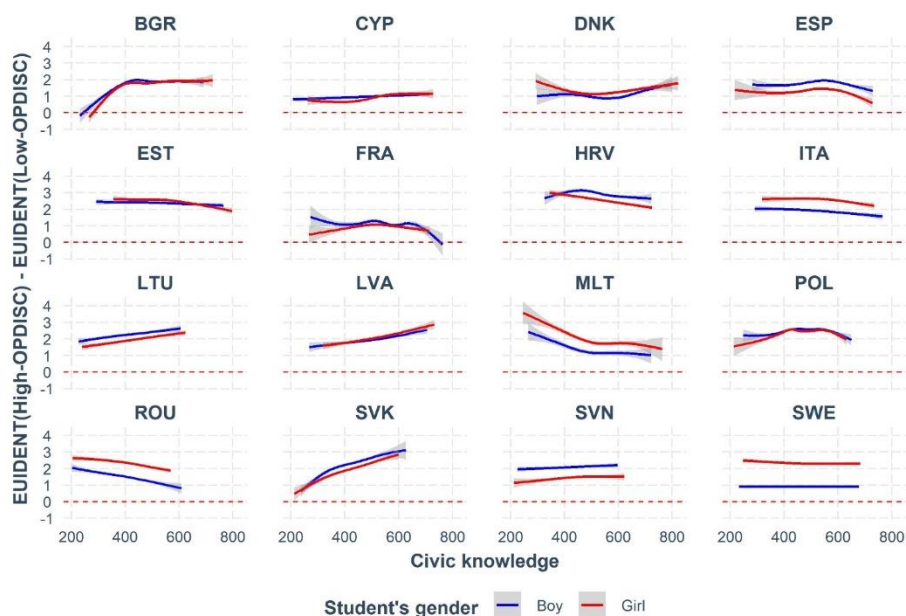
Atvērta klase diskusijām pozitīvi ietekmē skolēnu Eiropas identitātes izjūtu visās ICCS 2022 ES pētījuma valstīs. Lai gūtu detalizētāku priekšstatu par ietekmi katrā no valstīm atsevišķi, šī ietekme tiek pētīta, izmantojot sociālekonomiskās izcelsmes dimensiju, papildus iekļaujot skolēna dzimumu, ar mērķi noskaidrot, vai tas varētu būt ietekmējošs faktors.

3.2.4.1. attēls. Skolēnu Eiropas aptaujas skalu, SES un dzimuma sakarība ES dalībvalstīs ICCS 2022 pētījumā (N=17).

3.2.4.1. attēlā redzams, ka dažās valstīs, piemēram, Zviedrijā, Slovēnijā un Rumānijā, ietekme var atšķirties atkarībā no skolēnu dzimuma, zināmas atšķirības ir arī Itālijā, Maltā un Spānijā, bet pārējās valstīs nav atšķirību starp dzimumiem visos SES līmeņos. Visās valstīs ietekme ir pozitīva abiem dzimumiem un visos SES līmeņos. Vienīgi Kiprā meitenēm zemākajā

SES līmenī ietekme ir nulles līmenī. Plakanā līkne norāda, ka ietekme ir vienāda neatkarīgi no attiecīgā SES līmeņa. Francijā, Slovēnijā un Zviedrijā pieaugot SES līmenim, ietekme gan zēniem, gan meitenēm nedaudz palielinās. Skaidru interpretāciju var sniegt, ja redzama monotoni pieaugoša vai sarūkoša līkne. Bulgārijā, Kiprā, Lietuvā un Latvijā pieaugošo efekta lielumu var saistīt ar pieaugošo SES līmeni. Savukārt, Igaunijā šī sakarība ir pretēja, efekta lielums ir vislielākais skolēniem no zemākā SES līmeņa, bet tas samazinās, pieaugot skolēnu SES. Nedaudz līdzīga tendence vērojama Dānijā un Maltā, tomēr šajās valstīs efektam pēc tam, kad sasniegts minimums vidējiem SES līmeņiem, ir tendence atkal palielināties.

3.2.4.2. attēls. Skolēnu Eiropas aptaujas skalu, pilsoniskajām zināšanām un dzimuma sakarība ES dalībvalstīs ICCS 2022 pētījumā (N=17)

Līdzīga analīze veikta arī attiecībā uz skolēnu pilsonisko zināšanu līmeni (3.2.4.2. attēls). Gadījumos, kur līknes abiem dzimumiem ir salīdzinoši lēzenas vai pat horizontālas, piemēram, Zviedrijas, Kipras, Itālijas vai Slovēnijas gadījumā, varam secināt, ka šajās valstīs pilsoniskās zināšanas nav noteicošs faktors Eiropas identitātes izjūtai. Turpretim varam ievērot, ka Latvijā, Slovākijā un Lietuvā pilsoniskajām zināšanām ir pozitīvs efekts. Bulgārijas gadījumā izteikti pozitīvs efekts zināšanām ir tieši starp skolēniem ar zemāku zināšanu līmeni. Arī par dzimuma atšķirībām šajā gadījumā varam spriest pēc tā, cik atšķirīgas ir abas līknes. Piemēram, Latvijas gadījumā, šķietami dzimuma atšķirības novērot nevaram. Toties lielākās atšķirības novērojamas Zviedrijā, Rumānijā un Maltā, kur lielāks efekts novērojams meitenēm, kā arī Slovēnijā, kur lielāks efekts novērojams zēniem.

3.2.5. Ārpusskolas aktivitāšu ietekme uz Eiropas identitātes izjūtu

Lai izpētītu skolēnu ārpusskolas aktivitāšu ietekmi uz Eiropas identitātes izjūtu, tika izvēlētas divas skalas. Mainīgais S_POLDISC raksturo to, cik bieži skolēni apspriež politiskus un sociālus jautājumus ar vecākiem un draugiem. Mainīgais S_COMPART sniedz informāciju par skolēnu līdzdalību plašākās sabiedrības grupās un organizācijās. Arī šie mainīgie tika dihotomizēti atkarībā no tā, vai skolēna vērtība ir augstāka vai zemāka par valsts vidējo vērtību. 3.2.5.1. tabulā attēloti rezultāti analīzei par to, kā tas, vai skolēni diskutē ar vecākiem un draugiem par politiskiem vai sociāliem jautājumiem, ietekmē viņu Eiropas identitātes sajūtu.

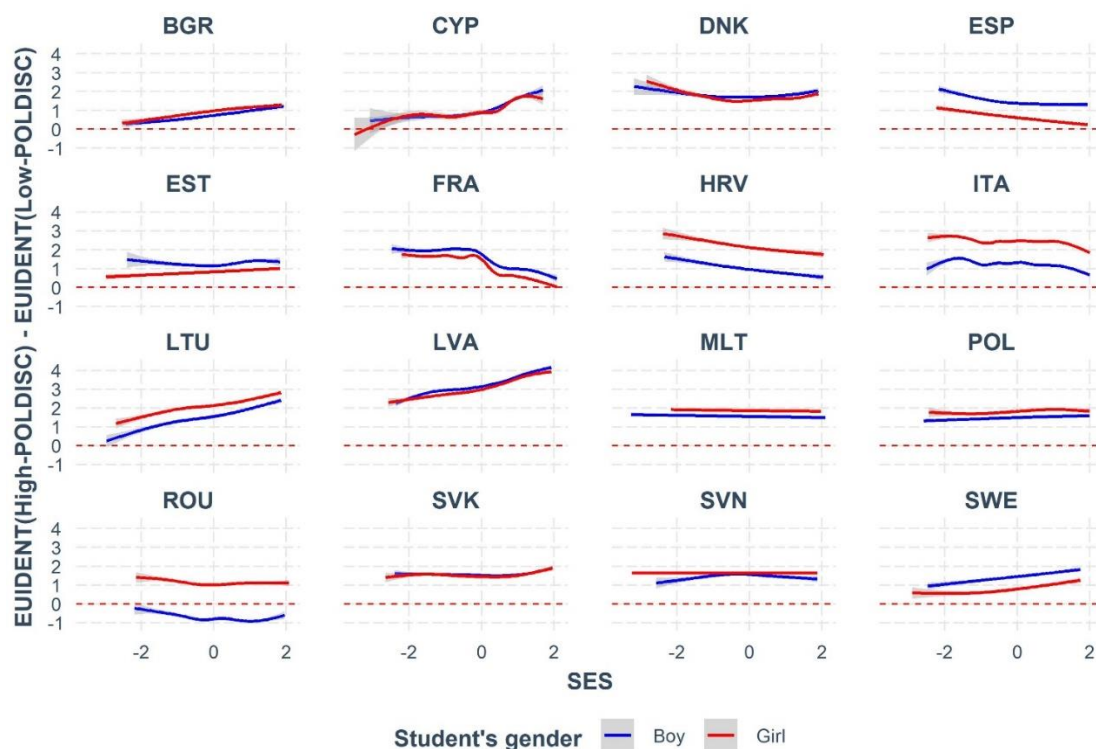
3.2.5.1. tabula. Skolēnu diskusiju ar vecākiem un draugiem par sociāliem un politiskiem jautājumiem ietekme uz viņu Eiropas identitātes izjūtu.

Rangs	Valsts	Efekta lielums	Pozitīvas ietekmes varbūtība
1	Latvija	3.23	1.00
2	Lietuva	1.95	0.99
3	Itālija	1.84	1.00
4	Malta	1.70	1.00
5	Dānija	1.70	1.00
6	Polija	1.66	1.00
7	Horvātija	1.57	0.96
8	Slovēnija	1.56	1.00
9	Slovākija	1.54	1.00
10	Francija	1.26	0.99
11	Zviedrija	1.17	0.94
12	Kipra	1.14	0.89
13	Igaunija	1.07	0.98
14	Spānija	1.01	0.94
15	Bulgārija	0.88	0.89
16	Rumānija	0.17	0.51

Rezultāti liecina, ka diskusijām ar draugiem un vecākiem vislielākā ietekme uz Eiropas identitātes apziņas veidošanos ir Latvijā. To ietekme ir par 65 procentpunktiem lielāka nekā Lietuvā, kas ierindojas otrajā vietā. Kopumā rezultāti liecina, ka ietekme dažādās valstīs ir samērā līdzīga, bet Latviju un Rumāniju, iespējams, var uzskatīt par “izlēcējam”, jo valstīs šis efekts ir netipiski augsts un netipiski zems.

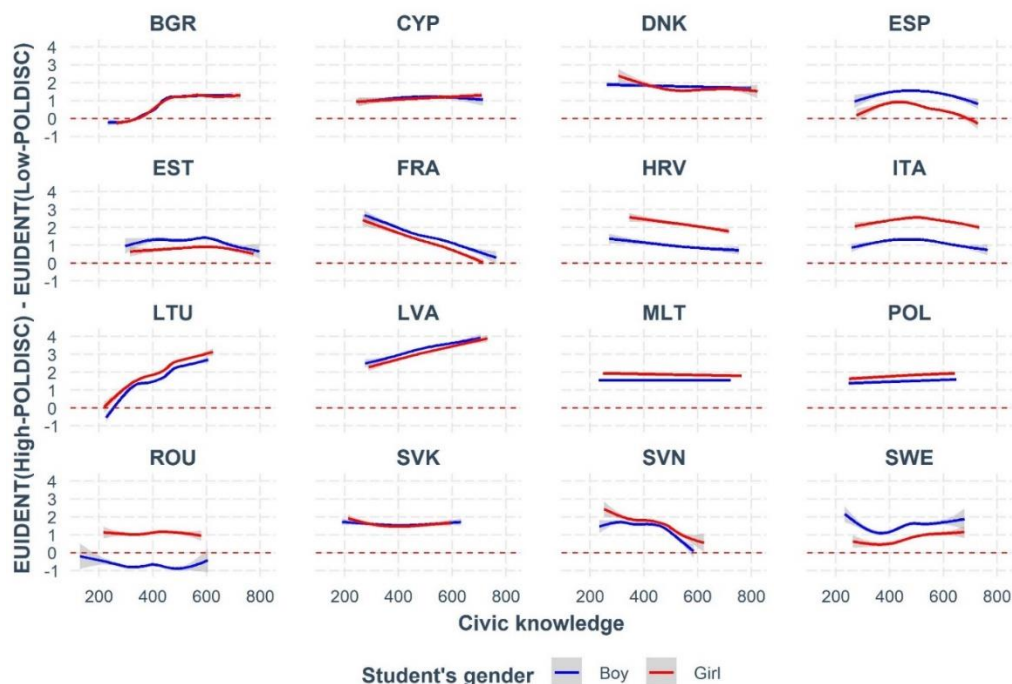
Salīdzinot analīzes rezultāti (skat. 3.2.3.1.attēlu), mērot Eiropas identitātes izjūtu, atkarībā no SES liecina, ka Bulgārijā, Kiprā, Dānijā, Latvijā un Slovākijā nav pamanāmu atšķirību starp zēniem un meitenēm visos SES līmeņos. Spānijā, Igaunijā, Francijā un Zviedrijā efekts ir pozitīvs gan meitenēm, gan zēniem visos SES līmeņos, izteiktāki lielāks efekts vērojams zēniem visos SES līmeņos. Turpretī Horvātijā un Itālijā ietekme ir izteiktāka meitenēm visos SES līmeņos, mazākā mērā arī Lietuvā. Nelielas atšķirības vērojamas Maltā, Polijā un Slovēnijā. Tomēr šajā ziņā nedaudz izceļas Rumānija, kurā ietekmes lielums ir pozitīvs meitenēm visos SES līmeņos, bet

negatīvs zēniem visos SES līmeņos. Attiecībā uz SES līmeņa ietekmi var novērot, ka ietekme uz Eiropas identitāti palielinās, pieaugot SES līmenim Bulgārijā, Kiprā, Lietuvā, Latvijā un Zviedrijā.

3.2.3.1. attēls. Eiropas identitātes izjūta atkarībā no SES un dzimuma ES dalībvalstīs ICCS 2022 pētījumā (N=17).

Izpētot skolēnu pilsonisko zināšanu līmeņa ietekmi (skat. 3.2.3.2.att.), tika noskaidrots, ka Bulgārijā, Kiprā, Dānijā un Slovākijā nav pamanāmu atšķirību starp dzimumiem. Ietekme ir izteiktāka visos pilsonisko zināšanu līmeņos skolniecēm Horvātijā, Itālijā un Rumānijā. Līdzīgi Rumānijā ietekme ir pozitīva meitenēm visos pilsonisko zināšanu līmeņos, bet negatīva zēniem. Turklāt Lietuvā, Maltā, Polijā un Slovēnijā ietekme ir nedaudz lielāka meitenēm nekā zēniem, turpretī Spānijā un Zviedrijā ietekme ir izteiktāka zēniem. Ietekme zēniem nedaudz mazākā mērā vērojama arī Igaunijā, Francijā un Latvijā. Ir skaidri saskatāma pozitīva trajektorija, un šis efekts pastiprinās līdz ar pilsoniskās apziņas līmeņa paaugstināšanos. Lietuvā, Latvijā un Bulgārijā ir vērojama līdzīga tendence pie zemāka pilsonisko zināšanu līmeņa. Turpretī Francijā, Horvātijā un Slovēnijā vērojama negatīva tendence. Citās valstīs ietekme ir atkarīga no pilsoniskajām zināšanām vai arī tai ir nelineāra trajektorija. Piemēram, Spānijā un Itālijā ietekme ir visizteiktākā indivīdiem ar vidēju pilsonisko zināšanu līmeni, bet samazinājums vērojams gan augstākajā, gan zemākajā spektra daļā.

3.2.3.1. attēls. Eiropas identitātes izjūta atkarībā no pilsoniskajām zināšanām un dzimuma ES dalībvalstīs ICCS 2022 pētījumā (N=17).

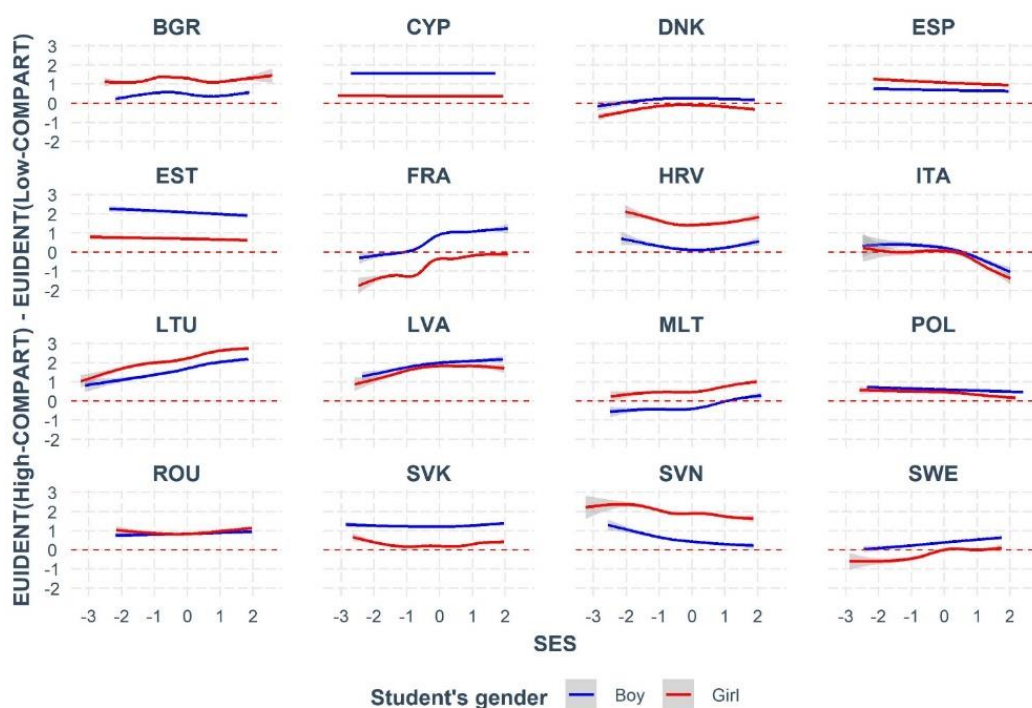
3.2.5.2. tabulā parādīta iesaistīšanās plašākās kopienas grupās vai organizācijās ietekme uz skolēnu izpratni par savu Eiropas identitāti. Lielākā daļa valstu uzrāda pozitīvu ietekmi (varbūtība pārsniedz 0,5). Jāatzīmē, ka Maltai, Zviedrijai, Francijai, Dānijai un Itālijai ir pretēja tendence, uzrādot salīdzinoši nelielu ietekmi un pozitīvas ietekmes varbūtību, kas ir vai nu vienāda ar 0,6, vai mazāka par norādīto vērtību. Salīdzinājumam - pārējām valstīm varbūtība ir 0,85 vai lielāka.

3.2.5.2. tabula. Skolēnu iesaistīšanās plašākās kopienas grupās vai organizācijās ietekme uz viņu izpratni par savu Eiropas identitātes izjūtu.

Rangs	Valsts	Efeka lielums	Pozitīvas ietekmes varbūtība
1	Lietuva	2.07	1.00
2	Latvija	1.81	1.00
3	Igaunija	1.37	0.97
4	Slovēnija	1.22	0.95
5	Horvātija	1.01	0.85
6	Kipra	0.95	0.85
7	Spānija	0.89	0.99
8	Bulgārija	0.88	0.97
9	Rumānija	0.88	0.96
10	Slovākija	0.72	0.92
11	Polija	0.48	0.86

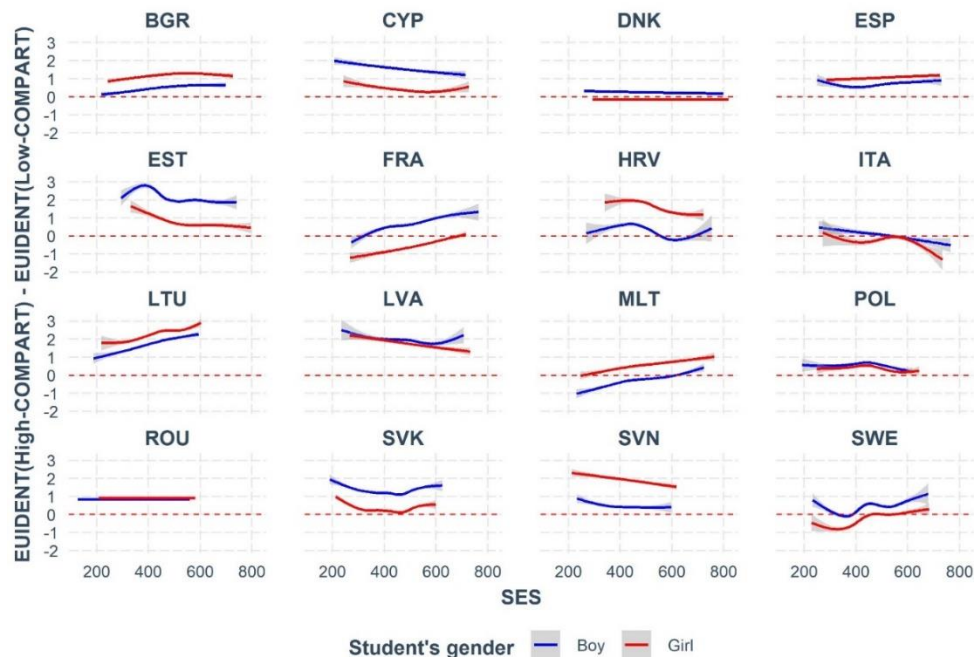
Rangs	Valsts	Efekta lielums	Pozitīvas ietekmes varbūtība
12	Malta	0.20	0.60
13	Zviedrija	0.12	0.59
14	Francija	0.08	0.49
15	Dānija	-0.05	0.45
16	Itālija	-0.12	0.55

3.2.3.2. attēlā redzams, ka gan Rumānijā, gan Polijā dzimuma ietekme uz visiem SES līmeņiem nav manāmi atšķirīga. Jāatzīmē, ka Kiprā, Igaunijā, Francijā un Slovākijā dzimuma ietekme visos SES līmeņos ir ievērojami izteiktāka zēniem. Mazākā mērā ietekme ir izteiktāka zēniem arī Dānijā, Itālijā, Latvijā un Zviedrijā. Ietekme ir ievērojami lielāka meitenēm visos līmeņos Bulgārijā, Horvātijā, Maltā un Slovēnijā, mazākā mērā arī Lietuvā un Spānijā. Francijā, Latvijā un Zviedrijā vērojama pozitīva tendence, bet Igaunijā, Itālijā un Slovēnijā - negatīva.

3.2.3.2. attēls. Eiropas identitātes izjūta atkarībā no SES un dzimuma ES dalībvalstīs ICCS 2022 pētījumā (N=17).

3.2.3.3. attēlā redzams, ka Polijā un Rumānijā nav pamanāmu atšķirību starp skolēnu un skolnieču zināšanu līmeņiem.

3.2.3.3. attēls. Eiropas identitātes izjūta atkarībā no pilsoniskajām zināšanām un dzimuma ES dalībvalstīs ICCS 2022 pētījumā (N=17).

Kiprā, Igaunijā, Francijā un Slovākijā zēnu ietekme ir ievērojami lielāka visos zināšanu līmeņos. Mazākā mērā tas attiecas arī uz Dāniju un Itāliju. Meitenēm lielāks efekts ir Bulgārijā, Horvātijā, Maltā un Slovēnijā, bet mazākā mērā - Spānijā. Francijā, Lietuvā un Maltā vērojama pozitīva tendence, bet Igaunijā, Latvijā un Slovēnijā - negatīva tendence. Citās valstīs vērojams nelineārs efekts, piemēram, Slovākijā, kur efekts ir minimāls abiem dzimumiem pie vidēja pilsonisko zināšanu līmeņa, bet palielinās gan pie augstāka, gan zemāka līmeņa. Alternatīvi pilsoniskās zināšanas var neizmainīt ietekmes lielumu, kā tas novērots Dānijā un Rumānijā.

4. Pētījums par skolēnu pašpārvaldi kā vienu no (agrīnām) pilsoniskās līdzdalības formām un vispārējās vidējās izglītības starpdisciplinārā kursa "Projekta darbs" (70 stundas) ietvaros skolēnu iesaiste pilsoniskās līdzdalības aktivitātēs skolā un vietējā kopienā

4.1. Latvijas konteksts un ārvalstu pieredzes piemēri pilsoniskās līdzdalības veicināšanā

Pilsoniskās aktivitātes demokrātiskā sabiedrībā ir koncepti, kurus var iedalīt divās grupās: pilsoniskās iniciatīvas un pilsonisko līdzdalību²⁵, kuras var būt gan formālas, gan neformālas aktivitātes. Pilsoniskā iniciatīva saistās ar spēju pašorganizēties un organizēt citus. Savukārt, pilsoniskā līdzdalība ir daudzslāņaina darbība, kurā tiek risinātas problēmas un atbalstītas iniciatīvas, kas aptver sabiedriskus, politiskus, vides un individuālos aspektus²⁶. Pilsoniskā līdzdalība var būt individuāla un/vai kolektīva dalība vietējās komūnas un pašvaldības procesos²⁷, lai lobētu kādu interesi, veidotu tīklošanos vai sadarbību; sabiedrībai nozīmīgu problēmu risināšana, veidojot dialogu starp sabiedrību un pašvaldību ar mērķi risināt sabiedrībai nozīmīgas problēmas²⁸; tās var būt pilsoniskas vai politiskas aktivitātes, kas nav atmaksātas (brīvprātīgas) un ietekmē kolektīvo pilsonisko vidi²⁹. Ar pilsonisko līdzdalību tāpat tiek saistīta arī izglītība un sabiedrības nepārtraukta izglītošana, kas notiek iesaistoties pilsoniskās aktivitātēs un gūstot zināšanas un pieredzi³⁰, tāpat tiek norādīts, ka pilsoniskās līdzdalības veicināšana cilvēka dzīvē ir izglītības iestādes uzdevums³¹.

Pilsoniskās līdzdalības formas pilsoniskās izglītības saturā galvenokārt tiek saistītas ar dalību vēlēšanās (Latvijas gadījumā - pašvaldību, valsts un ES līmenī), dalību vēlēšanu kampaņās, brīvprātīgo darbu, piedalīšanos publiskās demonstrācijās (protesti, mītiņi u.tml.), dalību publiskās

---

²⁵ Cnaan, R. A., & Park, S. (2015, November 24). *The Multifaceted Nature of Civic Participation: A Literature Review*. Brill.com; Brill. <https://brill.com/display/title/32565>

²⁶ Turpat.

²⁷ Cooper, T. L. (2005). Civic Engagement in the Twenty-First Century: Toward a Scholarly and Practical Agenda. *Public Administration Review*, 65(5), 534–535. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2005.00480.x>

²⁸ Kopell, M. R. (2010). Civic Engagement: Bringing in the Real Experts—A Commentary on the Shaping America's Youth Initiative. *Pediatrics*, 126(Supplement_2), S90–S94. <https://doi.org/10.1542/peds.2010-0482d>

²⁹ Fernandez, K., Robichau, R. W., Alexander, J. K., Mackenzie, W. I., & Scherer, R. F. (2022). How a Nonprofit Orientation Influences Collective Civic Action: The Effects of Civic Engagement and Political Participation. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00445-4>

³⁰ Kravetz, K. (2013). Civic Studies: Bringing Theory to Practice. *The Good Society*, 22(2), 162–171. <https://muse.jhu.edu/article/531202>

³¹ Kisker, C. B. (2016). An Inventory of Civic Programs and Practices. *New Directions for Community Colleges*, 2016(173), 13–21. <https://doi.org/10.1002/cc.20185>

debatēs, sazināšanos ar publiskā sektora ierēdņiem (e-pasti, vēstules u.tml.); līdzdalība pilsoniskās asociācijās (piemēram, nevalstiskā organizācijā (NVO)), līdzdalība digitālās vides aktivitātēs (piemēram, tie var būt sociālie mediji, tiešsaistes platformas, pasākumu organizēšana un līdzdalība), līdzdalība budžeta sastādīšanā.

Skola 2030 pilsonisko līdzdalību skaidro kā caurviju prasmi, kur "skolēns veido aktīvu dzīves pozīciju un nostiprina savu pārliecību par katra indivīda iespējām ietekmēt un izmainīt vidi un situāciju, kurā atrodas, sabiedrības un vides ilgtspēju saista ar indivīda ikdienas rīcību, saskata to gan lokālā, gan globālā mērogā, empātiski izzina daudzveidīgus uzskatus, rīkojas solidāri un atbildīgi, sarunu ceļā meklē un kopā ar citiem īsteno risinājumus pretrunīgām situācijām. Pirmsskolā bērni mācās būt atbildīgi par sevi, līdzcilvēkiem un apkārtni. Nākotnē viņi veidos kopienas, kurā iespējams justies droši un līdzvērtīgi ar citiem, ietekmēt notiekošo, viņi nepaies garām situācijām, kas šķiet nepieņemamas. Pirmsskolas ikdienā pilsoniskās līdzdalības prasmes sāk apgūt, veidojot un ievērojot noteikumus grupā, mācoties saprast citus, līdzpārdzīvojot notiekošajam un rīkojoties videi draudzīgi. Tādējādi bērni sāk apzināti uzņemties atbildību un rīkoties.³²"

Latvijas skolas vidē pilsonisko līdzdalību var praktizēt kā formālajā mācību saturā (piemēram, starpdisciplinārajā priekšmetā Projektu darbs, sociālās zinības, vēsture, klases stundās u.c.), tā neformālajā izglītībā - skolēnu pašpārvaldē, skolas domē, skolā organizētajos interešu pulciņos un aktivitātēs, vietēja un starptautiska mēroga programmās un konkursos, kas ir daļa no skolas vides aktivitātēm, bet neietilpst mācību saturā.

Ārpus skolas Latvijas skolēniem ir iespēja iegūt un praktizēt pilsoniskās līdzdalību. Piemēram, pašvaldībā, no 16 gadu vecuma savākt parakstus un iesniegt kolektīvā iesniegumu³³, piedalīties iedzīvotāju padomē³⁴, līdzdarboties budžeta projektu ideju par sabiedrības ierosinātiem teritorijas attīstības projektiem iesniegšanā³⁵, šāda iespēja kopš 2019.gada tiek praktizēta Parīzē, Francijā, kur kopējā budžetēšanā ir iesaistīti 100 000 parīziešu un budžeta apjoms ir 100 miljoni eiro. Somijas pašvaldībās darbojas Jauniešu domes³⁶, kur jauniešiem ir iespēja apzināt savas balss un politisko ietekmi un attīstīt prasmes līdzdarbojoties lokālo lēmumu pieņemšanas procesos, tostarp arī budžeta veidošanā un diskutējot par dažādiem lēmumiem. Jāatzīmē, ka šajā procesā būtiska ir jēgpilna iesaiste un atbalsts (mentorings), lai veidotu pilsoniskās prasmes, atbalstītu jauniešu vajadzības un prasmes, kas būtu izmantojamas nākotnē. Latvijā jaunatnes lietas regulē

³² Caurviju prasmes. Skola 2030. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/merki-skolenam/caurviju-prasmes>

³³ *Pašvaldību likums*. 56.pants. (n.d.). LIKUMI.LV. Retrieved May 15, 2024, from <https://likumi.lv/ta/id/336956>

³⁴ *Pašvaldību likums*. 58.pants. (n.d.). LIKUMI.LV. Retrieved May 15, 2024, from <https://likumi.lv/ta/id/336956>

³⁵ *Pašvaldību likums*. 60.pants. (n.d.). LIKUMI.LV. Retrieved May 15, 2024, from <https://likumi.lv/ta/id/336956>

³⁶ *MEANINGFUL YOUTH POLITICAL PARTICIPATION IN EUROPE: CONCEPTS, PATTERNS AND POLICY IMPLICATIONS* Research study. (n.d.). Retrieved May 15, 2024, from [https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261953/PREMS+149821+GBR+2600+Study+on+Youth+political+participation+WEB+16x24+\(1\).pdf/d2ecb223-edda-a9d2-30f7-c77692a086bd#:~:text=URL%3A%20https%3A%2F%2Fpjp](https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261953/PREMS+149821+GBR+2600+Study+on+Youth+political+participation+WEB+16x24+(1).pdf/d2ecb223-edda-a9d2-30f7-c77692a086bd#:~:text=URL%3A%20https%3A%2F%2Fpjp)

Jaunatnes³⁷ un pašvaldību³⁸ likumi, pašvaldībās darbojas jaunatnes lietu speciālisti³⁹, kas ar savu darbu veicina jauniešu pilsoniskās līdzdalības aktivitātes. Valstiski par darbu ar jaunatni atbildīgā institūcija ir Izglītības un zinātnes ministrija. Līdzīgas jauniešu institūcijas darbojas arī citās valstīs, piemēram, Zviedrijā tā ir Sveriges Ungdomsråd⁴⁰ (Zviedrijas jauniešu Dome).

Latvijā NVO skolēniem ir iespēja līdzdarboties jauniešu organizācijās (piemēram, Latvijas jaunatnes padome, Skautu un Gaidu organizācija), brīvprātīgajā darbā, starptautiskajās programmās (piemēram, Erasmus+ projekti, *Eurodesk atbalsts*), NVO Eiropā un pasaulē ir plašākais ārpus skolas sektors, kurā jaunieši var saņemt pilsoniskās līdzdalības pieredzi dažādās jomās. Piemēram, Francijā darbojas pilsoniskā palīdzības programma

Vēl citas vides, kurās notiek pilsoniskās līdzdalības aktivitātes ir izglītības un mācību programmās jauniešu izglītības centros, pašvaldību iniciatīvās (pašvaldību jauniešu centos, jauniešu padomēs), dažāda mēroga sociālajos projektos un iniciatīvās (piem., Lielā talka, apkaimes biedrību un pašvaldību publiskie un slēgtie pasākumi), virtuālajā vidē (platformās, publiskās un slēgtās grupās sociālajos tīklos).

4.2. Pētījuma metodoloģija

4.2.1. Respondentu raksturojums un atlase, datu vākšana

Pētījums sastāv no kvantitatīvās un kvalitatīvās daļas. Pētījumam tika izraudzītas ICCS dalībiskolas, atlasot skolas pēc skolas tipa (pamatskola, vidusskola, ģimnāzija), urbanizācijas (Rīga, valstspilsēta, pilsēta, lauki). Pētījuma ierobežojumi: intervijām tika atlasītas ICCS 2022 pētījuma dalībiskolas, kuru skolēni pētījuma instrumentus bija aizpildījuši latviešu valodā un to mācību valoda ir latviešu valoda. Tas tika darīts apzināti ar nolūku, jo pašreiz mazākumtautību skolas, kas mācās arī krievu valodā, varētu nesniegt pilnvērtīgu skatījumu uz pētāmo problēmu un iegūtie rezultāti var būt neizmantojami 2024./25.m.g., jo tajā brīdī šajās skolās mācības notiks tikai latviešu valodā.

Izvēloties skolas priekš intervijām vispirms tika atlasītas tikai tās skolas, kurās skolēnu vidējais rezultāts zināšanu testā ir virs Latvijas vidējā 492 punktiem. Tālāk, no šīm skolām tika izraudzīta desmit skolu izlase. Pētnieku uzstādījums atlases procesā bija izvēlēties skolas, kuras ir veiksmīgas ne tikai pilsonisko zināšanu jomā, bet arī citas dimensijās. Tāpēc tika izveidots līdzdalības skalu rangs, kurā skolas tika saaranzētas izmantojot sekojošas sešas skalas no ICCS 2022: S_SCACT - skolēnu vēlme piedalīties skolas aktivitātēs; S_SCHPART - skolēnu dalība pilsoniskajās aktivitātēs skolā; S_CITEFF - skolēnu pilsoniskā pašefektivitāte; S_POLDISC - skolēnu diskusijas par politiskiem un sociāliem jautājumiem ārpus skolas; S_COMPART - skolēnu dalība plašākās sabiedrības grupās vai organizācijās; S_ENGDM - skolēnu iesaistīšanās

³⁷ Jaunatnes likums. (n.d.). LIKUMI.LV. <https://likumi.lv/ta/id/175920-jaunatnes-likums>

³⁸ Pašvaldību likums. (n.d.). LIKUMI.LV. <https://likumi.lv/ta/id/336956-pasvaldibu-likums>

³⁹ Jaunatnes politika pašvaldībās | Jaunatnes Lietas. (n.d.). Jaunatneslietas.gov.lv. Retrieved May 15, 2024, from <https://jaunatneslietas.gov.lv/content/jaunatnes-politika-pasvaldibas>

⁴⁰ In english. (n.d.). Sveriges Ungdomsråd. Retrieved May 15, 2024, from <https://www.sverigesungdomsrad.se/in-english/>

politiskos un sociālos jautājumos izmantojot digitālos medijus. Izmantojot visas sešas skolas tika izveidots viens rangs, tās sasummējot. Šādā veidā tika izraudzītas desmit skolas ar visaugstākajiem rezultātiem. Kvantitatīvo datu analīze tika veikta programmā R.

Pētījumā tika uzrunātas 10 skolas un aicinājumam atsaucās septiņas vispārizglītojošās skolas (skat. 4.2.1.1. tabulu)

Dati tika vākti ar viens pret viens interviju un mazu fokusgrupu (2-4 cilvēki) laikā no 2024.gada aprīļa vidum līdz maija vidum (interviju jautājumi Pielikums 1),. Intervijas bija stundu līdz divas garas. Kopējais informantu skaits 14 skolotāji, kuri dalījās ar savu pieredzi, darba metodēm un veiksmēm darbā ar skolēniem Skolēnu pašpārvaldē un starppriekšmetā “Projektu darbs.”. Kvalitatīvajā pētījumā skolēni netika iekļauti, jo viņu viedoklis šajās skolās tika noskaidrots ņemot vērā konkrētās skolas ICCS 2022 rezultātus, kas kalpoja kā atlases kritērijs “Labās prakses piemēram”. Skolas pašas brīvi izvēlējās skolotāju skaitu, kas piedalīsies intervijā, balstoties uz skolotāju pienākumiem un pētījuma vajadzību. Vienā skolā notika divas intervijas, pārējās viena intervija, kurā piedalījās viens vai vairāki skolotāji. Pētījuma izlases apkopojums par skolas tipu, urbanizāciju, skolotāju pienākumiem skolā un darba stāžu apkopots 4.2.1.1. tabulā.

4.2.1.1. tabula. Kvalitatīvā pētījuma dalībnieku raksturojums

Skola tips, urbanizācija	Respondentu darba pienākumi skolā	Darba stāžs
Rīgas valsts ģimnāzija	Krievu valodas pedagogs, karjeras konsultante, pašpārvaldes konsultante, metodiskās komisijas vadītāja, klases audzinātāja.	21 gads
Valstspilsētas valsts ģimnāzija	Direktora vietniece audzināšanas jomā, pašpārvaldes konsultante, līderības pasniedzēja.	-
Pilsētas pamatskola	Mūzikas pedagogs, direktora vietniece, ārpus stundu darba koordinators, pašpārvaldes konsultants	26 gadi
Lauku pamatskola,	Latviešu valodas un literatūras pedagogs, direktora vietniece, klases audzinātāja	30 gadi
Lauku vidusskola	- IT jomas vadītāja, projekta darba vadītāja - Klases audzinātāja, novadpētniecības muzeja vadītāja, skolas avīzes vadītāja - Sociālo zinību, vēstures, novada mācība. - Angļu valodas skolotāja, pašpārvaldes konsultants, klases audzinātāja, interesēšu izglītības metros.	40 gadi 40 gadi

Skola tips, urbanizācija	Respondentu darba pienākumi skolā	Darba stāžs
Lauku pamatskola,	• Vadītāja vietniece izglītības jomā, Erasmus+ projekta koordinatore. • Vadītāja vietniece audzināšanas jomā, klases audzinātāja, skolēnu pašpārvaldes konsultante.	Netika atklāts
Pilsētas vidusskola	• Sociālo zinību, ekonomikas, krievu valodas pedagogs. • Sociālo zinību, vēstures pedagogs vidusskolas posmā • Vadītāja vietniece, projekta darba koordinatore. • Vadītāja vietniece audzināšanas jomā, karjeras konsultants, pašpārvaldes vadītāja.	40 gadi 35 gadi 4 gadi 2 gadi

Kvalitatīvie dati tika transkriptēti ar <https://transkriptor.com> palīdzību, vēlāk tos manuāli labojot un sinhronizējot ar audio intervijas tekstu. Pētījuma datu analīze veikta MAXQDA programmā. Dati tika analizēti pēc tematiskajām jomām (lielās tēmas: skolēnu pašpārvalde, projektu darbs), meklējot atbildes uz izvirzītajiem pētnieciskajiem jautājumiem, kas izrietēja no iepirkuma darba uzdevuma un starpziņojumā noteiktā rezultatīvā satura.

4.2.2. Pētījuma ētika

ICCS 2022 pētījumā tika ievēroti starptautiskie IEA standarti, kam sekoja līdzīgi IEA ētikas komisija.

Interviju jautājumi tika saskaņoti ar Humanitāro un sociālo zinātņu pētījumu ētikas komiteja un atzinumā Nr. 71-43/53 (laika zīmogs 17.04.2024) tika norādīts, ka tie “pētījums atbilst pētījumu ētikas principiem un personas datu aizsardzības prasībām atbilstoši Latvijas tiesībām ar nosacījumu, ka piekrišana personas datu apstrādei tiks noformēta atbilstoši personas datu aizsardzības regulējumam, jo sevišķi Vispārīgās datu aizsardzības regulas 13.pantam, tostarp piekrišanā norādot to, kādi konkrēti personas dati (izsmēļoši uzskaitīti) tiks apstrādāti, kāda ir personas datu apstrādes procedūra (precīzi norādot, vai notiks datu anonimizēšana vai pseidonimizēšana; ja notiek abas procedūras, nepieciešams piekrišanā atspoguļot, kā tās izpaužīsies), kā un cik ilgi personas dati tiks glabāti, kad un kā tie tiks dzēsti.”

4.3. ICCS 2022 skolēnu aktivitāšu datu analīze, to cēloņi un izrietošie ieteikumi agrīnās pilsoniskās līdzdalības veicināšanai

Šajā apkšnodalā kvantitatīvi analizēti ICCS 2022 pētījuma dati, kur galvenā uzmanība vērsta uz skolēnu pilsonisko pašefektivitāti un pilsoniskajām zināšanām⁴¹. Salīdzinot skolēnu pašefektivitāti atkarībā no skolas tipa augstākie vidējie rezultāti tika uzrādīti valsts ģimnāzijās ($M = 49.47$, $SE = 0.97$), pēc tam sekojot vispārizglītojošām pamatskolām ($M = 49.01$, $SE = 0.93$) un vispārizglītojošajām vidusskolām ($M = 48.72$, $SE = 0.31$). Tomēr šīs atšķirības nav statistiski nozīmīgas ($F(2,72) = 0.296$, $p = .744$).

Līdzīgi skolēnu pašefektivitātes rezultāti tika salīdzināti arī atkarībā pēc skolas urbanizācijas. Visaugstākie vidējie rezultāti tik uzrādīti lauku skolās ($M = 49.95$, $SE = 1.16$), sekojot pilsētu skolām ($M = 49.00$, $SE = 0.45$), valstspilsētu skolām ($M = 48.54$, $SE = 0.63$) un Rīgas skolām ($M = 48.50$, $SE = 0.51$). Tomēr arī šajā gadījumā šīs atšķirības ir nelielas un nav statistiski nozīmīgas ($F(3,71) = 0.574$, $p = .634$). Analogiski pēc urbanizācijas un skolas tipa tika analizēti arī skolēnu pilsoniskās zināšanas. Salīdzinot skolēnu vidējās zināšanas pēc skolas tipa konstatēts, ka atšķirības starp vidējām pilsoniskajām zināšanām ir statistiski nozīmīgas ($F(2,72) = 61.08$, $p < .001$), visaugstākos rezultātus uzrādot valsts ģimnāziju skolēniem ($M = 544.09$, $SE = 5.57$), pēc tam sekojot vispārizglītojošajām vidusskolām ($M = 484.08$, $SE = 4.11$) un vispārizglītojošajām pamatskolām ($M = 474.45$, $SE = 5.76$). Arī salīdzinot skolēnu vidējos zināšanu rezultātus pēc skolas urbanizācijas tika konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības ($F(3, 71) = 8.12$, $p < .001$), visaugstākos rezultātus uzrādot Rīgas skolām ($M = 505.18$, $SE = 5.75$), sekojot pilsētu skolām ($M = 499.45$, $SE = 5.20$), valstspilsētu skolām ($M = 474.78$, $SE = 6.08$) un lauku skolām ($M = 465.38$, $SE = 8.89$).

Tālāk tika analizēti skolēnu pašefektivitāti un pilsoniskās zināšanas ietekmējošie faktori trīs dimensijās: 1) diskusijas ar draugiem, vecākiem kā arī pašu sekošana līdzi ziņām par svarīgiem notikumiem pasaulē; 2) iesaiste sociālajos medijos un vispārīgi aktivitātes internetā; 3) atvērta vide diskusijām klasē - klases un skolotāja faktors. Katra no dimensijām iekļauj vairākus jautājumus ar atbildēm Likerta skalā. Analīzes nolūkos šīs atbildes tika dihotomizētas, attiecīgi piešķirot vērtību 0, ja skolēni atbildējuši, ka attiecīgo darbību neveic nekad, vai gandrīz nekad un vērtību 1 pretējā gadījumā.

Lai novērtētu konkrēto darbību kauzālo efektu uz skolēna pilsonisko pašefektivitāti un pilsoniskajām zināšanām tika izmantots Beijesa adaptīvo regresijas koku (BART) algoritms. Ņemot vērā to, ka datubāzi veido šķēsgriezuma tipa datu kopa un nav iespējams analizēt attieksmju maiņu laikā, lai spriestu par konkrētu faktoru kauzalitāti jeb cēloņsakarību, vispirms nepieciešams precizēt pieņēmumu, uz kuru balstās tālāk veiktās analīzes rezultātu interpretācija.

⁴¹ Datu analīzes vajadzībām tika izveidots līdzdalības skalu rangs, kurā skolas tika saranžētas izmantojot sekojošas sešas skolas: S_SCACT - skolēnu vēlme piedalīties skolas aktivitātēs; S_SCHPART - skolēnu dalība pilsoniskajās aktivitātēs skolā; S_CITEFF - skolēnu pilsoniskā pašefektivitāte; S_POLDISC - skolēnu diskusijas par politiskiem un sociāliem jautājumiem ārpus skolas; S_COMPART - skolēnu dalība plašākās sabiedrības grupās vai organizācijās; S_ENGDMD - skolēnu iesaistīšanās politiskos un sociālos jautājumos izmantojot digitālos medijus.

Konkrēti, šajā pētījumā līdzdalības rādītāji tiek traktēti kā skolēna sociālās vides un ģimenes konteksta indikatori. Balstoties uz šo pieņēmumu, analizē tiks pieņemts, ka ģimenes un sociālā vide un tajā notiekošā mijiedarbība iepriekš nosaka skolēna attīstību, tostarp viņa pilsonisko pašefektivitāti un pilsoniskās aktivitātes. Tādejādi šajā gadījumā tiek pieņemta laika precedence – proti, ka šādas darbības veido, piemēram, skolēna pilsonisko pašefektivitāti un nevis ir tā sekas. Tajā pašā laikā jāuzsver, ka ņemot vērā datu dizainu, reversās kauzalitātes iespēju nav iespējams pilnībā izslēgt. To ņemot vērā, varam novērtēt kauzālo konkrētas darbības efektu uz kādas skolēnu apakšgrupas rezultātiem, šajā gadījumā, piemēram, jau augstāk minēto pilsonisko pašefektivitāti. Piemēram, apskatam jautājumu par to, cik bieži skolēns runā ar vecākiem par politiskām un sociālām tēmām un atbildes dihotomizējam kategorijās 1) nekad vai gandrīz nekad un 2) vismaz reizi mēnesī līdz katru dienu. Varam novērtēt kāds ir šīs aktivitātes - runāšanas ar vecākiem par politiskiem un sociāliem jautājumiem, efekts uz skolēnu pašefektivitāti, tiem skolēniem, kuri šo aktivitāti veic. Lai izslēgtu citu mainīgo ietekmi, papildus modelī tika iekļauti kontroles mainīgie, kas satur ģimenes faktorus, skolas faktorus, kā arī skolēnu attieksmes un sagaidāmās darbības, kas pieejamas ICCS 2022 datu kopā. Izmantojot BART algoritmu vispirms tika novērtēts modelis, kas skaidro pilsonisko pašefektivitāti vai pilsoniskās zināšanas izmantojot dihotomizēto jautājumu atbildes (jautājumus skatīt tabulās zemāk), kā arī tādus kontroles mainīgos kā skolēna SES, valodas lietojums ģimenē, imigranta statuss, dzimums, skolas urbanizācija, izmērs kā arī pilsoniskā pašefektivitāte vai pilsoniskās zināšanas, atkarībā no tā, kurš no šiem tiek prognozēts. Pēc tam novērtētais modelis tika izmantots, lai prognozētu skolēnu pilsoniskās zināšanas vai pašefektivitāti situācijā, kad dihotomizētā lieluma vērtības ir samainītas vietām, piemēram, skolēniem, kuri uz attiecīgo jautājumu atbildējuši ar nekad vai gandrīz nekad, piešķirot atbildi ik mēnesi līdz katru dienu un otrādi. Šādā veidā tika sarēķinātas starpības tam kādas ir katra skolēna zināšanas vai pašefektivitāte situācijā, kad atbilde ir bijusi ik mēnesi līdz katru dienu un kad tā ir bijusi nekad vai gandrīz nekad. Šāda modeļa novērtēšana un attiecīgo starpību aprēķināšana tika atkārtotas 1000 reizes un aprēķināta katram skolēnam šo 1000 reižu vidējā vērtība, rezultātā iegūstot šādu starpību sadalījumu. Tālāk apskatot šādas simulētās starpības tikai tiem skolēniem, kuri atbildējuši ar ik mēnesi līdz katru dienu, varam iegūt tā saukto kauzālā efekta aposterioro sadalījumu, kuru varam izmantot, lai izdarītu secinājumus par attiecīgo jautājumu kauzālajiem efektiem.

Piemēram, apskatīsim jautājumu par to vai skolēns runā ar vecākiem par politiskiem un sociāliem jautājumiem. Izmantojot augstāk minēto aposterioro sadalījumu varam novērtēt kā izmainītos, piemēram, skolēna pašefektivitāte, ja viņš vai viņa šo darbību nebūtu veikuši, kaut gan realitātē, protams, katrs no skolēniem iedalāms tikai vienā kategorijā. Tā šajā gadījumā tika aprēķināts, ka pozitīva efekta aposteriorā varbūtība ir lielāka par 0.999 un attiecīgais efekta lielums ir 4.168, kas ir vidējā vērtība no visām starpībām, skolēniem, kuri atbildējuši, ka ar vecākiem par politiskiem un sociāliem jautājumiem runā. Tas, ka šī vērtība ir pozitīva, norāda uz to, ka vidēji, ja skolēns ar vecākiem par šīm tēmām nerunātu, tad pašefektivitāte būtu zemāka salīdzinot ar to, kāda tā ir, kad viņš vai viņa runā ar vecākiem. Lai saprastu, cik liela būtu šādu efektu variācija, varam aprēķināt Beijesa ticamos intervālus. Piemēram 95 % ticamais intervāls šajā gadījumā būtu (2.468, 6.101), kas nozīmē, ka ar 95 % varbūtību efekts runāšanai ar vecākiem būtu šajā intervālā.

Līdz ar to varam secināt, ka neskatoties uz skolēnu socioekonomisko stāvokli, imigrācijas statusu, lietoto valodu ģimenē pilsoniskajām zināšanām, kā arī skolās lielumu un urbanizācijas līmeni, kas iekļauti kā kontroles mainīgie, ar ļoti lielu varbūtību varam apgalvot, ka skolēniem, kuri runā ar vecākiem par politiskiem un sociāliem jautājumiem, šai runāšanai ir pozitīvs efekts uz viņu pilsonisko pašefektivitāti. Sekojošās tabulās ir apkopoti rezultāti vairākiem jautājumiem, pie katra norādot attiecīgo pozitīvā efekta varbūtību, skolēniem, kas atbildējuši apstiprinoši uz attiecīgo jautājumu, efekta lielumu un attiecīgo Beijesa 95 % ticamo intervālu. Katrā no tabulas (skat. 4.3.1. - 4.3.3. tabulas) šūnām pirmā vērtība attiecas uz attiecīgās darbības efektu uz pašefektivitāti, bet otrā uz pilsoniskajām zināšanām.

4.3.1.tabula. Skolēnu tradicionālās pilsoniskās aktivitātes efekts uz pašefektivitāti un pilsoniskajām zināšanām.

Jautājums	Aposteriorā varbūtība	Efekta lielums	Beijesa 95 % ticamības intervāls
Skaties televīzijas ziņas, lai iegūtu ziņas par valsts un starptautiskiem notikumiem.	> 0.999 0.531	2.686 -0.506	(0.719, 4.450) (-22.771, 16.154)
Lasi avīzes (tajā skaitā interneta versijas), lai iegūtu informāciju par valsts un starptautiskiem notikumiem.	0.984 0.959	1.838 20.121	(0.244, 4.058) (-2.469, 29.590)
Runā ar vecākiem par politiskām un sociālām tēmām.	> 0.999 0.977	4.168 13.999	(2.468, 6.101) (0.0867, 24.541)
Runā ar vecākiem par to, kas notiek citās valstīs.	> 0.999 0.948	3.836 16.679	(1.845, 6.358) (-4.389, 39.676)
Runā ar draugiem par politiskām un sociālām tēmām.	> 0.999 0.960	3.237 7.981	(1.689, 6.750) (-1.552, 15.596)
Runā ar draugiem par to, kas notiek citās valstīs.	> 0.999 0.960	2.985 11.523	(1.761, 5.783) (-1.367, 19.991)

Varam ievērot (skat. 4.3.1.tabulu), ka visām minētajām darbībām ar ļoti lielu varbūtību ir pozitīvs efekts gan uz skolēnu pilsonisko pašefektivitāti, gan uz skolēnu pilsoniskajām zināšanām.

4.3.2.tabula. Skolēnu digitālās vides aktivitātes efekts uz pašefektivitāti un pilsoniskajām zināšanām.

Jautājums	Aposteriorā varbūtība	Efeka lielums	Beijesa 95 % ticamības intervāls
Izmantoju internetu, lai atrastu informāciju par politiskiem un sociāliem jautājumiem.	> 0.999 0.994	3.357 18.294	(2.180, 5.460) (3.687, 39.427)
Publicēju savu saturu internetā vai sociālajos medijos par politiskiem un sociāliem jautājumiem.	0.967 <0.001	3.178 -38.064	(-0.137, 6.197) (-62.406, -12.607)
Dalos ar saturu par politisku vai sociālu jautājumu, ko internetā vai sociālajos medijos izlīcis kāds cits.	> 0.999 0.006	2.977 -18.211	(1.819, 3.964) (-42.332, -3.931)
Komentēju tiešsaistes ziņu par politiskiem un sociāliem jautājumiem.	> 0.999 0.0160	3.715 -31.106	(2.170, 5.277) (-45.877, -5.992)
Atzīmēju ar "Like"/"Patīk" tiešsaistes ziņu par politiskiem un sociāliem jautājumiem.	> 0.999 0.638	3.119 1.981	(1.465, 4.574) (-15.120, 17.478)

Šeit varam ievērot (skat. 4.3.2.tabulu), ka sava satura publicēšanai internetā par politiskiem vai sociāliem jautājumiem, tāpat kā dalīšanās ar citu izliktu materiālu vai tiešsaistes ziņu komentēšanai nav pozitīva efekta uz skolēnu pilsoniskajām zināšanām un pēc modeļa aprēķiniem pilsoniskās zināšanas būtu augstākas, ja viņi šīs darbības neveiktu.

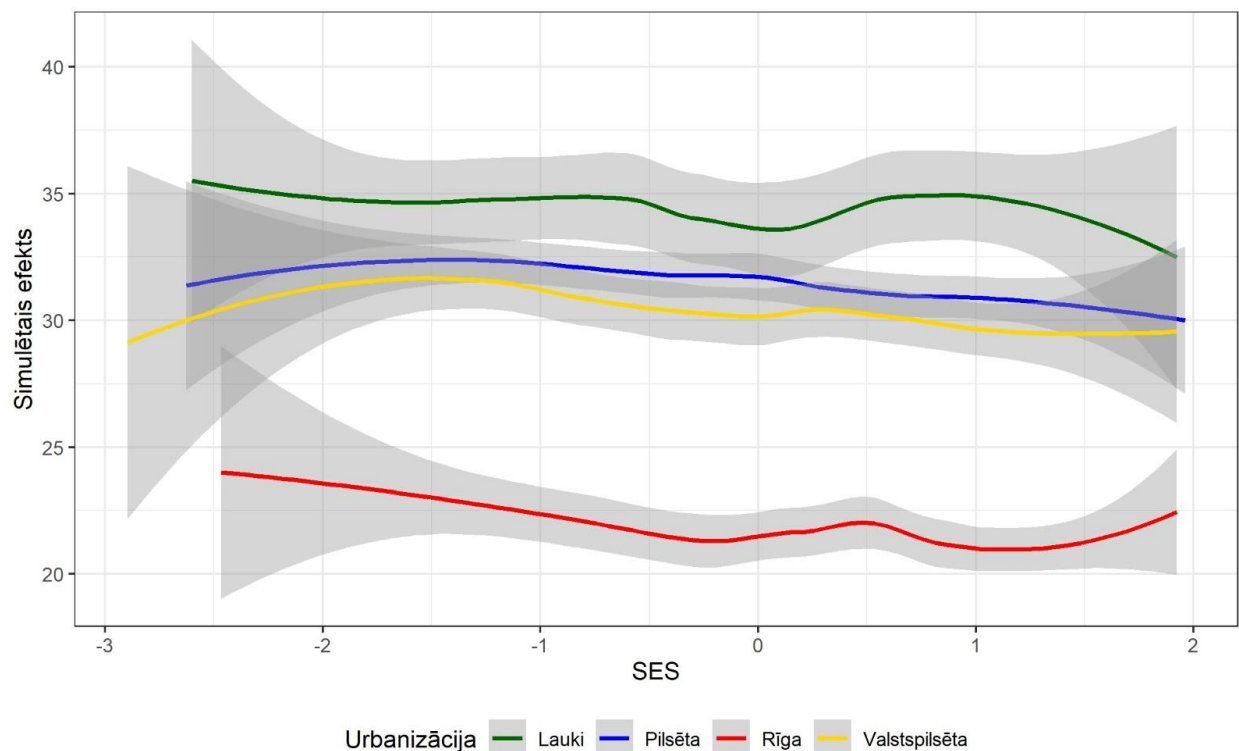
4.3.3.tabula. Skolēnu skolas vides aktivitātes efekta uz pašefektivitāti un pilsoniskajām zināšanām.

Jautājums	Posteriorā varbūtība	Efeka lielums	Beijesa ticamības intervāls
Skolotāji iedrošina skolēnus veidot pašiem savus uzskatus.	0.482 0.995	0.285 29.015	(-1.594, 4.050) (6.236, 45.138)
Skolēni paši stundā uzsāk diskusiju par kādu aktuālu politisko notikumu.	> 0.999 0.992	2.678 19.657	(0.800, 5.491) (4.180, 31.471)
Skolēni izsaka savu viedokli pat tad, ja viņu viedoklis atšķiras no pārējo domām.	0.869 > 0.999	1.774 38.604	(-1.242, 4.912) (21.531, 50.326)
Skolotāji iedrošina skolēnus diskutēt par dažādiem jautājumiem ar cilvēkiem, kuru viedokļi atšķiras.	0.897 0.948	0.954 18.228	(-0.488, 2.612) (-2.424, 38.356)

4.3.3.tabula. Skolēnu skolas vides aktivitātes efekta uz pašefektivitāti un pilsoniskajām zināšanām.

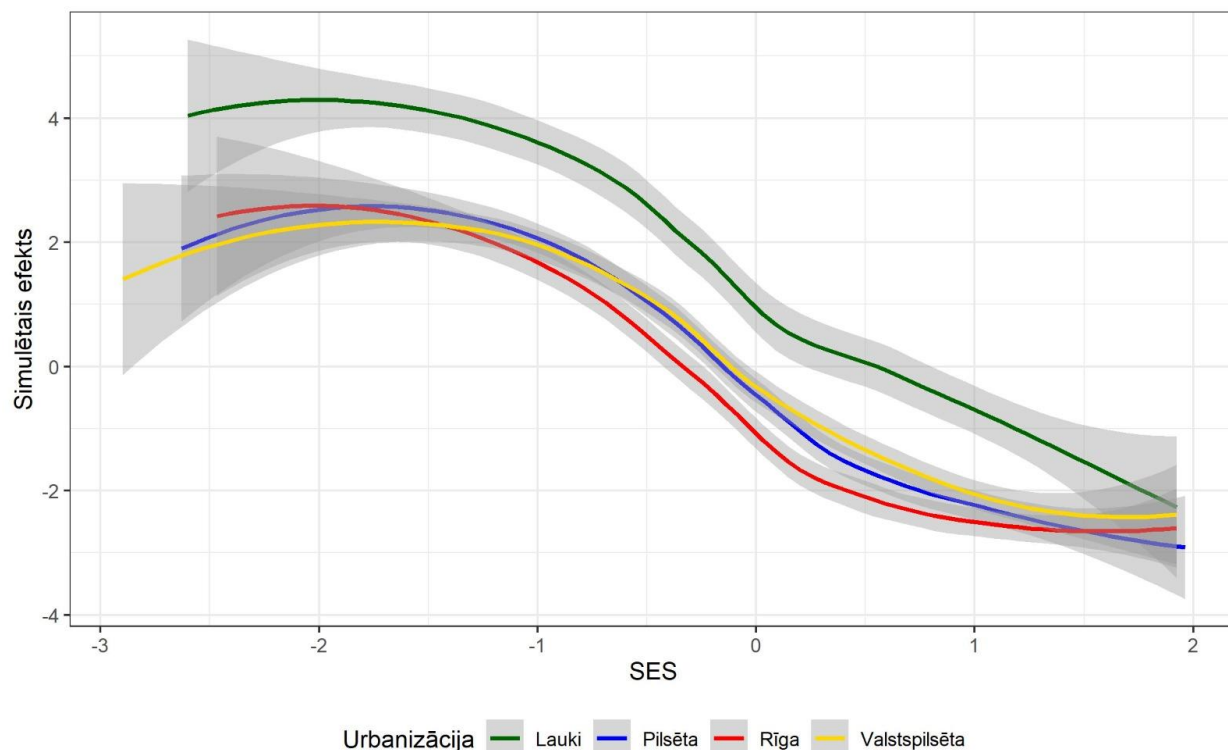
Jautājums	Posteriorā varbūtība	Efekta lielums	Beijesa ticamības intervāls
Skolotāji iepazīstina ar problēmām un izskaidro tās no dažādiem aspektiem.	0.725 0.999	0.934 33.704	(-2.274, 3.811) (17.294, 43.935)
Skolotāji iedrošina skolēnus izteikt savu viedokli.	0.458 0.996	0.172 34.226	(-3.608, 5.153) (15.255, 46.944)

4.3.3.tabulas analīzes rezultātu apkopojums norāda, ka varbūtība, ka skolotāju iedrošināšanai veidot pašiem savus uzskatus, kā arī izteikt savu viedokli ir pozitīvs efekts ir nedaudz mazāka par 0.5. Lai gūtu niansētāku ieskatu šajos jautājumos, varam ņemt vērā arī skolēna socioekonomiskā stāvokļa faktoru kā arī skolas urbanizācijas līmeni. Piemēram, 4.3.1. attēlā redzam novērtētās varbūtības tam, ka skolotājiem, iedrošinot skolēnus izteikt savu viedokli, būs pozitīvs efekts uz skolēnu pilsoniskajām zināšanām atkarībā no skolas urbanizācijas un skolēnu SES. Vispirms jau varam ievērot, ka ar lielāku varbūtību šādām skolotāju aktivitātēm būs pozitīvs efekts uz zināšanām pilsētu, valstspilsētu un lauku skolās salīdzinājumā ar Rīgas skolām. Turklāt Rīgas skolās šī varbūtība ir lielāka skolēniem ar zemāko SES samazinoties, SES palielinoties, visbeidzot atkal palielinoties ar augstāko SES stāvokli.

4.3.1.attēls. Efekta attiecības starp to, ka skolotāji iedrošina skolēnus izteikt savu viedokli un skolēnu pilsoniskajām zināšanām atkarībā no skolas urbanizācijas un skolēnu SES.

Līdzīgi varam apskatīt ar kādu varbūtību šai skolotāju aktivitātei ir pozitīvs efekts uz skolēnu pilsonisko pašefektivitāti. 4.3.2. attēlā redzams, ka šī skolotāju aktivitāte ar vislielāko varbūtību pozitīvi ietekmēs skolēnu pilsonisko pašefektivitāti lauku skolās neatkarīgi no skolēnu SES līmeņa. Tajā pašā laikā uzskatāmi redzams, ka šeit pozitīvs efekts attiecināms uz skolēniem no zemākajiem SES līmeņiem. Skolēniem ar augstāku SES līmeni, efekts ir šķietami negatīvs, kas nozīmē, ka skolēniem, kuriem skolotāji iedrošina izteikt savu viedokli, modelis prognozē augstāku pilsonisko pašefektivitāti, ja viņi būtu grupā, kurus skolotāji neiedrošina.

4.3.2.attēls.Skolotāju aktivitātes efekta un skolēnu pašefektivitātes, SES efekts, ņemot vērā urbanizāciju.

Līdz ar to varam izteikt sekojošas tēzes. Skolēnu iedrošināšana klasē izteikt savu viedokli ir īpaši svarīga zemāko SES slāņu skolēniem, tā ceļot viņu pilsoniskās pašefektivitātes līmeni, šim efektam esot lielākam lauku skolās. Iespējams to kādā mērā varētu sasaistīt ar skolēnu skaitu klasēs un klases klimatu. Tāpat skolēnu iedrošināšanai izteikt savu viedokli ir arī pozitīvs efekts uz viņu pilsoniskajām zināšanām, pie tam tas novērojams neatkarīgi no SES līmeņa, efektam lauku, pilsētu un valstspilsētu skolās esot augstākam salīdzinājumā ar Rīgas skolām.

Tēzes:

1. Televīzijas ziņu skatīšanās un avīžu lasīšana, lai iegūtu ziņas par valsts un starptautiskiem notikumiem pozitīvi ietekmē skolēnu pilsonisko pašefektivitāti. Tomēr televīzijas ziņu skatīšanai nav tik viennozīmīgi pozitīva efekta uz skolēnu pilsoniskajām zināšanām.
2. Runāšanai ar vecākiem un draugiem par dažādiem politiskiem un sociāliem jautājumiem valstī un pasaulē ir pozitīva ietekme gan uz skolēnu pilsonisko pašefektivitāti, gan pilsoniskajām zināšanām.
3. Skolēnu aktivitātēm internetā saistībā ar politiskiem un sociāliem jautājumiem, tādām kā informācijas meklēšanai, sava satura veidošanai un izplatīšanai, kā arī dalīšanai ar citu izvietotu saturu un tā komentēšanai, ir pozitīvs efekts uz skolēnu pilsonisko pašefektivitāti. Tomēr ne tik viennozīmīgs ir interneta vides efekts uz skolēnu pilsoniskajām zināšanām. Sava satura publicēšanai, kā arī citu izvietotā satura dalīšanai un komentēšanai ar ļoti lielu varbūtību ir negatīvs efekts uz skolēnu pilsoniskajām zināšanām.
4. Skolotāju aktivitātēm iedrošinot skolēnus veidot un paust pašiem savus uzskatus ir pozitīvs efekts uz skolēnu pilsoniskajām zināšanām, tomēr nav viennozīmīga šo aktivitāšu ietekme uz skolēnu pilsonisko pašefektivitāti. Tā lielā mērā atkarīga no skolēnu SES, pozitīvi iespaidojot, galvenokārt, zemāko SES līmeņu skolēnus.

Ieteikumi pilsoniskās līdzdalības stiprināšanai, ņemot vērā veikto ICCS 2022 datu analīzi

1. Nepieciešams skolotājiem pievērst lielāku uzmanību diskusiju saturam, kā arī attīstīt diskusijas par politiskiem un sociāliem jautājumiem klasē, tā veicinot skolēnu tieksmi diskutēt par šiem jautājumiem ar vecākiem un draugiem arī ārpus skolas, jo dati liecina, ka diskusijām ir pozitīvs efekts gan uz pilsonisko pašefektivitāti, gan uz pilsoniskajām zināšanām.
2. Skolas uzdevums ir mudināt skolēnus veidot un paust pašiem savu viedokli, īpašu uzmanību vajadzētu pievērst skolēniem no zemākiem SES slāņiem, kuriem šī prasme ir īpaši zema, lai nākotnē varētu iekļūt augstākā SES slānī.
3. Ne visām skolēnu aktivitātēm interneta vidē, kas saistītas ar politiskiem un sociāliem jautājumiem, ir pozitīva ietekme uz skolēnu zināšanām un pašefektivitāti. Tāpēc skolotāju uzdevums stundās ir izmantot metodes un aktivitātes, piemēram, veicinot digitālās pilsonības prasmes, mudinot izmantot internetu kvalitatīvai informācijas meklēšanai, stāstot par satura nozīmi, digitālajām pēdām un apzinātu rīcību internetā.

4.4. Interviju rezultātu analīze un ieteikumi pilsoniskās līdzdalības stiprināšanai

Skolēnu pašpārvalde

Par skolēnu pašpārvaldi izteicās septiņu skolu pārstāvji, tās bija individuālas intervijas un fokusgrupas līdz četriem cilvēkiem.

Respondentu izpratne par pilsoniskās līdzdalības jēdzienu

Aptaujātie skolotāji sniedz neviennozīmīgu izpratni par to ko viņi saprot ar jēdzienu pilsoniskā līdzdalība.

“Tad, kad mēs iesaistāmies, mēs izprotam, zinām notikumus valstī, jā, svarīgus, un mēs arī iesaistāmies. Un rīkojam pasākumus, iesaistāmies organizētajos pasākumos, ko organizē valstiskās, nevalstiskās organizācijas, un arī mēs arī vispār izprotam nozīmi, jā, kādi, nu, to pasākumu nozīmi, jā, un notikumu - valstisko pasākumu.” (valsts ģimnāzijas skolotāja no Rīgas)

(..) [Pilsoniskā līdzdalība] nozīmē, pirmkārt, sevis apzināšanās kā Latvijas republikas pilsoni. Ar visām tiesībām un pienākumiem, kas no tā izriet. Ar savu darbību veicināt sabiedrības labumi vai citu aktivitāti, ko es kā pilsonis varu nest savai valstīm un cilvēkiem” (Lauku pamatskolas skolotāja)

Līdzās vispusīgam skaidrojumam par to, kas ir pilsoniskā līdzdalība, ir skolotāji, kas pilsoniskās līdzdalības jēdzienu izprot šauri kā “pilsonisko audzināšanu”, “patriotisko audzināšanu”, “sabiedriskās aktivitātes”.

Ieteikumi pilsoniskās līdzdalības izpratnes stiprināšanai skolotājiem un mācību saturā.

Pilsoniskās līdzdalības jēdziens mācību saturā jāstiprina caur skolotāju sapratni par to, ko nozīmē pilsoniskā līdzdalība.

Mācību saturā nepieciešama vienota definīcija par to, ko nozīmē pilsoniskā līdzdalība. Ar šo definīciju nepieciešams padziļināti iepazīstināt ne tikai tos skolotājus, kas māca sociālās zinības, bet ikvienu skolotāju, kas strādā skolā, šādi veidojot kopveseluma pieeju un radot vienotu sapratni, ko nozīmē pilsoniskā līdzdalība. Pašreiz skolotājiem ir izplūdis un reizēm fragmentārs redzējums par pilsoniskās līdzdalības nozīmi. Iespējams, ka tas ir traucējošs apstāklis arī pilsoniskajai līdzdalībai kā caurviju prasmes mācīšanās stundās.

Pētnieku ieteikums pilsoniskās līdzdalības definīcijai.

Pilsoniskā līdzdalība ir aktīva dzīves pozīcija un nostiprināta sava pārliecība par katra sabiedrībā mītošā cilvēka iespējām ietekmēt un izmainīt vidi un situāciju, kurā viņš atrodas, sasaistot sabiedrības un vides ilgtspēju ar cilvēka ikdienas rīcību, saskatot to gan lokālā, gan globālā mērogā, empātiski izzinot daudzveidīgus uzskatus, solidāri un atbildīgi rīkojoties sarunu ceļā, meklējot individuālus risinājumus pretrunīgām situācijām (definīcija atvasināta no Skola 2030 caurviju apraksts pilsoniskā līdzdalība)⁴².

Skolēnu pašpārvaldes raksturojums

Pašpārvalde ir “**demokrātiska un brīvprātīga** skolēnu/audzēkņu vēlētā institūcija ar mērķi — **pilnveidot izglītības iestādes mācību un sabiedrisko dzīvi**, balstoties uz audzēkņu, pedagogu

---

Putniņš, T. J., & Sauka, A. (2015). Measuring the shadow economy using company managers. *Journal of Comparative Economics*, 43(2), 471–490. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2014.04.001>

un administrācijas vajadzībām un saskaņojot tās. Pašpārvaldes mērķis ir attiecināms uz visām darbības jomām”⁴³. Minot trīs jomas, kurās tā tiek realizēta:

1. Audzēkņu interešu un vajadzību izzināšana un pārstāvēniecība; audzēkņu, pedagogu un administrācijas vajadzību saskaņošana,
2. Iesaiste mācību un audzināšanas darbā,
3. Sabiedriskās dzīves organizēšanai nepieciešamo kompetenču pilnveide.⁴⁴

Izpētītajās skolās ir dažādi modeļi kā tiek realizēta skolēnu pašpārvalde (turpmāk - SP), tāpat ir atšķirīga pieredze un prakse kā tas tiek realizētē veikts. Pastāv dažādi nosaukumi SP tā tiek saukta “Skolēnu dome”, “Skolēnu parlaments”, pēc būtības saglabājot galveno pašpārvaldes ideju. Atšķirīgs ir arī skolēnu skaits, kurš darbojas skolēnu pašpārvaldē. Zemāk 4.4.1. tabulā ir norādīts skolēnu skaits skolā, skolēnu skaits SP, procentuālais īpatsvars no visiem skolēniem, kuri piedalās SP un atbildīgais skolotājs par SP. Tāpat tabulā ir norādīti skolas 8.klašu skolēnu sasniegumi ICCS 2022 pētījumā. Vēlreiz akcentējot, ka izlasē tika izraudzītas skolas, kuru skolēni ICCS 2022 bija uzrādījuši virs Latvijas vidējās vērtības (490) statistiski nozīmīgus rezultātus. Maksimālais un minimālais skolēnu iegūtais punktu skaits skolā tiek sniegts kā atskaite punkts, lai parādītu skolēnu pilsonisko zināšanu amplitūdu vienas skolas ietvaros, akcentējot, ka klasē tāpat kā sabiedrībā ir cilvēki ar dažādiem zināšanu un prasmju līmeņiem.

4.4.1.tabula. Skolēnu skaits skolā, skolēnu skaits Skolēnu pašpārvaldē (SP), procentuālais īpatsvars no visiem skolēniem, kuri piedalās SP un atbildīgais skolotājs par SP.

Skolas tips, urbanizācija	Skolēnu sasniegumi ICCS 2022 testā 8.klasē	Minimālais	Maksimālais	SD	Skolēnu skaits skolā	Skolēnu pašpārvaldē iesaistīto skolēnu skaits	% no visiem skolēniem, kas piedalās SP	Atbildīgais par pašpārvaldes darbu
Rīgas Valsts ģimnāzija	607	508	731	60	800	200	25%	Metodiskās komisijas vadītāja
Valstspilsētas valsts ģimnāzija	496	395	579	43	410	56	14%	Vadītāja vietniece audzināšanas jomā
Pilsētas vidusskola	503	427	578	52	548	28	5%	Vadītāja vietniece audzināšanas jomā
Pilsētas pamatskola	527	427	630	46	495	25	5%	Vadītāja vietniece

⁴³ Atbalsts pašpārvaldēm. Valsts izglītības satura centrs. (2021, February 1). www.visc.gov.lv. <https://www.visc.gov.lv/lv/atbalsts-pasparvaldem>

⁴⁴ Turpat.

Skolas tips, urbanizācija	Skolēnu sasniegumi ICCS 2022 testā 8.klasē	Minimālais	Maksimālais	SD	Skolēnu skaits skolā	Skolēnu pašpārvaldē iesaistīto skolēnu skaits	% no visiem skolēniem, kas piedalās SP	Atbildīgais par pašpārvaldes darbu
Lauku pamatskola	524	435	602	51	134	15	11%	Vadītāja vietniece
Lauku vidusskola	518	440	627	68	158	14	9%	Angļu valodas pedagogs
Lauku pamatskola	506	382	601	64	1085	34	3%	Vadītāja vietniece audzināšanas jomā

Pētītājās skolās ir dažāda pieredze attiecībā uz skolēnu skaitu, kas darbojas SP. Ir skolas, kurās skolēnu skaits pašpārvaldē ir stingri noteikts (pat definējot kādai ir jābūt zemākajai vidējai atzīmei), tāpat arī ir prakse, ka noteikta ir vadības struktūra (prezidents vai priekšsēdētājs, komisijas vadītāji), bet izpildītāju skaits nav reglamentēts un ikvienam no skolas ir iespēja jebkurā laikā iesaistīties SP darbā. Tāda pieredze tika uzklusēta valstspilsētas un Rīgas valsts ģimnāzijās, kurās skaitliski apmēram 1/4 no skolēniem līdzdarbojas dažādās SP aktivitātēs (piemēram, skolā ar 800 skolēniem, SP darbojas 200, kas ir 25% no visiem skolēniem). Analizējot pētījuma dalībnieku portretus, jāsecina, ka ģimnāzijas tipa skolas ir atvērtākas tam, ka SP tiek atļauts un mudināti darboties pēc iespējas plašāks skolēnu loks, kuri var realizēt savas ieceres sadarbībā ar komisiju vadītājiem, tādējādi gūstot pieredzi sabiedriskajā līdzdalībā. Šajās skolās, pēc skolotāju teiktā, skolēni ir iniciatīvas bagātāki un paši izsaka vēlmi rīkot dažādas aktivitātes. Atvērta SP vide varētu būt priekšnoteikums, kas rada sajūtu skolēnam, ka ikviena viņa vēlme darboties vai priekšlikums, var realizēties praksē. Šajā laikā arī gūstot pieredzi šīs idejas realizācijā dzīvē.

Tāpat jāatzīmē, ka pētījumā iekļautajās ģimnāzijās skolēniem nav noteiktu kritēriju, īpaši zemākā vidējā vērtējuma kritērijs, kas ļauj piedalīties SP darbā. To apstiprina arī vairāku skolu respondenti. Valstspilsētas ģimnāzijas skolotāja norāda "(..) šī [Skolēnu padome] ir vieta tieši tiem bērniem, kuriem varbūt ar tām mācībām *nevisai* nav tie augstākie rādītāji, bet viņš var ļoti labi pasākumu novadīt.", viņu papildina kolēģe "Viņam var būt ļoti labas ir idejas. Mēs neskatāmies, šobrīd sekmēs". Lauku vidusskolas skolotāja min, ka "pamatā tie bērni tomēr ir stipri virs vidējā sekmēm, kas ir tie aktīvākie pašpārvaldē. Tāda tā korelācija ir. Bet, protams, ir arī jaunieši, kur iemiet grūtāk." Rīgas valsts ģimnāzijas skolotāja min, ka "(..) iestājoties pašpārvaldē netiek definēts, ka četri un uz augšu (..) Un bieži vien mēdz būtu skolēns, kurš varbūt nav teicamnieks, bet viņš var sevi apliecināt un pierādīt sabiedriskajā darbā." Pēc sniegtajām skolotāju atbildēm izriet, ka vidējai atzīmi nav jākalpo kā kritērijam, kas ļauj vai liedz skolēnam sevi izpaust un praktizēt pilsonisko līdzdalību skolas vidē, "jo ne vienmēr tā, ka tieši teicamnieks, ja pēc tam ļoti labi realizējās nākotnē," norāda respondente no valsts ģimnāzijas.

Bieži intervijās skolotāji, stāstot par pilsoniskajām prasmēm, kas tiek iegūtas SP kontekstā, min, ka skolēniem ir iespēja piedalīties SP kandidātu debatēs, uzdodot jautājumus un,

kandidēšanas gadījumā, veidojot kampaņas, meklējot atbalstītājus, aģitējot, piedaloties debatēs, prezentējot sevi publiski. Bieži SP pārstāvji netiek vēlēti, bet virzīti (viens līdz trīs) no katras klases kolektīva, vēlāk vēlēšanas notiek jau esot SP - vēlot komisiju vadītājus un SP vadītāju. Visbiežāk visiem skolēniem ir iespēja vēlē SP, mazāk interviju laikā tika stāstīts par visu SP kandidātu vēlēšanām).

Ieteikumi agrīnai pilsoniskās līdzdalības stiprināšanai skolas vidē.

Pilsoniskās līdzdalības veicināšanai skolas vidē pētnieki iesaka īpašu vērību pievērst tam, ka skolēni netiek līmeņoti pēc sekmēm aktivitātēs, kurās sekmes nav būtiskas, piemēram, dalība SP ļauj neformālā ceļā apgūt pilsoniskās izglītības saturu gan kā jaunas zināšanas, gan praksi, gan attieksmes. Atvērtā SP vide varētu būt priekšnoteikums, kas rada sajūtu skolēnam, ka ikviena viņa vēlme darboties vai priekšlikums, var realizēties praksē. Šajā laikā iegūstot pieredzi idejas realizācijā dzīvē.

SP ir veids kā praktizēt politisko līdzdalību, kas mācību saturā var tikt apgūta teorētiski, bet ārpus stundām, esot skolas vidē, praktizēta. Būtiski, lai pēc prakses būtu atgriezeniskā saite - integrācija – saruna Klases stundā par to, kas notika SP vēlēšanu procesā, vērtējums par norisi, ņemot vērā teorētiskās nostādnes, personīgais viedoklis un spēja argumentēt savu redzējumu. Pētnieki iesaka sevišķu uzmanību pievērst jēdziena “klases audzinātājs” lietojumam, aizstājot to ar “klases mentors” vai “klases vadītājs”. Tādā veidā skolēnus psiholoģiski pietuvinot skolotāja personībai, kas skolēnam ir autoritāte, kurā ieklausīties un vadīti darboties. Skolotāju izglītībā lielāku nozīmi jāpievērš skolotāja personībai, līderības iezīmēm un praksei, lai kāpinātu pedagoga, kurš vada klases dzīvi un veido kolektīva savstarpējās attiecības, profesionālās un personības kvalitātes.

Skolēnu pašpārvalde kā pilsoniskās līdzdalības forma un tās integrācijas iespējas mācību saturā

Iegūtie dati un datu analīze liecina, ka skolēnu pašpārvaldi var uzskatīt par agrīnu pilsoniskās līdzdalības formu, kurā galvenokārt notiek sabiedriskas aktivitātes, tostarp dažādu sabiedrisku un izklaides pasākumu organizēšana, dalība pašvaldības un NVO pasākumos, ziedošanas aktivitātes, galvenokārt kampaņveidīgi. Skolotāji stāstot par pašpārvaldes darbu norāda, ka “Viņi [skolēni] veido pasākumus visai skolai. Viņi veido mazākiem pasākumus, sadraudzības pasākumus un parāda, kā lielajās klasēs notiek [mācību] procesi”, “[Pašpārvalde] veido tādu kā savu kopienu un attīsta dažādus pasākumus skolas līmenī un vēlāk iesaistās pašvaldības līmenī.” Atsevišķos gadījumos tika novērota arī sadarbība starp pašvaldības un citu skolu SP - “mums ir sadarbība, piemēram, ar pilsētas skolēnu domi, jo daži mūsu skolēni darbojas pilsētas skolēnu domē. Mums ir sadarbība ar citām skolēnu padomēm, [tiek minētas trīs sadarbības skolas pilsētā]” (Rīgas valsts ģimnāzijas direktora vietniece mācību darbā). Kā arī starptautiskā sadarbība, kur skolēni, kas darbojas SP, aktīvi piedalās. Piemēram, valstspilsētas skolā, lai varētu piedalīties Erasmus+ projekta braucienā, skolēnam ir jāveic projekta darbs, kas var būt izpētes darbs, izstādes veidošana

vai prezentācija par kādu tēmu, pēc konkursa rezultātiem, tiek noteikts skolēns, kurš dosies braucienā. Citās skolās, kurās tiek stāstīts par skolas realizētajiem projektiem, skolotāji norāda, ka tas ir rīks, kas mudina skolēnus būt atvērtiem jaunām prasmēm, izaicinājumiem un iespējām.

Respondentu stāstītajā var saklausīt arī aktivitātes, kas skolēniem ļauj praktizēt finanšu prasmes un gūt pieredzi ārpus skolas. Skolēnu līdzdalība tiek īstenota galvenokārt caur Skolas padomes darbu, kurā tiek iesaistīti skolēnu pārstāvji no SP, kur skolēniem ir iespēja sniegt savu redzējumu un ieteikumus skolas darba pilnveidē un budžeta sadalē. Citās skolās, kurām ir veiksmīga sadarbība ar pašvaldību, skolēni iesaistās Jauniešu domēs un iedzīvotāju padomēs domēs, kuras ir veidotas ar nolūku stiprināt pilsonisko līdzdalību pašvaldības līmenī. Atsevišķās skolās, skolotāji atzīst, ka pašvaldības piedāvātajās aktivitātēs kā “aktīvi dalībnieki, nevis kā klausītāji” (lauku pamatskolas skolotāja), “[jaunieši], kas arī ir pašpārvaldē, dodas uz jauniešu centru un veidoja jau novadām pasākumus.” (lauku pamatskolas direktora vietniece audzināšanas darbā), “paši piesakās, izrāda iniciatīvu, veido tādu kā savu kopienu un attīsta dažādus pasākumus skolas līmenī un vēlāk iesaistās pašvaldības līmenī” (Rīgas valsts ģimnāzijas direktora vietniece mācību darbā). Pēc sniegtajām atbildēm noprotams, ka SP darbojas kā tilts uz pašvaldības piedāvātajām pilsoniskajām aktivitātēm un pilsoniskajām organizācijām, kā arī jaunatnes lietu konsultatīvo komisiju pašvaldībās, kas intervijās netika pieminēta. Jaunieši SP iegūtās prasmes veiksmīgi integrē cita mēroga aktivitātēs. Stāstot par absolventiem, skolotāji min piemērus, kur pašpārvaldē iegūtās prasmes tālāk tiek attīstītas darbojoties augstskolas studentu pašpārvaldē.

Skolu pārstāvji intervijās atzīst, ka dažādu pilsonisko līdzdalību veidošanā nozīmīga loma ir sadarbībai - skola (ar to domājot arī skolotāju) - ģimene (vecāki), skolotājs - skolotājs, skolotājs-skolas vadība, skola - pašvaldība, skolēns-skolēns, skolēns-vecāki. Skolas, kuras atzīst sadarbību kā veiksmes faktoru, norāda, ka tās ir attiecības un attiecību modeļi, kas veidoti ilgākā laika posmā. Labvēlīgas attiecību kvalitātes tiek minēta cilvēcība, cieņa un savstarpēja sapratne. Attiecība uz sadarbību ar skolēniem (tostarp SP), skolotāji bieži norādīja, ka “atļaut kļūdīties” un “atbalstīt skolēnu idejas” ir viens no priekšnoteikumiem, kas ļauj skolotājiem iegūt uzticību kā rezultātā skolēns vēlas darboties. Tajā pašā laikā tiek norādīts, ka “nespēja pabeigt iesākto kavē pašizveidusmi un rada skolotājā vēlmi darīt pašam”. Neraugoties uz to, skolotāji min daudzas iniciatīvas, kuras nāca no SP skolēniem un realizējās kā projekti, kas uzlaboja skolas vidi (piemēram, velosipēdu novietne, atpūtas istabas izveide u.tml.), organizējot pasākumus un aktivitātes (sporta, atpūtas, ikgadējie pasākumi - balles, *disenītes*, kā arī vienreizējas aktivitātes - Ziemassvētku labdarības pasākumi, ziedojumi sociālās aprūpes centriem, Ukrainai u.tml.).

Iegūtie interviju analīzes rezultāti norāda uz iekļaujošas un atvērtas vides veidošanu SP, nevērtējot sasniegumus vai personību, bet ļaujot darboties, veicina mācīties pilsoniskās līdzdalības prasmes, tostarp pieredzēt uzņemties atbildību, paveikt darbu līdz galam, sasniegt rezultātus, darboties individuāli un komandā, kļūdīties un piedzīvot veiksmi.

Kā uzlabojamos aspektus SP min skolēnu iniciatīvas trūkumu un nespēju pabeigt iesākto darbu līdz galam.

Raksturojot darbu ar skolēniem, lauku pamatskolas skolotāja atzīst, ka “cilvēkam ir jāparāda ceļš - praktiski. Pašam skolotājam jābūt iniciatīvai”. Skolotāju kā piemēru, kurš rāda un atļauj darboties minēja arī valstspilsētas valsts ģimnāzijas un pilsētas vidusskolas skolotājas, kuras norādīja, ka būtiska ir skolotāja personība, vēlme pašam iesaistīties. Jāatzīmē, ka pētnieki novēroja, ka skolotāji, kuriem skolotāja darbs bija pieci un vairāk gadi pētījuma skolā, bija ar lielāku vēlmi sniegt ieguldījumu skolēnu attīstībā. Izņēmums bija viena lauku pamatskola, kurā skolotāji fokusējās vairāk uz formālu pienākumu izpildi, nevis rezultātu sasniegšanu. Tajā pašā laikā skolotāji atzīst, ka SP ir “pilsoniskās līdzdalības izmēģinājuma poligons”, kurā “Skolas vadība vienmēr ir priecīga par priekšlikumiem [no skolēniem], taču ne vienmēr tie ne vienmēr 100% atbalstīti, tiek domāts par savstarpēji abpusējiem risinājumiem” (Rīgas valsts ģimnāzijas skolotāja).

Kopumā vērtējot skolotāju atbildes par skolēnu pašpārvalžu darbu jāteic, ka efektīvāk darbojas to SP, kurās skolotāji ļauj skolēniem pašiem darboties, uzticas un neliek “rāmjus”, SP ir atvērta vide, kurā skolēniem zemas mācību sekmes nav šķērslis, lai sevi realizētu SP. Pētnieki pieļauj, ka turpmākajā dzīvē skolas laika ierobežojumi “Tev ir sliktas sekmes vai nepietiekama vidējā atzīme, tāpēc Tu nevari piedalīties SP darbā” var radīt pārnese pieaugušā dzīvē kā pārliecību “es neesmu cienīgs piedalīties politiskajos procesos”. Šis apgalvojums ir tālāku pētījumu vērts, intervējot pilsoniski neaktīvus cilvēkus.

Ieteikumi Skolēnu pašpārvaldei kā agrīnai pilsoniskās līdzdalības formas stiprināšanai.

Iegūtie dati liecina, ka skolās ir sastopamas dažādas pilsoniskās līdzdalības formas, kuras skolēni agrīni var mācīties iesaistoties SP darbā. No iegūtajiem kvalitatīvajiem datiem var secināt, ka agrīni pilsonisko līdzdalību var stiprināt sniedzot iespēju skolēniem iesaistīties aktivitātēs, kurās ir skaidri redzams rezultāts un līdzdalības ietekme, kā piemēram, skolas budžeta plānošana, skolas līmeņa lēmumu pieņemšana, skolēnu iniciatīvas atbalsts skolas dzīves organizēšanā (tās ir aktivitātes, kurās tiešu atbalstu var sniegt skolas administrācija). Tas nozīmē, ka būtiski ir stiprināt skolēnu pilsonisko apziņu un līdzdalības veidošanos caur rīcību un līdzdalību. Skolā ir jārada iespējas, kas ļauj skolēniem simulēt pilsoniskās līdzdalības formas, kas ir sastopamas ārpus skolas pašvaldībā un valstī – dalība sociālekonomiskajos, kultūras, politikas un pilsoniskās līdzdalības procesos, tādejādi veidojot viņos pieredzi un vērtības.

Agrīnajā pilsoniskajā līdzdalībā būtisks ir skolotāja faktors, kurš atbild par SP un mentorē SP darbu, tāpēc pētnieki iesaka veidot SP skolotāju kopienu, kurā skolotājiem ir iespēja dalīties ar savu pieredzi un iegūt atbildes uz neskaidrajiem jautājumiem. Ņemot vērā, ka ģimnāzijām ir pienākums veikt metodisko darbību, pētnieki šādas kopienas izveidi un komunikācijas uzturēšanu redz kā daļu no ģimnāziju pienākuma. Kopienu pētnieku iesaka bāzēt kādā no sociālo tīklu platformām un radīt neformālu atmosfēru, tādā veidā panākot ātrāku un brīvāku informācijas apriti.

Pēc skolotāju stāstītā var secināt, ka ne vienmēr skolotāji un skolēni apzinās, ka viņi praktizē pilsonisko līdzdalību. Lai šo sapratni radītu, pētnieki iesaka klases stundās vairāk pievērst uzmanību pilsoniskās līdzdalības skaidrošanai, ņemot skolas un SP aktivitātes un tuvējās kopienas

pilsoniskās līdzdalības iespējas par piemēriem, tādejādi ar skolēniem “sataustāmiem” piemēriem rādot kā teorija “dzīvo” praksē. Skolēniem ir jārada iespēja kā novērotājiem piedalīties pašvaldības, Saeimas un Eiropas vēlēšanās, pašvaldības darbā (piemēram, vērojot atklātās sēdes), ēnojot NVO un Jaunatnes lietu darbiniekus u.tml. Tāpat arī iesaiste Erasmus+ projektos un debašu kustībā skolēniem sniegs iespēju attīstīt prasmes, kuras viņi nākotnē varēs izmantot praktizējot pilsonisko līdzdalību.

Skolotājiem SP ir jāveido kā droša vide, kurā skolēni var realizēt savas iniciatīvas, droši kļūdīties un labot savas kļūdas. SP pētnieki atzīst kā vidi, kura ir laba, lai veiktu pilsoniskās līdzdalības praksi, paralēli apgūstot pilsoniskās izglītības saturu formālajā mācību saturā. SP formāts sniedz skolēnam brīvību pašam rīkoties, balstoties uz savām vēlmēm un vajadzībām, turpretim mācību saturs ir ierobežojošs no formālo plānoto iegūstamo rezultātīvo rādītāju puses. Būtiski atzīmēt, ka svarīga ir atgriezeniskā saite par notikušo vai paveikto – kopā ar skolotāju skolēniem ir jāpārrunā paveiktais un tam skolotājiem ir jāatvēl pietiekoši daudz laika.

Nemot vērā iepriekš minētos agrīnās pilsoniskās līdzdalības stiprināšanas formas, tiek iezīmēta arī skolas administrācijas loma, kurai ir jābūt morāli un finansiāli atbalstošai. Lielā mērā no skolas administrācijas un skolas kultūras (vides) un tradīcijām ir atkarīgs tas, cik plašs atbalsts un iespējas SP un skolēniem tiks sniegtas agrīni praktizējot pilsonisko līdzdalību formāli un nefomāli. Pētnieku skatījumā skolas administrācijai ir skaidri jānorāda uz skolas kā kopienas vērtībām un jāvirza skolēni no līdzdalības nākotnē pārtapt par tiem, kas veido pilsoniskā iniciatīvas un spēj pašorganizēties un organizēt citus.

4.5. Vidējās izglītības starpdisciplinārā kurss "Projekta darbs" (70 stundas)

Viedoklis par vispārējās vidējās izglītības starpdisciplinārā kursu "Projekta darbs" (70 stundas)

Projekta darba mērķis ir pastāvīgi izstrādāt ”apjomīgu mācību uzdevumu vidējās izglītības pakāpes noslēgumā, skolēns nostiprina un demonstrē lietpratību kompleksās situācijās, tai skaitā caurviju prasmes, kā arī zināšanas, prasmes, izpratni, ieradumus un to kombinācijas augstākajā mācību satura apguves līmenī saistībā ar vienu vai vairākiem skolēna izvēlētajiem padziļinātajiem kursiem. (..) Īstenojot projekta darbu, skolēnam ir iespēja izvēlēties vienu no trim tā veidiem: pētniecības darbu, jaunrades darbu vai sabiedrisko darbu.”⁴⁵

Intervijās par projektu darbu izteicās piecu skolu skolotāji - divās valsts ģimnāzijās un trīs vidusskolās.

No interviju datiem izriet, ka sabiedrisko darbu izvēlētas mazs skaits skolēnu, jo lielāks uzsvars tiek likts uz pētniecisko darbu kā rīku, kas nostiprina prasmes, kas būs derīgas tālākajās

---

⁴⁵ Projekta darbs. (n.d.). www.skola2030.lv. Retrieved May 21, 2024, from <https://www.skola2030.lv/lv/skolotajiem/projekta-darbs>

akadēmiskajās studijās. Kā lielās, tā mazās klasēs sabiedrisko darbu katrā klasē izvēlas neviens, viens vai divi skolēni.

Intervijas laikā skolotāji atzina, ka starpdisciplinārais priekšmets ir jauns un tā formāts nereti rada izaicinājumus, tomēr tiek novērots, ka sekmīgāk ar šo mācību satura formātu tiek galā skolas, kuras ir stingri definējušas šī starpdisciplinārā kursa robežas un saturu un ir praktizējušas iepriekš zinātniski pētniecisko darbu kā ārpuspriekšmeta aktivitāti. "Šie divi gadi varbūt vēl nav pietiekoši, lai mēs varbūt tā ļoti izkristalizētu, jo jūs jau dzirdējāt, ja mums skolā tādas tradīcijas, arī man gribas teikt, zinātnisko pētniecisko darbu vadīšanā mums ir spēcīgi skolotāji bijuši un esam startējuši valsts līmeni," norāda lauku skolas skolotāja, kura ir atbildīga par projekta darba norisi savā skolā.

Savukārt Rīgas valsts ģimnāzijā direktora vietniece norādīja, ka projektu darbam tiek piešķirta akadēmiska nozīme, kuras mērķis ir veicināt skolēnu mācību sasniegumus un iegūt dziļāku izpratni par izvēlēto studiju virzienu un profesiju un jaunrades un sabiedriskais darbs šī starpdisciplinārā kursa ietvaros netiek piedāvāts. Sabiedriskā darba un jaunrades darba piedze tiek iegūta ārpusstundu aktivitātēs - sadarbības projektos ar pašvaldību, citām organizācijām, skolēnu pašpārvaldē un ārpusskolas aktivitātēs, kuras skolēns pats individuāli apmeklē. Līdzīgs pieredzes stāstījums ir arī lauku vidusskolu skolotājai, kas norāda, ka "(..) par vidusskolas projektu darbu, man gribas teikt, (..) tas ir tas, kas noteikti ir vajadzīgs vidusskolēnam, domājot par tālākām prasmēm, kas būs nepieciešamas augstskolā. (..) Līdz ar to arī skolēniem varbūt vairāk virzām uz šo zinātnisko pētniecību, netik ļoti uz sabiedrisko darbu, uz uzņēmēju darbību, uz jaunradi."

Turpretim valstspilsētas valsts ģimnāzijas skolotāja atzinīgi izsakās par starpdisciplināro priekšmetu un norāda, ka skolā projektu darba tradīciju aizsākums ir zinātniski pētnieciskais darbs, ko pašreiz kā pētniecisko darbu izvēlas liela daļa skolēnu un skolotāji novērtē to, ka tas ir iekļauts skolēniem kā daļa no mācību satura. Projektu darb un jaunrades darbs netiek noliegts, bet netiek arī pastiprināti strādāts pie tā, lai skolēni šo formu izvēlētos.

Ieteikumi starpdisciplinārā priekšmeta Projektu darbs veida - Sabiedriskais darbs kā pilsoniskās līdzdalības stiprināšanai.

Pētnieki starpdisciplinārā priekšmeta Projektu darbs veida- Sabiedriskais darbs attīstību redz divos scenārijos - kā formu ārpus mācību satura aktivitāti un kā virzienu, kas no skolu puses tiek lobēts un attīstīts, integrējot šajā veidā pētniecisko aspektu, kas pēc intervijās ievākotajiem datiem, skolām ir būtiski, lai skolēni tālāk sekmīgi veidotu savu tālāko izglītības ceļu augstskolās.

Pirmajā gadījumā - sabiedriskais darbs kā formu ārpus mācību satura aktivitāte - de facto daļēji tiek praktizēta skolu ikdienā, gan kā daļa no SP satura aktivitātēm, gan projektos, ko realizē skola, gan sadarbībās un neformālajās skolas aktivitātēs. Šajā gadījumā Sabiedriskais darbs kā daļa no starpdisciplinārā priekšmeta tiek izslēgts un neformālās izglītības ceļā praktizēts skolas ikdienā. Par to pilsoniskās līdzdalības formas saturu (aktivitātes būtību pēc pilsoniskās izglītības) atbildīgais ir skolotājs, kurš ir mentors/vadītājs/atbildīgais par konkrēto aktivitāti.

Otrajā gadījumā - sabiedriskais darbs kā virziens, kas no skolu puses tiek lobēts un attīstīts, integrējot šajā veidā pētniecisko aspektu, vienlaicīgi saglabājot to kā daļu no starpdisciplinārā priekšmeta “Projekta darbs”. Šajā gadījumā skola piedāvā skolēniem sabiedriskā darba iespējas variantus (sociālais, politiskais, u.tml.), kur skolēns izvēlas vienu, izpēta un apraksta teorētiski un veic praksi (empīriskā daļa, iespējams kā etnogrāfisks, rīcībpetījums vai kāda cita pētījuma forma), gūstot jaunu pieredzi un to integrējot ziņojumā. Šajā gadījumā skolēnam tiks saglabāta iespēja veikt zinātnisku darbu, kas palīdzēs viņam iegūt augstskolai nepieciešamās prasmes un iegūt praktisku pilsoniskās līdzdalības pieredzi. Šajā gadījumā pētnieku ieteikums ir skolēnam piesaistīt divus mentorus vienu no skolas vides un otru no vides, kurā tiek veikts sabiedriskais darbs, tādā veidā nodrošinot holistisku pieeju un dziļāku sapratni par veicamo uzdevumu.

4.6. Citi aspekti un skolas aktivitātes, kas palīdz stiprināt pilsonisko līdzdalību

Interviju laikā izkristalizējās arī citas aktivitātes, kas tika minētas kā prakses skolas ietvaros:

- Aktīva vietējā kopiena, dalība vietējā kopienā.
- Skolas klimats: Skolotāju savstarpējā sadarbība, kā piemēram skolu pārstāvji minēja, ka viņiem ir vienots mākonis, kurā tiek glabāti visu priekšmetu un skolotāju darba materiāli. Visiem skolotājiem tie ir brīvi pieejami un tiek izmantoti gatavojot savas stundas vai arī aizstājot kolēģus. Pēdējā gadījumā stundām nepieciešamo materiālu pieejamība nodrošina nepārtrauktu darbu un nerada lieku stresu skolotājam, kas aizstāj kolēģi. Tāpat tika uzklautā pieredze, kurā dalījās valstpilsētas ģimnāzijas skolotājas, stāstot par atbalstu jaunajiem skolotājiem, kur tie kopā ar pieredzējušiem vada klases kolektīvu un palīdz vadīt priekšmetu stundas, esot kā asistenti stundu darbā.
- Debates kā viena no argumentācijas, kritiskās domāšanas un spējas ātri reaģēt prasmju stiprinātajām. Debates ir iespēja stiprināt skolēnu demokrātijas prasmes – izteikties, līdzdarboties, argumentēt savu viedokli un kritiski raudzīties uz notikumiem, aplūkojot pēc iespējas plašāku aspektu un argumentu loku. Skolas skolotāji, kurā šī tradīcija tiek kopta kopš 2000.gadu sākuma, atzīst, ka skolēnu obligāta iesaiste debašu kustībā ļauj skolēniem raudzīties plašāk uz notiekošo un argumentēti veidot un paust savu viedokli. Līdzīga kustība ir arī Apvienotajā Karalistē, kur kopš 1991.gada skolās tiek praktizēta Mock Trials⁴⁶ sacensības Lielās debates, kas palīdz skolēniem attīstīt publisko runu, sapratni par likumu, kritisko domāšanu, stimulē vēlmi pilsonisko aktivitāti, fokusējot uzmanību uz reālās dzīves notikumiem caur tēmām, kas tiek aplūkotas debatēs.
- Skolēnu motivācija darboties. Līdzdalību traucē motivācijas un atbildības trūkums, nespēja paveikt savu darbu. Kā izglītības iestādei motivēt skolēniem līdzdarboties - skolotāji atzīst,

---

⁴⁶ Mock Trials. (n.d.). Young Citizens. <https://www.youngcitizens.org/programmes/mock-trials/>

ka motivācijas trūkuma iemesli ir skolēnu aizņemtība, nogurums, citas intereses un arī zināšanu trūkums par ieguvumiem no dalības skolas un ārpuskolas aktivitātes.

Citi ieteikumi agrīnās pilsoniskās līdzdalības veicināšanai skolā.

Pētnieki skolotājiem

- integrēt klases stundas saturā aktivitātes, kas rada klases kopienu un vēlāk motivē darboties skolas un ārpus skolas pasākumos.
- ieviest debašu kustību kā daļu no skolas aktivitātēm, tādējādi stiprinot prasmes, kas veicina pilsoniskās kompetences attīstīšanos un skolēnu kapacitāti kā pieaugušajam dzīvojot sociumā.
- veidot mentoru sistēmu starp pieredzējušajiem un jaunajiem skolotājiem, tādējādi sekmējot savstarpējo sadarbību, uzticēšanos un zināšanu pārnei,
- izskatīt iespēju veidot sadarbību ar VIAA un JSPA, lai iesaistītos atbalsta pasākumos SP un tiem skolotājiem, kas atbalsta SP darbu,
- izskatīt iespēju piedalīties Iniciatīvā izglītības iestāžu pašpārvalžu atbalstam “Kontakts”⁴⁷

Pētnieki skolu vadītājiem un skolotājiem iesaka veikt skolas klimata auditu un, balstoties uz rezultātiem veikt darbības, lai veidotu skolas kopienu ar visiem zināmu vīziju, misiju, mērķiem un vērtībām, veicinot savstarpējo uzticēšanos, cieņu un sadarbību. Lai to izdarītu ne tikai formāli, bet arī faktiski, pētnieki iesaka piedomāt pie labvēlīga psihoemocionālā klimata radīšanas un uzturēšanas.

Rīcībpolitikas veidotājiem un izglītības sistēmas ierēdņiem, pētnieki iesaka IKVD turpināt pašnovērtējuma ziņojuma “Kritēriju invertējums” sadaļā, iekļaut pilsoniskās līdzdalības prasmju veicināšanu, kā izvērtējamu katrai izglītības iestādei. Šāda darbība veicinātu izglītības iestādēm novērtēt esošo situāciju, un apzināt nākotnes vajadzības.

Pētnieki iesaka paaugstināt izglītības iestāžu un pašvaldību sadarbības līmeni, uzlabojot savstarpējo komunikāciju un kvalitatīvu informācijas apmaiņu, informējot izglītības iestādes par līdzdalības iespējām.

---

⁴⁷ Iniciatīva izglītības iestāžu pašpārvalžu atbalstam “Kontakts” 2025. <https://jaunatne.gov.lv/par-agenturu/programmas-projekti/valsts-programma/atbalsts-izglitibas-iestazu-pasparvalzu-attistibai-projekts-kontakts/>

5. Ieteikumi un rekomendācijas

Balstoties uz veiktā pētījuma rezultātiem un veicinātu pilsoniskās piederības un līdzdalības attīstību Latvijas skolēnu vidū, tiek sniegti ieteikumi mērķtiecīgu pārmaiņu ieviešanai izglītības saturā, skolu vidē un skolotāju profesionālajā darbībā. IEA ICCS 2022 un OECD PISA 2022 datu analīze ir kā pamats, kas paredz praktiskas darbības, kuras palīdzēs uzlabot skolēnu pilsonisko izpratni un līdzdalību, paaugstinot viņu zināšanas pilsoniskajā izglītībā. Ieteikumi un rekomendācijas adresētas izglītības iestādēm, to dibinātiem un valsts līmeņa izglītības rīcībpolitikas veidotājiem.

Izglītības politikas plānošanas un īstenošos līmeņa ieteikumi un rekomendācijas:

1. Skolēnu pilsoniskās līdzdalības veicināšana skolā:

- Rekomendācija ir noteikt skolēnu pašpārvaldi kā obligātu skolas pārvaldības struktūru, kas ir rīcībspējīga un ar reāliem lēmumu pieņemšanas instrumentiem, nevis pilda tikai simbolisku lomu. Skolēnu pārstāvjiem jābūt pilntiesīgiem dalībniekiem skolas padomē ar balsstiesībām. Skolu dibinātājiem jāseko, lai šis punkts tiktu realizēts praksē.
- Ieviešot pašpārvaldes darba kvalitātes kritērijus, ieteikums ir realizēt skaidrus mērķus, piemēram, katrai skolai jāorganizē vismaz trīs pilsoniskās aktivitātes gadā, iesaistot pasākumā visus skolēnus.
- Skolām ir ieteikums nodrošināt SP budžetu, piešķirot noteiktu summu (piemēram, 1000–2000 eiro gadā), kuru skolēni var izmantot projektu un līdzdalības aktivitāšu realizācijai, tādējādi stiprinot arī savu finanšu prātību. Ieteiktais SP budžets ir papildinājums iniciatīvai izglītības iestāžu pašpārvalžu atbalstam “Kontakts”.
-

2. Pilsoniskās izglītības modernizēšana mācību procesā:

- Tiek ieteikts starpdisciplinārajā kursā "Projekta darbs" iekļaut pilsoniskās līdzdalības projektus, kas reāli tiek īstenoti skolā un/vai vietējā kopienā. Piemēram, 11.–12. klašu skolēniem jāizstrādā un jārealizē projekts, kas vērsts uz konkrētas sabiedriskās problēmas risināšanu (piemēram, vides uzlabošana, jauniešu iesaiste vēlēšanās, sabiedrības integrācija).
- Mācību saturā ieteicams integrēt debates un simulācijas, kas trenē un stiprina politiskās līdzdalības prasmes, piemēram, vēlēšanu un debašu simulācija visām vidusskolas klasēm reizi gadā, kurā skolēni analizē partiju programmas, rīko debates un balso par reālām politiskām iniciatīvām (šis pasākums ir atsevišķa aktivitāte no skolēnu pašpārvaldes vēlēšanām).
- Ieteikums ieviest obligātus skolēnu diskusiju forumus (vai debašu turnīrus), kad vismaz reizi mēnesī klase diskutē par sociāliem, politiskiem un globāliem jautājumiem, tādējādi veicinot kritisko domāšanu un sabiedrības procesu izpratni.

3. Pilsoniskās identitātes un Eiropas piederības veicināšana:

- Obligāti nodrošināt skolēnu apmaiņas programmas uz citām ES valstīm, īpaši tiem skolēniem, kuri nāk no mazākām un reģionālām skolām, kurās Eiropas identitāte ir vājāk attīstīta.
- Attīstīt skolu starptautisku sadarbību, organizējot kopīgus tiešsaistes projektus ar citu ES valstu skolām, kas ļautu skolēniem diskutēt un sadarboties ar vienaudžiem no citām kultūrām.
- Paplašināt valodu apguves iespējas, nodrošinot papildus atbalstu tiem skolēniem, kuru mājas valoda atšķiras no skolas mācību valodas, lai veicinātu integrāciju un Eiropas piederības izjūtu.

4. Skolotāju profesionālās kompetences pilnveide pilsoniskajā izglītībā:

- Obligāts mācību kurss par pilsonisko izglītību visiem skolotājiem, kas sagatavo viņus darbam ar skolēnu pašpārvaldi, diskusijām par politikās un pilsoniskās līdzdalības aktivitātēm. Šāda iespēja, apgūt pilsonisko izglītību, jāsniedz ikvienam skolotājam kā profesionālās pilnveides kurss, veicinot pilsoniskās līdzdalības caurviju prasmes un pilsoniskās izglītības elementu integrēšanu ikvienā mācību priekšmetā un skolas aktivitātē.
- Nodrošināt interaktīvus digitālos mācību līdzekļus, kas piedāvā scenārijus, gadījumu analīzes un spēles par pilsonisko līdzdalību un pilsoniskās izglītības saturu. Šādiem materiāliem jāklūst pieejamiem visām Latvijas skolās.
- Iekļaut pilsoniskās izglītības aspektus skolu iekšējās kvalitātes vadības sistēmās, nosakot, ka katru gadu skolas kvalitātes pārskatā jāiekļauj dati par skolēnu līdzdalību un pilsoniskās aktivitātes rezultātiem.
- Nodrošināt skolotājiem iespēju apgūt debašu pamatprincipus, lai tos varētu praktizēt savā pedagoģiskajā darbā.

5. Citi ieteikumi.

- Sevišķu uzmanību nepieciešams pievērst jēdziena “klases audzinātājs” lietojumam, aizstājot to ar “klases mentors” vai “klases vadītājs”. Tādā veidā skolēnus psiholoģiski pietuvinot skolotāja personībai, kas skolēnam ir autoritāte, kurā ieklausīties un vadīti darboties. Skolotāju izglītībā lielāku nozīmi jāpievērš skolotāja personībai, līderības iezīmēm un praksei, lai kāpinātu pedagoga, kurš vada klases dzīvi un veido kolektīva savstarpējās attiecības, profesionālās un personības kvalitātes.
- Skolās, veidojot ciešāku sadarbību ar jaunatnes lietu speciālistu, tiktu stiprināta skolēnu pilsoniskā līdzdalība un paplašinātas viņu iespējas īstenot sabiedriski

nozīmīgas iniciatīvas. Skolēni sadarbības rezultātā iegūtu iespēju piekļūt plašākam sadarbības iespēju tīklam, resursiem un projektu iespējām ārpus skolas vides. Šādi var tikt veicināta arī formālās un neformālās izglītības saiknes stiprināšana.

Uzskaitītie pasākumi ļautu ne tikai formāli integrēt pilsonisko izglītību, bet arī nodrošināt reālas pārmaiņas skolēnu attieksmē un rīcībā. Tie veicinātu ne tikai pilsoniskās identitātes un līdzdalības attīstību, bet arī palielinātu skolēnu izpratni par demokrātijas vērtībām un līdzdalības nozīmi ilgtermiņā. Latvijas skolām jāveido aktīva pilsoniskās kultūras vide, kurā skolēni jūtas kā nozīmīgi sabiedrības locekļi ar reālām iespējām ietekmēt savu vidi un nākotni.

Pielikums 1

Intervijas jautājumi

Vārds, uzvārds, pieredze skolā

Ko jūs saprotiet ar jēdzienu pilsoniskā līdzdalība? Kādas pilsoniskās līdzdalības formas ir skolā? Kur Jūs skolā redziet pilsonisko līdzdalību?

Aspekts: Definīcija un piemēri

Kā Jūs vērtējat Projekta darbu? Kas ir šī starpdisciplinārā kādi ir labumi? Kādi ir trūkumi? Ko vajadzētu mainīt? Kādu Projekta darba formu skolēni izvēlas visbiežāk (papildināt)? Kur parasti tiek realizēts projekta darbs? Kā tas notiek? Kāda ir skolotāja loma projekta darbā? Kādi pēc Jūsu domām ir praktiskie ieguvumi skolēniem? Miniet konkrētus piemērus.

Aspekts: Prakse

Kāda ir skolas stratēģija kā tiek ieviest Projekta darbs? Kādā veidā Jūs skolēniem piedāvājat projekta darba prakses virzienus? Kādas ir darba metodes, ko izmanto Projektu darbā skolotāji? Kā praktiski notiek Projektu darba realizācija Jūsu skolā? Kas darbojas vislabāk? Kādas ir skolotājiem ir vajadzīgas nepieciešamās prasmes/pieredze/zināšanas? Citi faktori? Kāda palīdzība ir nepieciešama skolotājiem, lai viņu skolēni izvēlētos projekta darbu – sabiedriskais darbs? Kādas ir iespējas ārpus skolas veikt sabiedrisko darbu, kas ietver pilsonisko līdzdalību? Kas veicina skolēnu izvēli par labu pilsoniskajām līdzdalības aktivitātēm skolā Projekta darba ietvaros?

Kādu darba formu - individuālo vai grupu darbu visbiežāk izvēlas skolēni? Kādi ir rezultāti? Kas visbiežāk no šīm divām formām gūst labākus panākumus?

Ko Jūs ietiktu uzlabot Projekta darba konceptā?

Kāda ir ārpusskolas pilsoniskā līdzdalība pašvaldībās - Kolektīvais iesniegums, dalība iedzīvotāju padomē, Līdzdalības budžeta projektu ideju iesniegšana (Pašvaldību likums. <https://likumi.lv/ta/id/336956>). Miniet piemērus. Piemēri, kur var veikt projekta darbu

Aspekts: Kopaina

Kā Jūs vērtējat pašpārvaldes darbu jūsu skola? Kāds ir tradīcijas? Kurš no skolotājiem ir atbildīgs par pašpārvalžu darbu skolā? Kā pašpārvalžu darbs tiek vadīts no šī atbildīgā skolotāja puses?

Ko vēlētos mainīt? Ko vēlētos atstāt? Kādas ir pašpārvaldes iedibinātās tradīcijas? Kāda ir pašpārvaldes atbildība? Kādi ir pašpārvaldes pienākumi?

Aspekts: Skolēnu iesaiste lēmumu pieņemšanā skolā

Vai pašpārvalde ietekmē skolas lielos lēmumus? Pauze Piemēram, budžetu, stundu sarakstu plāns, Pauze atgriezeniskās saite skolēnu vērtējums par skolotājiem, piemēram? Ja atbilde, NĒ --> Kā Jūs vērtējat, ka skolēni varētu piedalīties skolas budžeta pieņemšanā?

Kā Jūs redziet skolēnu līdzdalību lēmumu pieņemšanā jautājumos, kas saistīti ar skolas norisēm? Kādas prasmes viņi iegūtu, ja piedalītos lēmumu pieņemšanas procesā skolā? Kā tas noderētu viņiem nākotnē?

Aspekts: Skolēnu sekmes un dalība pašpārvaldē

Kādas ir skolēnu sekmes, kas piedalās pašpārvaldes darbā? Kā pašpārvaldes darbs ietekmē viņu mācību sasniegumus? Kā viņu sekmes ietekmē viņu izvēlētajās aktivitātes?

Aspekts: Pašpārvaldes integrācija mācību saturā

Vai Jūs redziet, ka mācību saturs atbalsta skolēnu izpratni par pašpārvalžu darbu? Kā mācību saturā varētu iekļaut pilsonisko līdzdalības prasmju stiprināšanu? Kā pašpārvalde te varētu palīdzēt?

Kā pašpārvaldē iegūtās prasmes tālāk var tikt izmantotas dzīvē pēc skolas? Kā pēc savas uzvedības un rīcības atšķiras skolēni, kas darbojas skolēnu pašpārvaldē? Kādi ir skolēni, kas neizrāda vēlmi piedalīties pašpārvaldes darbā?

Aspekts: Pašreizējā situācija

Kā jūs pašreiz redziet, kur mācību saturā tiek stiprinātas pilsoniskās līdzdalības prasmes? Miniet piemērus. Kā skola veido drošu un atvērtu vidi, kas veicina iesaistīšanos un izteikšanos? -> Kā skola veido drošu vidi? , Kas skolā veicina to, ka skolēns vēlas izteikt savu viedokli? Kā skola veido atvērtu vidi, kas veicina iesaistīšanos skolas dzīvē? Kas veicina skolēnus izteikt savu viedokli?

Kā praksē skolā tiek veidota stappriekšmetu saikņu nodrošināšana?